

Herr Senator Wald. Enberg.

ordförrätt

DET SVENSKA TABELLVERKETS

7 f

UPPKOMST, ORGANISATION OCH TIDIGARE VERKSAMHET.

NÅGRA MINNESBLAD UR DEN
SVENSK-FINSKA BEFOLKNINGSSTATISTIKENS HISTORIA

AF

AUG. HJELT

HELSINGFORS 1900.

DET SVENSKA TABELLVERKETS

UPPKOMST, ORGANISATION OCH TIDIGARE VERKSAMHET.

NÅGRA MINNESBLAD UR DEN
SVENSK-FINSKA BEFOLKNINGSSTATISTIKENS HISTORIA

AF

AUG. HJELT

HELSINGFORS 1900.

KUOPIO 1900

O. W. BACKMANS BOKTRYCKERI.

Förord.

»Frihetstiden» var rik på idog verksamhet för befordrande af det ekonomiska, liksom af det kulturella och vetenskapliga lifvet i Sverige och Finland. Med ökad flit och arbetskicklighet, med ett mångsidigare tillvaratagande af landets naturliga resurser, med vidgade insigter, särskildt på naturvetenskapernas område samt med en mera ingående kännedom af land och folk sökte frihetstidens generationer att inom rikets landamären återvinna hvad det under föregående långa fäjder förlorat i yttre makt och vidsträckta besittningar på främmande botten. Nationens krafter samlades till intensivt arbete på egen utveckling, på höjandet af Sverige såsom kulturstat.

Till de bestående skapelserna från detta tidevarf hör den organiserade befolkningsstatistiken i Sverige och dermed äfven i Finland. Förberedd genom den enhetliga kyrkliga bokföring af församlingsmedlemmarne, hvilken 1686 års kyrkolag stadgat, och äfven genom de försök, som sedan 1730-talet gjorts att, på grund af kyrkoböckernas uppgifter, åstadkomma årliga statistiska öfversigter af nativitet och mortalitet, samt främjad genom det intresse och de studier, som inom Svenska Vetenskapsakademin egnades hithörande frågor, utarbetades vid 1746—1747 års riksdag planen att för svenska riket organisera en fortlöpande, systematisk statistik öfver befolkningens antal, sammansättning och förändringar. Långt innan ännu någon annan stat i Europa gjort ens ett allvarligare försök i enahanda riktning, realiserades denna plan i det s. k. tabellverket, som trädde i verksamhet med ingången år 1749.

Oafbrutet har sedan dess denna, länge i sitt slag unika, statistiska institution fungerat. Den har under denna långa

tidrymd åstadkommit ett siffermaterial af enastående omfattning och värde för studiet af lifsföreteelserna inom det svenska och det finska folket samt dermed värdefulla bidrag till den populationistiska vetenskapen i allmänhet.

Med tillfredsställelse och stolthet kan Sverige blicka tillbaka på denna skapelse af fruktbringande samverkan emellan dess då nyss stiftade initiativrika och framsynta vetenskapsakademi samt folkrepresentationen, liksom ock på det mödofulla arbete prästerskapet sedan dess offrat i tabellverkets tjänst.

Då nu jämnt halftannat sekel förflutit sedan tabellverkets inrättande, har denna tidsgräns synts mig vara en speciel anledning att framlägga några bidrag till tabellverkets historia, så mycket hellre som de dokument, hvarpå denna studie hvilar, samtliga förut icke publicerade, delvis hittills ansetts vara försvunna.

Må denna skrift gälla såsom en vördnadsfull hyllningsgård åt de dyrbara kulturminnen Sverige äger i sitt och dess tvillingsyster Finlands tabellverk och såsom en maning att tabellverkets historia och resultat måtte egnas en fullständig kritisk utredning!

Såsom ett komplement till denna historik ansluter sig min publikation (i »Fennia», tom XVI, n:o 3) »De första officiela relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757. Några bidrag till den svensk-finska befolkningsstatistikens historia.»

Jag begagnar tillfället att uttala min lifliga erkänsla för det välvilliga tillmötesgående, hvarmed mina arkivstudier vid så många skilda tillfällen under årens lopp befrämjats af öfverdirektören för Sveriges statistiska centralbyrå, doktor *Elis Sidenbladh*, riksarkivarien, professor *C. T. Odhner* och universitetsbibliotekarien *Cl. Annerstedt*.

Helsingfors den 1 Januari 1900.

Aug. Hjelt.

Innehåll.

	Sida.
Förord	I—III
Kapitel I	I—14
<p>Befolkningsstatistikens källor i Sverige från »nyare tidens» början. Administrativa förteckningar öfver befolkningen: skattelängder, hjonelags- och mantalslängder. Kyrkliga församlingslängder. Tidigare lokala stadganden om sådana. Den kyrkliga bokföringens reformering i 1686 års kyrkolag. Förslag att åstadkomma en allmän befolkningsstatistik på grund af kyrkoböckernas uppgifter. J. von Hökerstedts projekt. Ständernas petition vid 1734 års riksdag om landshöfdingrelationer. Benzeli tablå. Kammarkollegiets hemställan år 1736 om prästerskapets förpligtande att afgifva årliga uppgifter på antalet födda och döda fr. o. m. år 1721. Kongl. Majestäts påbud härom den 29 januari 1736. Bristfullheten af ifrågavarande statistik. Sundhetskommisionens verksamhet från år 1737 på befolkningsstatistiskt område. Dess resultat. Betydelsen af dessa förarbeten för ett allmänt tabellverk.</p>	
Kapitel II	15—27
<p>Svenska Vetenskapsakademins intresse för befolkningsstatistiska spørsmål. Inflytande häri från utländskt håll. Pehr Elvius, Sveriges förste befolkningsstatistiker. Hans afhandling af år 1744. Insamlandet i akademien af utdrag ur kyrkoböckerna och landshöfdingarnes relationer. Elvii betänkande af år 1746 om folkmängden i Sverige och Finland. Redogörelse för hans siffermaterial och metod. Kritik af resultaten. Osäkerheten af samtida beräkningar angående folkmännen.</p>	
Kapitel III	28—31
<p>J. A. von Lantingshausens kritik vid 1746 års riksdag af landshöfdingarnes relationer angående befolkningsförhållandena. Hans betänkande om nyttan och behovet af en på-</p>	

litlig befolkningsstatistik med jämförande uppgifter från utlandet. Förslag om upprättandet af en tabellarisk befolkningsstatistik.

Kapitel IV 31—46

Befolkningsfrågan i Sverige på 1740-talet. Vid 1746—1747 års riksdag väckt genom v. Lantingshausens och Vetenskapsakademins memorial. Handläggningen af desamma i sekreta utskottet. Statsdeputationens beredning af frågan om reorganisation af befolkningsstatistiken. Sannolik medverkan härvid från Vetenskapsakademins sida. Statsdeputationens förslag om upprättandet af ett »tabellverk». Godkändt af sekreta utskottet den 12 december 1747. Utskottets hemställan bifallen af Kongl. Majestät den 3 februari 1748. Statskontorets åtgärder för tabellernas tryckning hos Salvius. Tabellverkets begynnelse uppskjuten från 1748 till 1749. »Auctor till tabellarbetet» sannolikt prosten Filenius. Hans förslag till modifikation af tabellerna. Kongl. Majestäts skrivelse af den 10 november 1748 till vederbörande myndigheter angående tabellverkets upprättande.

Kapitel V 46—61

Tabellverket i praktiken. Svårigheter vid tabellernas användning. Fel och brister i deras affattning. Klagomål häröfver vid 1752 års riksdag. Yrkanden på revision af formulären. Afböjda af Kongl. Majestät. Infordrade utlåtan- den. Nya resultatlösa klagomål vid 1756 års riksdag. — Kommitterade för tabellverket: Carleson, Rudenschöld, Faggot och Wargentin; sekreterare: Faggot jun. Långsamheten och svårigheterna i tabellarbetet. Fel i de inkomna tabellerna. Kommitterades första relation af år 1756, gällande året 1749. Dess handläggning i sekreta utskottets statsdeputation. Särskilda förslag i anledning af relationen. Tabellkommissionen konstituerad den 11 oktober 1756. Kommissionens riksdagsberättelse för åren 1750—1757, afgifven 1761. Deri gjorda förslag till afhjelpande af felaktigheter i tabellverket. Handläggningen af berättelsen i sekreta utskottets mindre sekreta deputation. Sekretessen angående tabellverkets uppgifter. Dess upphäfvande. Påbud om regelbundna årspublikationer angående tabellverket. Uppgifter om detsamma i Vetenskapsakademins Handlin-

gar. — Senare förändringar i nya upplagor af tabellformulären och i sättet för uppgifternas afgifvande, intill skilsmässan mellan Sverige och Finland.

Kapitel VI 61—66

Tabellverkets allmänna betydelse för befolkningsstatistiken, Utlandets intresse för detsamma. Kästners tyska öfversättningar af Vetenskapsakademins Handlingar. Süssmilchs uttalanden. Wargentins förtjenster om tabellverket och hans bidrag till befolkningsstatistikens teori. Hans afhandlingar angående mortaliteten i Sverige. Hans misstolkning af Halleys metod och förvexling af dödligheten inom dels en viss generation, dels en viss tidrymd. Menlig inverkan häraf på den statistiska teorin. Tabellverkets värde och användning för den allmänna internationela befolkningsstatistiken.

Bilagor.

I.	Sundhetskommisionens »generallista» för år 1737 (1738)	69
II.	Svenska Vetenskapsakademins betänkande angående folk-
mängden i Sverige och Finland (1746)	70—77
III.	J. A. von Lantingshausens memorial angående »Nödvän-
digheten af närmare underrättelsers inhemtande om Ri-
kets styrka i anseende till dess Inbyggares antal, till-
växt och afgång med mera» (1746)	78—86
IV.	Sekreta utskottets förslag om tabellverkets upprättande
(1747)	87—94
V.	Kongl. Majestäts skrifvelse till domkapitlen angående ta-
bellverkets upprättande (1748)	94—96
VI.	Kongl. Majestäts skrifvelse till statskontoret angående ta-
bellverket (1748)	97—98
VII.	Kanslikollegii skrifvelse med kommitterades för tabellver-
ket betänkande för år 1749 (1756)	99—102

Resumé in deutscher Sprache 103—109

I.

Befolkningsstatistiken har icke i någon kulturstat framträdt fullt och systematiskt organiserad från första stunden af sin tillvaro. Öfveralt ser man densamma föregås af mer eller mindre planmässigt utförda försök till beräkning eller uppskattning af folkmängden, vare sig upplysningar härom äskats för beskattnings-, militära eller andra, af praktiska statsbehof dikterade ändamål. Äfven anteckningar eller förteckningar angående befolkningsrörelsen, giftermål, födelser och dödsfall, hafva redan under tider, liggande vida bakom den organiserade befolkningsstatistikens uppkomst, i de flesta kulturstater här och hvar verkstälts af enskilde, af kommunala myndigheter, af prästerskapet m. fl. Mångartade samhällsuppgifter, i arbetet för hvilka kännedom om befolkningens antal och fördelning efter kön, ålder, stånd o. s. v. samt dess till- eller aftagande är af vikt, hafva sålunda redan långt tillbaka i tiden gifvit anledning till insamlande af uppgifter och till beräkningar på ifrågavarande område, innan ännu ens en aning förefunnits om beskaffenheten af en verklig befolkningsstatistik och dess resultat.

De kunde, dessa förberedande försöksarbeten, betraktade i deras historiska förhållande till den organiserade befolkningsstatistiken, förliknas vid vårens tidiga källsprång, hvilka, hvar blott markens beskaffenhet dertill föranleder, tränga sig fram, omedvetna ännu om sitt slutliga mål.

Också den svenska befolkningsstatistikens uppkomst och tidigare utveckling afger ett mycket typiskt vittnesbörd om denna allmänna företeelse i statistikens historia. Långt innan tabellverket för halftannat sekel tillbaka trädde i verksamhet, kunna före-

löpare till detsamma spåras ej mindre på administrativt, än på kyrkligt håll. Dess rötter sammanlöpte sålunda från tvenne skilda riktningar. På hvardera hållet hade marken blifvit förberedd för uppbärandet af en verklig, systematisk befolkningsstatistik, när en sådan slutligen organiserades.

Det äldre administrativa befolkningsstatistiska materialet, hvilket dock icke förmår afgifva exakta siffror, utan endast kan tjena såsom underlag för sannolika beräkningar af folkmängdsförhållandena, utgöres af skattelängder. Sådana finnas ännu i behåll från medlet af 1500-talet; anmärkningsvärda bland dem äro särskildt sölskattelängderna för år 1571.¹⁾ Från 1600-talet äro främst att anteckna de år 1609 påbörjade, af prästerskapet verifierade hjonelagslängderna för hvarje socken, upprättade i anledning af den vid riksdagen i Stockholm nämnda år åtagna bevilning af 6 mark för hvar hjonelag. Relativt värdefullare äro ur statistisk synpunkt de s. k. kvarntulls-mantalslängderna, som för- anleddes af den år 1625 påbjudna kvarnskatten, från hvilken präste- och bondestånden vid 1627 års riksdag friköpte sig genom en årlig personel bevilning, utgående för hvarje person öfver 12 år, hvilken bevilning emellertid år 1635 förvandlades till en stående skatt, — mantalspenningar. De för uppbörden af

1) Att ifrågavarande kamerala förteckningar, som äga den viktiga egenskapen att vara nominativa, likväl, då de begagnas med vaken kritik och med anlitan- de af så många hvarandra kontrollerande källor som möjligt, gifva mycket värdefulla upplysningar om samtida befolkningsförhållanden, har Hans Forssell ådagalagt i sina banbrytande arbeten: »Sverige 1571» (1872 och 1883) samt »Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet» (1884).

För Finland har en likartad forskning med begagnande af jordeböcker, skattelängder, boskaps- och mantalslängder, tionderäkenskaper m. m. inledts af professor, frih. E. G. Palmén, hvars ännu ej publicerade studier öfver de ekonomiska och befolkningsförhållandena i Hvittis socken 1540—1640 redan synas utvisa, att resultatet af ifrågavarande forskning kunna ernå en större grad af sannolikhet, än hvad man a priori vore böjd för att antaga.

Utgifvandet af Finlands sölskatteregister påbörjades år 1891 af aktuarien, doktor A. G. Fontell. Af denna publikation har emellertid hittills endast första häftet, omfattande Egentliga Finlands fyra härad, utkommit.

denna skatt erforderliga årliga nominativa längderna öfver samtliga skattskyldige omhänderhades af särskilde mantalskommissarier, som ägde förteckna alla öfver 15 och under 63 år gamla personer. Vid mantalsskrifningen borde dessutom, enligt den för ifrågavarande tjänstemän år 1693 utfärdade instruktionen, närvara kyrkoherden, kronofogden, länsmannen samt nämnde- och kyrko-sexmännen, hvilka alla ålåg att med sina namns underskrift och signeter vid sin själs salighet betyga, att veterligen ingen skattskyldig uteslutits. Ej blott den omständigheten, att personer under och öfver anförda åldersgränser alls ej antecknades, utan ock de talrika legala befrielseerna från mantalspenningars erläggande samt svårigheten att kontrollera dem, hvilka olagligen undandrog sig denna skatt, minska dock kännbart dessa längders värde såsom befolkningsstatistiskt material. Deras uppgift var ock rent kameral. Äfven då år 1765 den viktiga förändring vidtogs, att jämväl alla från mantalspenningars erläggande befriade borde i mantalslängderna antecknas, skedde detta mindre för att dermed grundlägga en administrativ befolkningsstatistik, än för att vinna en pålitligare kontroll öfver skatteuppbörden och möjliggöra en jämförelse med det dåmera inrättade tabellverket. Men äfven i denna fullständigare gestalt ernådde berörda längder aldrig åsyftad öfverensstämmelse med tabellverket och dess grundval, prästerskapets husförhörslängder.

Såsom redan antydts, förefunnos fullständigare personförteckningar och dermed äfven befolkningsstatistiska uppgifter på kyrkligt håll. Der borde, synes det, församlingsvärderna och församlingsekonomin samt omsorgen om kyrkotukten redan tidigt hafva väckt behovet af anteckningar och förteckningar öfver vigda par, födda, resp. döpta, döda m. m. Det har därför såsom någonting anmärkningsvärdt framhållits, att i Sverige och Finland sådana församlingslängder synbarligen först under jämförelsevis sen tid begynt allmännare föras. Det faktum, att 1571 års kyrkoordning hvarken påbjuder eller ens på något sätt antyder förekomsten af sådana förteckningar eller kyrkoböcker, utgör ett bevis härpå. Under 1600-talet kommo ändock i anledning af föreskrifter, ut-

färdade af biskoparne i vissa stift, kyrkoböcker af antydd beskaffenhet småningom i bruk. Det första initiativet i detta afseende torde tagits af den ryktbare biskopen i Westerås Johannes Rudbeckius, som uppgifves redan år 1622 hafva ålagt prästerskapet i stiftet att föra kristnings-, vignings- och likböcker. Hans samtida, Åbo-biskopen Isak Rothovius upptog i sina »*Constitutiones pastoribus in Dioecesi Aboënsi traditae*» (1628) stadgandet, att kyrkoherdarne skulle en hvar »hafwa en Kyrko-Bok liggandes, der man kan rätta sig efter». Deri skulle antecknas: 1) deras namn, som fästas och vigas; 2) deras namn, som döpas, föräldrarna och faddrarna; 3) deras namn, som begrafvas med platsen och testament. Att dessa stadganden ej förblefvo en död bokstaf, framgår ur uttalanden vid samtida visitationer och ur domkapitelscirkulär.¹⁾ I en af biskop Johannes Gezelius år 1665 utfärdad ordning för biskopsvisitationerna nämnes, att dervid skulle granskas »protocollum» d. v. s. anteckningarne öfver brudfolk, kristningsbarn och döde. Något senare samma år förmanade han stiftets prästerskap att författa en fullständig katalog på alla familjer i resp. församlingar. Dessa bestämningar sammanfattade och utvecklade han vidare i sina 1673 utgifna »*Per breves Commonitiones.*» Deri stadgades uti femte kapitlet, att i »protocollum ecclesiae» skulle upptecknas: 1:o alle brudfolk med deras namn, föräldrars namn och orten, dädan de äro; 2:o alla barn, som döpas, med deras och föräldrarnas namn och hvad dag de äro födde och döpte; item faddrarnes namn, om det ske kan, för alla händelsers skull; oäkta barn skrivas särdeles med föräldrarnas namn; 3:o alla lik, som begrafvas antingen i kyrkan eller på kyrkogården med deras namn och vilkor såsom ock ålder, om den kan någorlunda erfaras, och hvad efter hvart lik till kyrkan är gifvet. I sjetten kapitlet ingå bestämningar om skrifte-

¹⁾ Pastor Ad. Neovius meddelar i sitt arbete »*Kyrkornas i Borgå stift inventariupersedlar, bibliotek och arkiv*» (Kuopio 1893), sid. XXXIV, att äfven i detta stift historieböcker finnas äldre än 1686 års kyrkolag. Så i Wederlaks från 1656, i Lappträsk från 1663, i Helsingfors och Sulkava från 1667 o. s. v.

boken eller förteckningen på församlingsmedlemmarne hushållsvis uppgjord.

Bland åtgärder i samma riktning i Sverige äro att nämna 1679 års prästmötes i Westerås stift beslut, att kyrkoherdarne borde bl. a. hålla en husförhörsbok, deri äfven födda, vigda och döda skulle antecknas, äfvensom biskop Scarinii förordning vid prästmötet i Wexiö nyssnämnda år, innehållande samma bestämmingar angående anteckningar om födde, vigde och döda som Gezelii *Commonitiones*.

Äfven i de förslag till kyrkoordning, hvilka under denna tid utarbetades, beaktades nödvändigheten eller nyttan af församlingsböcker. Så i biskop Emporagrii år 1659 författade förslag till kyrkolag, »*Den svenska Kyrkoordningen öfversedd och förbättrad*», samt mera positivt, i Dr. Olai Laurelii skrift af samma år »*Den gamla Svenska kyrkoordningen med sin nödiga förbättring*». Där- emot innehåller prästeståndets kyrkolagsförslag vid 1680 års riksdag endast, att det vore godt uti allt tillstundande fall att pastorerne förde längder öfver de födde, hvaremot intet nämnes om längder öfver döde, vigde och församlingsmedlemmar (Cap. IV).

Alla dessa olikartade, stiftsvis utfärdade bestämmingar eller förslag kodifierades och ersattes kort derpå genom 1686 års kyrkolag. För hela svenska riket infördes nu stadganden angående en enhetlig kyrklig bokföring af befolkningen.

I kyrkolagens II kap. 10 § föreskrefs, att »prästerne skola hålla vissa längder på alle sine åhörare Huus ifrån Huus, Gård ifrån Gård». I III kap. 12 § stadgades, att »Presten skal uti Kyrckeboken anteckna Orten och Dagen, hvar och när ett Barn födt är, såsom ock när thet döpt warder, jämväl Barnetz, dess Föräldrars och theras Namn, som Wittnen til dess döpelse warit hafwa», äfvensom i XXIV kap. 8 §, att i kyrkoböckerna, borde under vissa blad och titlar införas: (mom. 9) »Alle Brudefolck, med deras och Föräldrarnas Namn samt underrättelse, hwadan the äro komne och hvad Witnesbörd the haft hafwa»; (mom. 10) »Alle Barns, så ächtas, som oächtas, med theras Föräldrars och Faddrars Namn, födelse och döpelsedag så och Orten, ther the födde äro»;

(mom. 11) »The aflednas Namn, som i Kyrckian eller på Kyrckiogården äre begrafne, med kort underrättelse om dheras Lägerställen, stånd, wilkor, lefwerne och ålder», samt slutligen (mom. 12) »Theras Namn, som tijd efter annan flyttia in uti eller utur Församlingen, med efterrättelse, hwadan the komne äro, huru the sig förhållit och hwart the fara.»

Den kyrkliga bokföringen, sådan den ordnades genom 1686 års kyrkolag, beaktade sålunda, sjelffallet utan någon tanke på befolkningsstatistikens kraf, de viktigaste af de uppgifter, hvarpå denna statistik bygger, och år efter år hopade sig från denna tid i hvarje af svenska rikets församlingsarkiv ett omfattande och rikhaltigt befolkningsstatistiskt material. De befolkningsstatistiska primäruppgifter, hvilka sålunda från slutet af 1600-talet i oafbruten följd insamlades och bokfördes uti hvarje kyrkoförsamling, ställvis såsom fortsättning till äldre likartade anteckningar, erhöilo derigenom ett ökadt värde, att den befolkning, hvars lif de i siffror afspeglade, var i hög grad ensartad och tillika under ifrågavarande tider jämförelsevis stabil, oberörd af flyttningsrörelsen. Generationer föddes, lefde och dogo inom samma kyrkliga områden, erbjudande ett i hög grad typiskt och homogent siffermaterial för den befolkningsstatistik, som villè begagna detsamma.

Det dröjde emellertid länge innan den tanken vaknade, att ifrågavarande, i församlingsböckerna gömda uppgifter om befolkningens antal och förändringar kunde såsom ett helt samlas och bearbetas i allmänt intresse. Den oafbrutna härjande ofreden under Karl XII:s regering riktade styrelsens alla tankar på krigens förande och anskaffandet af medel för deras behof. Fredliga kulturuppgifter måste stanna i andra rummet och bida lugnare tider. När emellertid de långvariga krigen ändtligen lyktat och folket, decimeradt genom krigens härjningar, päst, sjukdomar, armod och andra landsolyckor, åter fick begynna ett normalt fredligt lif, blef en af styrelsens och enskilda patrioters närmaste omsorger att finna utvägar till den tryckande folkbristens afhjelpande. En första betingelse för att häri lyckas var vinnandet af kännedom om befolkningens antal och tillstånd. Det gälde, bildligt taladt, att

räkna och mönstra de trupper, med hvilka Sverige nu i fredlig id skulle inom egna landamären återeröfra hvad det i krigets blodiga fäjder förlorat. Under frihetstidens första decennier väcktes förslag om insamlande af officiela befolkningsstatistiska redogörelser.

Äran af prioriteten i detta afseende torde tillkomma assessorn i kommerskollegium, sedermera landshöfdingen Jakob von Hökerstedt, som enligt egen uppgift omkring år 1728 framlagt ett förslag i denna riktning, hvilket förslag emellertid »i Rådet icke vunnit bifall, utan blifvit ansedt såsom Konung Davids exempel, då han ville räkna Folcket.» Det ledde därför icke till någon åtgärd.

Några år senare hade emellertid regeringens uppfattning i berörda fråga hunnit blifva en annan.

Vid 1734 års riksdag ingåfvo ständerna, »som gärna önska at wid deras sammankomster i möjligaste måtto blifwa underrättade icke allenast om Landets tilstånd i gemen, utan ock om hvarje Province isynnerhet, huruvida de emellan Riksdagarne, uti deras wälstånd til- eller aftagit», till Kongl. Majestät en anhållan, det landshöfdingarne måtte åläggas att, förutom deras årliga berättelser till vederbörande kollegier, jämväl för hvarje riksdag insända till Kongl. Majestät särskilda relationer om »Lähnens tilstånd, Inbyggarnes til- eller aftagande, Bergwerkens, Lands Cultures och Skogarnes tilstånd etc. etc., huruvida Manufacturerna samt Handtwärkerier i Städerna må hafva tiltagit med hvad mehra, som til förbättring ok til Landets bästa kan wara at påminna», af hvilka relationer ständerna utbådo sig nådig del.

Till denna Ständernas anhållan, framställd i underdånig skrifvelse af den 13 december 1734, gaf Kongl. Majestät den 22 april 1735 sitt bifall. Medels en konglig skrifvelse af samma dag ålades landshöfdingarne att framgent inkomma med slika riksdagsrelationer, i hvilka, såsom anfördt blifvit, frågan om befolkningens tillväxt eller minskning borde särskildt beaktas. I dessa riksdagsberättelser, så innehållsrika och för Sveriges ekonomiska utveckling upplysande de än äro, egnades dock aldrig befolknings-

förhållandena sådant beaktande eller sådan utredning, att de kunnat ersätta eller ens tjena till underlag för ett ordnad tabellverk. Redan den allmänna form, hvori ständerna uttalade sin önskan att erhålla upplysningar om befolkningens tillstånd, liksom saknaden af för alla län gemensamma formulär verkade att landshöfdingarnes relationer i antydda afseende saknade kontinuitet, noggrannhet och nödig likformighet.

Mer fruktbringande blef ett annat uppslag, som vid samma riksdag gafs, till grundandet af en svensk befolkningsstatistik, ett uppslag, som måhända stod i närmaste samband med anförda ständerpetition.

Den framstående biskopen i Linköpings stift, sedermera ärkebiskopen, doktor Erik Benzelius, som deltog i 1734 års riksdag, hade prosterivis uppgjort en summarisk »Förteckning, som utwisar antalet på dem, som ifrån början af åhr 1721 til och med 1730 uti Lindkiöpings Stift födde och döde äro samt huru stort öfverskottet blifver, sedan de sednare blifvit afdragne.» Denna statistiska tablå, hvilken sålunda baserade sig på församlingarnes kyrkoböcker, öfverlemnade biskop Benzelius till kammarkollegium. Syftet med denna tablå finnes icke uppgifvet. Men med skäl torde man kunna antaga, att biskop Benzelius i densamma velat framlägga ett prof på de nyttiga och värdefulla upplysningar, som ur den kyrkliga bokföringen stodo att hemta. Huru härmed än må förhålla sig, var emellertid nu det rätta spåret utpekadt, riktig lösen gifven. Kammarkollegium erkänner sjelft, att Benzeliis lilla siffertablå hos detsamma väckt till lif tanken på en allmän riksstatistik öfver födda och döda. Denna borde begynna med året 1721 och närmast omfatta tiden till år 1735, men från och med år 1736 årligen fortsättas. Materialet till denna statistik borde erhållas sålunda, att konsistorierne blefve ålagdt att från prosterierna i hvarje stift infordra och vid årets slut till Kongl. Majestät insända förteckningar öfver födda och döda. Detta sitt förslag, hvilket kammarkollegium motiverade med den mångfaldiga nytta för landets ekonomiska upphjelpande, hvilken vore att för-

vänta ur antydda uppgifter, framlade kollegium i följande skrifvelse af den 7 januari 1736: ¹⁾

»Stormächtigste, Allernådigste Konung!

Under nästförflutne Riksdag har Collegium wid tillfälle undfått af Biskopen i Lindkiöping Doktor E. Benzelius en Förteckning på dem, som sedan början af år 1721, til och med år 1730 uti Lindkiöpings Stiftt blifwit födde och döde, hwar af, sedan desse senare wore afdragne, öfwerskättet utwijste, huru många personer år 1730 wärckeligen i bemelte Stiftt sig befunno, som hosfogade afskrift af bemelte Förteckning med mera gifwer wid handen. Detta har gifwit Collegio anledning at wara omtänckt, om icke en slik underrättelse om tillwäxt på folck och personer i provincierne, öfwer hela Riket må kunna erhållas, hälst en sådan kunskap för detta Collegio wid åtskillige tillfällen är ganska nödig, besynnerligen wid omsorgen för Landets cultur, ödeshemmans uptagande, samt hwarjehanda plantagers och Manufacturers befordran, och huru inwånarne dermedelst till lofliga och nyttiga näringsmedel kunna förhielpas, med mera; Och fördristar sig för den skull Eder Kongl. Majjs:ts nådigste wälbehag Collegium med underdånig wördnad at underställa, om icke i anseende härtill Eders Majjs:t i nåder skulle täckas anbefalla samtelige Consistorierne i Riket, at af Probsterierne i hwarje Stiftt infordra, och till Eders Kongl. Majjs:t wid hwarje års slut insända behörige Förteckningar på alla de födde och döde personer för det förflutna året, hwaraf sedan öfwerskättet utwijsa kan, huru många personer wärckeligen finnas i hwart Stiftt; dock synes nödigt, at samma Förteckningar nu första gången taga sin början ifrån och med år 1721, då Gud förlänte Riket den hugnelige Freden, och sluta sig med nästledne år 1735, men at sedan årligen dermed continueras på sätt som i underdånighet förmält är.» ²⁾

Denna skrifvelse föredrogs i rådet den 29 januari 1736 och bifölls dervid kammarkollegii hemställan. Samma dag lemnades kollegiet till nådigt svar meddelande härom och till rikets samtliga konsistorier afläts följande kongliga bref:

»Friedrich etc. etc. Såsom Wi finne nödigt wara, at hafwa en säker underrättelse om tillwäxt på folk och personer i Provincierne öfwer hela Riket, helst en sådan kundskap vid åtskillige tilfellen erfordras, be-

¹⁾ Kammarkollegii skrivelser 1736. (Svenska riksarkivet).

²⁾ Skrifvelsen är undertecknad af Otto R. Strömfelt, Arfwed Hägerflyckt, Alb. Lindcreutz, Carl von Grooth, C. J. Piper och S. I. Leyonmarck.

synnerligen wid omsorgen för landets cultur, ödeshemmans upptagande, samt hwarjehanda plantagers och manufacturers befordran, och huru Jn-wåhnarne dermedelst til löflige och nyttige näringsmedel må kunna förhjälpas, med mera; Altså är härmed till Eder Wår nådige wilje och befallning, det J hwad Edert anförtrorde Stift angår, af Probsterierne infordren samt till Oss insända behörige förteckningar på alle födde och döde Personer ifrån och med år 1721 till och med nästl: år 1735 samt sedan för innewarande och efterföljande åren likaledes till Oss inkommen med slike förteckningar wid hwart års slut, kunnande desse förteckningar bestå af 3:ne Columner, af hvilka i den första utsättes summan och antalet af de födde, uti den andre antalet af de döde och öfwerskottet sedan i den tredje.»

Så knapphändiga än de infordrade uppgifterna voro, — de gällde endast totala årssiffror för födde och döde, utan fördelning efter kön eller ålder, — var härmed ändock nu det första försöket till en allmän svensk-finsk befolkningsstatistik gjordt.

Egendomligt nog, synes dock detta nya statistiska arbete icke väckt någon synnerlig uppmärksamhet, än mindre dess resultat funnit någon intresserad bearbetning. Det är karaktäristiskt att, då ett år senare en ny embetsmyndighet tog sig an ifrågasvarande statistik, ej ett ord nämndes om, att densamma redan var satt i gång.

Sedan den s. k. Sundhetskommisionen genom kongliga brefvet af den 26 april 1737 inrättats med anledning af att »på en och annan ort så in- som utom rikets någon ovanlig sjukdom sig yppat», mot hvilken »alla möjliga praecautioer borde tagas», gällde nämligen dess första ämbetsåtgärd ett förslag om insamlande af mortalitets- och sjukdomsstatistik. I skrifvelse af den 27 april 1737 aflät kommissionen till Kongl. Majestät en hemställan, hvari yttrades:

»Härjemte håller Commissionen äfven före det på åtskilligt sätt skulle hafva sin nytta med sig om Eders Kongl. Maj:t i nåder täcktes låta bref afgå till alla Consistorier i Riket att af kyrckioherdarne infordra qvartalsvis en noga författad förteckning på alla, som dö och födas i hvar Församling, samt att densamme med Landshöfdingarne i orten straxt communicera, som berörde Förteckning sedan till Eders Kongl. Maj:t insända, men att ifall någre ovanlige häftige och smittosamma

sjukdomar sig skulle yppa, vederbörande då ofördröjeligen hade att inkomma deröfver med tidiga och omständeliga berättelser, på det man alltid måtte hafva säker efter rättelse om och huruvida mer eller mindre dödliga sjukdomar kunna i Riket [sig] inrita.»

Med bifall till denna hemställan aflät Kongl. Majestät redan den 29 april 1737 till samtliga konsistorier följande bref:

»Friedrich etc. Såsom Wij för wisse orsaker, nödigt pröfwe, det J af Kyrkioherdarne i Edert anförtrodde stift, infordren qvartalswijs en noga författad förteckning uppå dem som döo och födas i hwarje församling; Altså är Wår Nådige willje och befallning, det J icke allenast om wärkställigheten häraf dragen behörig försorg, utan och berörde förteckningar med landzhöfdingen i orten straxt communiceren, hwilcken Wi anbefalt densamma sedan till Oss i underdånighet at insända.»

Genom skrivelser af samma dag till landshöfdingarne anbefalldes desse att till Kongl. Majestät insända förberörda förteckningar och tillades: »i fall några ovanlige, häftige och smittosamme sjukdomar skulle uti det Eder anförtrodde länet sig yppa, är Wår nådige willje och befallning, det I då ofördröjeligen inkommen deröfver med tidig och skyndsam berättelse».

Någon annan förändring i de redan föregående år påbjudna statistiska förteckningarna infördes sålunda icke genom sundhetskommisionens förslag, än att förteckningarna skulle afgifvas qvartalsvis, en bestämning som dock redan genom kongl. brefvet af den 31 Juli 1738 ändrades derhän, att landshöfdingarne först vid början af ett efterföljande år borde insända föregående års uppgifter.

En verklig, om än högst knapphändig utveckling af desamma innebar deremot sundhetskommisionens den 18 mars 1738 aflåtna föreskrift, att förenämnda förteckningar skulle affattas enligt ett af kommissionen dåmera uppgjort formulär, upptagande de födde äfvensom de döde, fördelade efter åldern i tre kategorier: 1) barn under 5 år; 2) personer emellan 5 och 50 år; 3) personer öfver 50 år.

Härmed var sålunda en första början gjord till en i tabellform ordnad mortalitetsstatistik, deri åldern beaktats. Men längre hann

ej heller i sin utveckling den svenska befolkningsstatistiken, innan tabellverket inrättades. Den stannade vid de första elementerna för en navitets- och mortalitetsstatistik, återgifvande blott de allmännaste konturerna af »folkets til- eller aftagande».

Af allt att sluta, afgåfvos ifrågavarande förteckningar öfver födda och döda mycket ofullständigt. Häröfver beklagade sig sundhetskommisionen såväl i skrivelser till Kongl. Majestät, som i upprepade cirkulärbref angående uteblifna förteckningar.¹⁾

Antagligen kändes ifrågavarande nya, ovana sifferarbete för prästerskapet som en besvärlig tunga, hvilken dessutom ökades genom saknaden af klara, tryckta formulär för uppgifternas afgifvande.

Hvad specielt de finska stiften vidkommer, var det i en mängd församlingar ytterst svårt eller verkligt omöjligt att hopbringa de äskade uppgifterna särskildt för tidigare år, då efter »Stora ofreden» församlingsmedlemmarne voro förskingrade samt mångenstädes både präster och kyrkoböcker saknades, hvilket förhållande bestyrkes genom anteckningar å flere ännu förvarade församlingslistor.²⁾

Då vidare kontrollen från kyrklig sida, efter hvad det förefaller, ej handhades med behörig energi och intresse, kan det därför ej väcka förundran, att det inkomna siffermaterialet vardt bristfälligt och inkorrekt.³⁾ Antagligen bidrog äfven denna omständighet i sin mån dertill, att detsamma ej synes hafva lockat till någon nämnvärd bearbetning. Siffrorna för den första 15-årsperioden blefvo veterligen aldrig sammanställda, ej heller uppgifterna för året 1736.

¹⁾ Se »Betänkande och förslag rörande inrättandet af ett statistiskt embetsverk», afgifvet 1856, sid. 18 (Stockholm 1856).

²⁾ Då Pehr Wargentin till biskop C. F. Mennander i Åbo i och för bearbetning öfversände ifrågavarande uppgifter från Åbo stift, yttrade han i ett åtföljande bref af den 7 maj 1767: »Men intet Consistorium var ovuligare än det i Åbo, som till Konungen inskickat öfver 100 lösa lappar, just sådane som de inkommit från Pastorerna, utan att lägga ringaste hand dervid.» »Af så orediga Förteckningar lærer Regeringen ej kunnat hemta särdeles upplysning.»

³⁾ Se härom Wargentins uttalanden i Svenska Vetenskapsakademins Handlingar 1769, sid. 4, och 1774, sid. 259.

Deremot upprättade sundhetskommisionen på grund af de under förra hälften af år 1738 inkomna länsförteckningarna ett sammandrag eller en s. k. »General-lista», hvilken dock med afseende å saknaden af uppgifter för vissa län och uppgifternas bristfällighet i öfrigt icke var fullständig för hela riket. Denna generallista insändes till Kongl. Majestät jämte följande skrifvelse af den 1 juli 1738:

»De i anledning af Eders Kongl. Maj:sts afgångne nådige befallning under den 29 Aprilis förledit åhr, ifrån Landshöfdingarne dehls till Eders Kongl. Maj:st i underdånighet, och dehls till Commissionen insände Förteckningar på födde och döde för förledit åhr här uti Riket, har Commissionen till genomseende förehaft, samt dermed för så många Höfdingedömen, som dermed inkommit och kunnat extraheras, låtit författa hosgående utdrag, hvilket Commissionen till Eders Kongl. Majestät härmed afgifva bort, samt derhos i underdånighet berätta det Commissionen under den 18 sistledne Martii, anmodat Landshöfdingarne at för innevarande åhr och alt framdeles med samma förteckningars insändande quartalsvis fortfara.»

Ifrågavarande sammandragstabell för år 1737, veterligen den enda, som till närvarande tid uppbevarats, förtjenar att såsom ett i sitt slag unikt minnesmärke från sundhetskommisionens befolkningsstatistiska arbete publiceras. Den meddelas såsom Bilaga I.

Likartade generallistor, äfven de defekta, torde sundhetskommisionen uppgjort och afgifvit åtminstone för några af de följande åren.¹⁾ Till några åtgärder i administrativt eller statistiskt syfte synas de dock ej föranledt. Synbarligen vann hela det ofvan berörda statistiska arbetet hos samtiden ett jämförelsevis mycket ringa beaktande.²⁾

1) Se »Betänkande och förslag rörande inrättandet af ett statistiskt embetsverk» afgifvet 1856, sid. 18.

2) Det är betecknande, att Wargentín, som till först riktat uppmärksamheten på här berörda befolkningsstatistiska material och bearbetat delar deraf för publikation, först på 1760-talet fick kunskap om detsamma. Det låg då förvaradt i kansli Collegii inrikes civilexpedition, derifrån det åt Wargentín utlånades till granskning och bearbetning.

Det befolkningsstatistiska arbete, som under 1730- och 1740-talen utfördes, gaf visserligen, såsom ofvan antydts, ett mycket ringa positivt utbyte och i tryck hafva endast några spridda studier utgifvits, grundade på ifrågavarande siffermaterial. ¹⁾

Och dock har detta arbete obestriddigen varit af betydelse för utvecklingen af Sveriges befolkningsstatistik. Det representerade de första nödvändiga experimenterande försöken att ur kyrkböckerna excerpiera det statistiska primärmaterialet och det höll derigenom vid lif tanken på åstadkommandet af en allmän befolkningsstatistik. I sina bristfulla och knappa resultat öppnade det ett vidsträckt perspektiv emot de mångsidiga upplysningar, som stodo att hemtas ur ett bättre, rikhaltigare siffermaterial. Genom sina egna ofullkomligheter och med ledning af vunnit erfarenhet blef det en sporre till en förbättrad organisation af befolkningsstatistiken i Sverige och Finland.

Samma befolkningsstatistiska förteckningar hade, såsom det synes, efter remisser emellan riksarkivet och collegium medicum ånyo hamnat i okända öden, till dess förf. år 1889 hade lyckan att återfinna dem i ett af kongl. statistiska centralbyråns arkivhvalf.

¹⁾ I Svenska Vetenskapsakademins Handlingar ingå följande afhandlingar, i hvilka berörda siffermaterial för åren 1721—1735 begagnats:

Wargentin: *Om Stockholms Stads tilväxt i folkerikhet ifrån år 1721 til och med 1766* (1769).

Mennander: *Afhandling om Åbo stifts tilväxt i folkerikhet på 50 år* (1769).

Wargentin: *Om Carlstads Stifts tilväxt i folkerikhet sedan år 1721* (1774).

Dens: *Om antalet födde och döde i Upsala stift 1721—1735* (1776).

II.

Kongliga Svenska Vetenskapsakademien, som år 1739 stiftats med uppgift att främja naturvetenskapliga studier och forskningar samt att praktiskt tillämpa deras resultat till landets ekonomiska förkofran, synes tidigt hafva riktat sin uppmärksamhet på befolkningsstatistiska spörsmål.

Den tryckande folkbristen och insigten om vikten att i den ekonomiska verksamhetens tjänst, inom jordbruket ej mindre än inom industrin, som just under »Frihetstiden» begynte få större betydelse för Sveriges näringslif, äga tillräckliga arbetskrafter, liksom den allmänt utbredda föreställningen, att en betydande emigration från Sverige ägde rum, kunde icke heller undgå att bland akademins för fosterlandets väl nitälskande medlemmar ofta nog väcka frågan derom, hurudana befolkningsförhållandena i Sverige faktiskt voro och hvad till deras förbättrande kunde göras.

Härtill kom otvifvelaktigt ett väckande inflytande af särskilda samtidigt framträdande utländska arbeten på befolkningsstatistikens då ännu alldeles nya område. Det framgår med tydlighet, äfven ur särskilda uttalanden i akademins »*Handlingar*», att man inom akademien, som underhåll anmärkningsvärdt lifliga relationer med vetenskapliga samfund i främmande länder, ägde kännedom om dessa arbeten. Särskildt intim var förbindelsen med Royal Society i London, »ur hvars sköte befolkningsstatistikens både grundläggare och metod härstammade». ¹⁾ John Graunts för befolkningsstatistiken epokgörande »*Observations upon the Bills of Mortality*» (1662), liksom William Pettys »*Essays in Political Arithmetic*» (1681—1683) hade utkommit under dess egid och i dess »*Philosophical Transactions*» hade publicerats Halleys första försök till en fullständig mortalitetstabell (1693). I samma vetenskapliga publikation ingick 1736 en historia öfver London af Maitland, — hvars befolkningsstatistiska uppgifter och beräkningar af samtida ofta citeras, — samt referat af W.

¹⁾ V. John, *Geschichte der Statistik*, s. 178. (Stuttgart 1884).

Kerssebooms 1738 utgifna undersökning om folkmängden i Holland och Westfrisland. Det största uppseendet torde dock bland skrifter på befolkningsstatistikens gebit vid denna tid väckts af den preussiske fältpredikanten Johann Peter Süssmilchs stora arbete »*Die Göttliche Ordnung in denen Veränderungen des menschlichen Geschlechts*», hvars första upplaga utkom år 1741 och hvori författaren med begagnande af ej blott sina föregångares skrifter, utan ock af ett jämförelsevis omfattande, nytt statistiskt material från särskilda tyska städer och landskap, speciellt Preussen, behandlade befolkningsstatistikens spörsmål såsom bevis på en gudomlig ledning af människolifvets skenbart så vexlande, men i sina allmänna drag så regelbundna skickelser.

Det antagandet kan ej vara annat än fullt berättigadt, att dessa skrifter äfven i Sverige, som i sina kyrkoböcker ägde en skattkammare af upplysningar för studier på samma område, väckte uppmärksamhet och åstundan att inom eget land spåra och vidare utforska de märkeliga lagar för den mänskliga lifnaden, för hvilkas verklighet särskildt Süssmilchs arbete gifvit så öfvertygande bevis.

Enligt egen uppgift¹⁾ begynte vetenskapsakademien redan under de första åren af sin tillvaro insamla uppgifter angående befolkningsförhållandena i Sverige och gick dervid så långt tillbaka i tiden, som kyrkoböckerna det tilläto. Det synes särskildt varit akademins år 1744 valde sekreterare, den rikt begåfvade och synnerligen verksamme Pehr Elvius, som främst eller uteslutande haft ifrågavarande statistiska samlings- och forskningsarbete om händer. Han publicerade år 1744 i akademins »Handlingar» den första vetenskapliga uppsatsen i svensk befolkningsstatistik med titel: »*Förteckning uppå Barnens årliga antal, som äro födde uti U [= Upsala] Stad under de sistförflutne 50 åren. Jemte anledning til anmärkningar deröfver.*»²⁾ Elvius, som sjelf ur Upsala stads kyrkoböcker för hvarje af åren 1694—1743 anteck-

¹⁾ Se Vetenskapsakademins memorial »Angående menighetens talrikhet i Sveriges Rike», ingifvet 1746 till Riksdagen. Ingår bland Bilagorna, såsom N:o II.

²⁾ Vetenskapsakademins Handlingar, 1744, sidd. 293—300.

nat antalet födde, med fördelning efter kön, såvidt barnens namn angaf detsamma, upptog i denna afhandling till besvarande frågan om könsens numeriska förhållande bland de födde, hvarvid han konstaterade gossarnes öfvertalighet emot flickorna samt ådagalade, att de absoluta siffrorna visade ett årligt medeltal af 85 födelser under periodens förra och 111 under dess senare hälft, en ökning sålunda af 26 eller ungefär ett barn per år. Slutligen beräknade han, enligt samma relation emellan de föddas antal och befolkningens hela numerär, hvilken Maitland konstaterat för London eller 1 födelse emot 23,4 personer, att befolkningen i Upsala i början af 1740-talet bordt stiga något öfver 2,600 personer. Elvius inskjuter härvid dock den reservation, att »det kan väl hända at denna proportion är olika på olika orter, ty den härrörer af folkets olika åldrar, hvaruppå de giftas och dö, hvilka åter kunna komma an på olika lefnads sätt och olika climater på åtskilliga orter.» Elvius säger sig hafva försökt utreda, hvilken »denna proportion» vore i Sverige. Han hade i sådant syfte sökt begagna »förteckningar uppå de dödas årliga antal, der deras åldrar varit utsatte, hvilka jag velat utdraga utur kyrkoböckerna». Från denna undersökning hade han dock, i följd af brist på nödigt siffermaterial, måst afstå. »Det är», »säger han, »illa, at åldrarna blifva der [i kyrkoböckerna] ej införda, som jag sedan funnit, åtminstone på somliga orter, hvilket likväl lätteligen kunde ske, isynnerhet uppå landet, der man alltid hör den dödas ålder uti personalierna, som upläsas på predikstolen vid begrafningen».

Med denna afhandling ville Elvius fästa den svenska allmänhetens uppmärksamhet på vikten af befolkningsstatistiska förteckningar och de intressanta studier, för hvilka de erbjödo material. »Det vore fördenskul väl», säger han, »om sådana förteckningar blefve utdragne utur Kyrkoböckerne öfver hela riket, det skulle ej allena lända at fulgöra en blott vetgirighet, utan sielfva Regeringen skulle också derutaf få anledning at göra åtskilliga högst nyttiga upmärksamheter. Man skulle derutaf kunna see om icke Rikets invånare naturligen böra föröka sig, och om

de för nogon tid hafva aftagit, om icke dertil varit utvärtes orsaker vållande, såsom krig, allmänna sjukdomar, hunger med mera som kan förstöra och rubba människosläktet, hvilket man lätteligen kunde see vid sådana förteckningars jämnförande med Historien».

»Man skulle derutaf också kunna sluta, huru stor förlust sådana allmänna landsplågor kunna försaka på Landets inbyggare. Ja man skulle äfven utaf barnens antal, som årligen födas öfver hela Riket, något när kunna sluta huru folkrikt Landet måste vara, som eljest icke utan stor svårighet lät sig göra. Åtminstone skulle man med mycken säkerhet derigenom kunna jämföra städernes och orternas folkrikhet sins emellan.»

Elvius uppmanade därför dem, som ägde tillgång till kyrkoböcker att ur dem göra utdrag och insända dem till Vetenskapsakademien, »på det de måtte komma til allmännare och fulkomligare tjenst.»

Denna maning att genom enskildes frivilliga samverkan hopbringa material till en svensk befolkningsstatistik förklingade icke alldeles ohörd. Vetenskapsakademien fick emottaga utdrag ur kyrkoböckerna för några församlingar; ett par af dessa förteckningar hade t. o. m. föranledt utarbetandet af särskilda uppsatser, hvilka publicerades i akademins Handlingar.¹⁾

Vetenskapsakademien förskaffade sig dessutom ett mera generelt befolkningsstatistiskt material för 1740-talet, nämligen utdrag ur de förteckningar öfver födda och döda, hvilka landshöfdingarne, enligt hvad ofvan nämnts, ägde insända till Kongl. Majestät. Detta siffermaterial hade år 1746 bragts derhän i fullständighet, att akademien bl. a. för hvarje särskildt län ägde uppgifter på de föddas antal, hvilka uppgifter synas ansetts vara relativt pålitliga, medan deremot förteckningarne öfver de döda

¹⁾ Till år 1755 hade förteckningar ingått från: Wassända församling i Elfsborgs län (25 år); Jerlsö i Helsingland (26 år); Kuopio i Finland (25 år); Råneå i Westerbotten (24 år); Ålem i Kalmare län (25 år); Fläckebo i Westmanland (24 år); Kräklinge i Nerike (25 år) och Lerbäcks församling i Nerike (5 år). Se Vetenskapsakad. Handl. 1755, sid. 5.

befunnos så osäkra, att endast en mindre del af dem, — särskildt 1742—1744 års förteckningar för de södra länen (Malmö, Christianstad, Blekinge, Hallands och Götheborgs län), — ansågs kunna läggas till grund för allmänna beräkningar angående befolkningsförhållandena i riket.

På grund af detta siffermaterial gjorde Elvius ett försök att beräkna folkmängden i Sverige samt att utröna huruvida och i hvad mån den ägde »naturlig art och fallenhet» att ökas. Denna beräkning är i det afseende märkelig och minnesvärd, att den utgör det första vetenskapliga försöket att konstatera de allmänna hufvuddragen af det svensk-finska folkets demografiska karaktär. Elvius tecknar deri, låt vara med mycket få och osäkra stödje-punkter, de första allmänna grundlinjerna af den svensk-finska befolkningsstatistiken. Ifrågavarande, förut icke publicerade skrift införes in extenso såsom Bilaga II. Här må några förtydligande anmärkningar angående det beräkningssätt Elvius tillämpat och det siffermaterial, som stått honom till buds, finna plats.

Ur de inkomna länstabellerna framgick, att de föddas antal i Sverige, inclusive Finland, uppgick till 69,100, hvilken siffra Elvius afrundade till 70,000. Ehuru han nogsamst kände till, att »det gärna vil vara et öfverskätt på mans sidan» och att man i utlandet iakttagit den proportion, att endast 17 flickor födas emot 18 gossar, — hvilken proportion Maitland i sitt förberörda arbete funnit gälla för London, — antog han likväl, att detta antal jämnt delade sig på hvardera könet. Han föranleddes till detta antagande deraf, att öfverskottet af födda gossebarn för halfseket 1694—1743 både i Upsala och i Fahlun var jämförelsevis mycket obetydligt eller endast 29 på 4,924 födelser, resp. 136 på 11,528. Emellertid reserverade sig Elvius emot tanken, att i Sverige en verklig afvikelse skulle äga rum från det i utlandet fastställda numeriska förhållandet emellan de föddas kön.

Nämnda 50-års förteckning från Fahlun var äfven vidkommande uppgifterna om de döda »så fulkomlig och tillräklig som den kunnat åstundas.» Elvii ord äro i denna punkt otydliga, men antagligt synes, att ur uppgifterna från Fahlun för det stora fler-

talet döda eller för 10,860 af hela antalet 11,568 äfven framgått deras åldersfördelning i tioårs-klasser, för den tidigaste åldern t. o. m. ännu mer detaljeradt. Äfven i förteckningarna från förenämnda södra län var »de dödas antal indelat uti vissa Classer efter åldrarna», men högeligen osannolikt synes, att denna indelning kunnat vara någon annan eller mer detaljerad, än den, som föreskrifvits i Sundhetskommisionens redan nämnda cirkulär af den 18 mars 1738, således en fördelning i ålderskategorierna: under 5, 5—50 samt öfver 50 år.

Med ledning af detta material verkställde nu Elvius en beräkning af de dödas fördelning i tioårs-klasser, förutskickande anmärkningen, att han, »til at så mycket beqvämare kunna jämföra efter dessa Classer de dödas antal» i de södra länen med deras i Fahlun, »antagit at lika många barn dö under 10 års ålder på det ena stället, som på det andra.» Siffrorna för Fahlun gifvo emellertid, såsom redan nämndt, summan 10,860 och för de södra länen antogs ett reduceradt antal af 10,000 döda, hvadan relationstalen ej äro lika, medan icke desto mindre samma absoluta siffra 4,190 införts för den första tioårs-gruppen i hvardera siffer-serien. Dessa serier äro emellertid ej heller i öfrigt parallela. Omräknade i procent, äro de nämligen följande:

	De södra länen.	Fahlun.
Under 10 år	41.9	38.6
10—20 »	3.4	4.2
20—30 »	4.3	8.4
30—40 »	8.6	11.2
40—50 »	11.6	11.5
50—60 »	13.0	11.6
60—70 »	11.1	9.4
70—80 »	5.1	4.3
Öfver 80 »	1.0	0.8

Enligt hvilka grunder eller under hvilka förutsättningar Elvius gjort sin beräkning, kan ej med säkerhet konstateras. En viss sannolikhet synes dock tala för, att han förfarit på följande sätt. Sedan han till 10,000 reducerat de södra länens dödssiffra

31,521, har han till det kända antalet för gruppen 0—5 år lagt så många personer för gruppen 6—10 år, att hela antalet för den första tioårs-klassen blifvit 4,190 eller samma antal, som i motsvarande grupp för Fahlun. Det återstående personantalet i kategorin 5—50 år och antalet personer i kategorin öfver 50 år har sedan fördelats i tioårs-klasser enligt samma proportion, som gällde för dödssiffrorna från Fahlun. Såsom nedan anförda procentsiffror, — själf anför Elvius endast absoluta tal, — utvisa, hafva härvid dock vissa afvikelser ägt rum. Procentsiffrorna äro nämligen:

	För de södra länen.	För Fahlun.
10—20 år . . .	12.2 %	12.0 %
20—30 » . . .	15.4 »	23.8 »
30—40 » . . .	30.8 »	31.6 »
40—50 » . . .	41.6 » = 100 %	32.6 » = 100 %
50—60 » . . .	43.0 »	44.4 »
60—70 » . . .	36.8 »	35.9 »
70—80 » . . .	16.9 »	16.5 »
Öfver 80 år . .	3.3 » = 100 %	3.2 » = 100 %

Det är uppenbart, att Elvius ej afsett någon absolut noggrann beräkning. Redan den omständigheten, att han ej reducerat de absoluta siffrorna för Fahlun samt synbarligen afrundat dem, tyder derpå. Sistnämnda omständighet förklarar måhända äfven de oväsentliga differenserna mellan procentsiffrorna för öfriga åldersklasser, utom för klasserna 20—30 och 40—50 år. De betydande, hvarandra motvägande olikheterna i de relativa siffrorna för dessa två åldersklasser måste tillskrifvas en afsigtlig korrigerings af siffrorna, motiverad möjligen deraf att Elvius ej ansett berörda dödssiffror för Fahlun normala, hvilket förhållande han ock antyder vid påpekandet af de talrika offer grufbrytningen i Fahlun plägade kräfva.

Den relativa fördelning af de döda på skilda åldersklasser, hvilken Elvius sålunda ansett sig kunna fastställa för de fem södra länen, tillämpade han sedan på den af honom supponerade totala dödssiffran för riket eller 70,000 personer, hvilken siffra han, »såvida ingen märkelig tillväxt kan förmodas», antog ensamt på

den grund, att de föddas antal var 70,000. ¹⁾ De allmänna döds-siffror för Sverige—Finland, hvilka han på denna väg erhöi ²⁾, voro:

	Aflidne.	I procent.
Under 10 år	29,300 =	41.9 %
10—20 »	2,400 =	3.4 »
20—30 »	3,000 =	4.3 »
30—40 »	6,100 =	8.7 »
40—50 »	8,100 =	11.6 »
50—60 »	9,100 =	13.0 »
60—70 »	7,800 =	11.1 »
70—80 »	3,500 =	5.0 »
Öfver 80 »	700 =	1.0 »
	<hr/>	
	70,000 =	100 %.

Elvius gjorde nu det djärfva försöket att på grundvalen af ofvan relaterade siffror beräkna Sveriges—Finlands totala folk-mängd. Vid denna beräkning tillämpade han »en särdeles Me-thod», hvilken han dock ej yppade, under förklaring att akade-min antagligen framdeles komme att i sina Handlingar publicera densamma. Denna metod, för hvilken emellertid någon redogö-relse i akademins publikationer icke någonsin lemnats, har sanno-

¹⁾ Att detta antagande af en stark mortalitet, som skulle uppväga nativiteten, var grundfalskt, ådagalades inom kort af tabellverkets siffror. Medan år 1749 de föddes antal utgjorde 76,286 (i Sverige 59,483 och i Finland 16,803) samt år 1750 81,940 (resp. 64,511 och 17,429), utgjorde nämligen de dödas antal år 1749 endast 61,171 (i Sverige 49,516 och i Finland 11,655) och år 1750 blott 58,845 (resp. 47,622 och 11,223). Under qvinqvenniet 1751—1755 utgjorde årliga medeltalet födde 87,762 (i Sverige 67,807 och i Finland 19,955) och döda 60,602 (resp. 48,002 och 12,600), motsvarande i procent af medelfolkmängden i Sverige 3.75 resp. 2.65 och i Finland 4.53, resp. 2.86. — Om än åren 1742—1744 för befolkningsrörelsen i Sverige och särskildt i Finland obestriddigen voro mindre gynsamma än ofvan an-förda år, står det sålunda dock utom tvifvel, att de verkliga mortalitets- och nativitets-siffrorna för början af 1740-talet, om de varit kända, ingalunda gifvit stöd för hypo-tesen om en stationär folkmängd i dessa länder. Jfr. *Några grunddrag af Sveriges befolkningsstatistik 1748—1875*, sidd. 37 o. 41. (Stockholm 1878) samt A. Box-ström, *Folktillväxten i Finland 1751—1885*, i Fennia III, s. 3. (Helsingfors 1890).

²⁾ Elvius anger blott de absoluta siffrorna.

likt varit en modifikation af den, som länge med orätt burit Halley's namn. Ifrågavarande metod, enligt hvilken folkmängden vid en viss tidpunkt beräknas ur de afidnes åldersfördelning, baserar sig på den godtyckliga förutsättningen af en stationär befolkning, inom hvilken förty de under en viss tidrymd afidne, grupperade efter åldern, antagas hafva framgått ur lika stora årskullar af födda. Under samma förutsättning bilda de, hvilka vid en viss ålder beräknas kvarlefva, befolkningens totalantal, fördeladt i motsvarande åldersklasser. De inom en viss tidrymd afidne likställas sålunda med de afidne af en viss generation. ¹⁾

Den förste, som tillämpat ifrågavarande metod för folkmängdens beräkning, var holländaren W. Kersseboom i hans år 1738 utgifna undersökning om folkmängden i provinserna Holland och Westfrisland. ²⁾ Antagligt synes, att Elvius ur denna källa, — måhända i andra hand, då Kerssebooms små afhandlingar voro jämförelsevis föga spridda, — hemtat idén till här berörda beräkningar. Åtminstone finnes intet, som antydde, att Elvius skulle sjelfständigt konstruerat sin metod, medan deremot hans inledningsvis gjorda meddelande om dess förutsättning, en stationär befolkning med lika nativitet och mortalitet, frapperar genom likheten med Kerssebooms resonnement, också derutinnan att han likasom Kersseboom insåg svagheten, för att ej säga ohållbarheten af denna metodens förutsättning.

Emellertid är det tydligt, att Elvius icke i sin kalkyl stricte tillämpat antydda metod; en enkel kontrollräkning ådagalägger detta. Han har gjort afvikelser eller korrekationer, hvilka han dock tyvärr lika litet förklarar som han redogjort för sjelfva metoden, men hvilka faktiskt varit fullt motiverade.

¹⁾ Se Knap: *Theorie des Bevölkerungs-Wechsels*, sid. 60, (Braunschweig 1874) samt R. Böckh: »Halley als Statistiker» i Bulletin de l'Institut international de statistique, T. VII (Rom 1893).

²⁾ *Eerste verhandeling tot een proeve om te weetē de probable meenigte des volks in de provincien van Hollandt en West-Vrieslandt* etc. — Under förutsättning, att de föddas antal årligen utgjorde 28,000, och med kännedom om antalet afidna inom särskilda åldersgrupper, beräknade Kersseboom folkmängden i nämnda provinser till 980,000 personer.

På ofvan relaterade vidlyftiga omväg af antaganden och beräkningar kom Elvius slutligen fram till sitt sökta mål, — Sveriges och Finlands totala folkmängdssiffra, hvilken han fann vara 2,097,000 personer. Denna folkmängd fördelade sig, enligt samma kalkyl, efter åldern på följande sätt:

Under 10 år	491,000 = 23.4 %
10—20 »	392,000 = 18.7 »
20—30 »	365,000 = 17.4 »
30—40 »	322,000 = 15.4 »
40—50 »	252,000 = 12.0 »
50—60 »	166,000 = 7.9 »
60—70 »	82,000 = 3.9 »
70—80 »	24,000 = 1.2 »
Öfver 80 »	3,000 = 0.1 »
	<hr/>
	Summa 2,097,000 = 100 %.

Men Elvius gick ännu längre. Han ville leta sig fram äfven till de särskilda landskapens folkmängdssiffror och han begagnade sig i detta syfte ytterligare af en beräknad medeltalsiffra af mycket dubiöst värde. De föddes antal 70,000 utgjorde »trettonde-delen af hela menighetens antal» (närmare angifvet 29.96 %). Under förutsättning, att samma relationstal äfven gällde för hvarje särskildt län, uträknade nu Elvius, med ledning af uppgifterna om de föddes antal, folkmängden uti hvar och ett län. Resultatet af denna beräkning, — öfverallt utförd med afrundade tal, — gaf emellertid en totalsiffra för Sverige och Finland af endast 2,073,000 personer eller 24,000 färre än den egentliga totalsiffran 2,097,000, hvilken differens Elvius dock ej synes ansett förtjena att vare sig framhålla eller förklara.

Elvius, känd som en sällsynt skarp matematiker, smickrade sig ingalunda med den föreställningen, att hans beräkningar skulle gifvit ett noggrant riktigt resultat, sådant »som en värdelig mantalsskrifning öfver hela Riket det skulle förmå.» Redan den ungefärlighet, hvarmed han efter hvad ofvan framhållits, åtnöjde sig i sina kalkyler, antyder, att han med afseende å det förefintliga

siffermaterialets knapphet och osäkerhet samt de många antaganden, hvarpå kalkylerna måste byggas, ej ansett sträng noggrannhet motiverad. Särskilda egendomliga förbiseenden och sifferfel ¹⁾ i Elvii undersökning synes dessutom gifva vid handen, att densamma mycket hastigt nedskrifvits.

Det förtjenar emellertid påpekas, att den totala folkmängds-siffra Elvius beräknade, 2,097,009 personer, mycket nära träffade den riktiga, efter hvad sedermera genom tabellverket konstaterats. ²⁾ Likaså sammangick den af honom beräknade åldersfördelningen af befolkningen i sina hufvuddrag synnerligen nära med den faktiska åldersfördelningen. ³⁾ Detaljsiffrorna för folkmängd-

¹⁾ Dessa påpekas i noter till Bilagan II. Att de icke bero på fel vid utskrifningen, framgår deraf, att de förefinnas i hvardera af de original exemplar, hvori Elvii ifrågavarande undersökning förvaras i svenska riksarkivet, det ena antagligen originalkoncept, det andra renskrifvet och af Elvius underskrifvet.

²⁾ Folkmängden uppgifves år 1749 i Sverige till 1,746,449 och i Finland till 408,886 eller tillsammans 2,155,335 personer, således endast 58,335 flere än det af Elvius beräknade antalet, hvilken differens fullt motiveras af folkökningen under åren 1745—1749. — Sannolikt är dock Sveriges folkmängdssiffra för år 1749 antagen c. 17,000 personer för låg. (Se H. Gullberg och G. Sundbärg: *Folkmängden och folkökningen i Skandinavien 1815—1880. Kritisk undersökning*, sid. 4 (Stockholm 1882).

³⁾ Åldersfördelningen var år 1751 enligt tabellverkets siffror i Sverige och Finland följande:

	Sverige.	Finland.
0—10 år	2,416	2,705
10—20 »	1,894	1,990
20—30 »	1,662	1,682
30—40 »	1,293	1,041
40—50 »	989	905
50—60 »	767	765
60—70 »	631	529
70—80 »	266	277
80— »	82	106
	Summa 10,000	10,000

Se »Några grunddrag af Sveriges befolkningsstatistik 1748—1875» sid. 12, samt »Hufvuddragen af Finlands befolkningsstatistik för åren 1750—1890. I. Befolkningens tillstånd» (Bidrag till Finlands offic. statistik. VI. 29) sid. 159 (Helsingfors 1899). I sistnämnda publikation ingå, sid. 137, om samma åldersfördelning några uppgifter, oväsentligt afvikande från de anförda.

den i olika län deremot skattade betydligt åt beräkningarnes osäkerhet. Särskildt öfverstego de för de finska länen beräknade folkmängdssiffrorna med mer än 20 % de verkliga, och berodde detta hufvudsakligen derpå, att den af Elvius antagna allmänna nativitetsprocenten var för låg för Finlands vidkommande.

Pehr Elvius' ofvan relaterade beräkningar vittna ej blott om hans lifliga intresse för den i Sverige fullkomligt nya befolkningsstatistiska forskningsuppgift han föresatt sig, utan ock om hans förmåga att ur ett högeligen bristfullt siffermaterial med öfverraskande säkerhet härleda slutsatser af allmän betydelse. Dessa beräkningar kontrastera i sjelfva verket både med afseende å de ernådda resultatens riktighet och den relativa pålitligheten af beräkningssättet i märkelig grad emot de famlande, ofta fantastiska försök att beräkna rikets folkmängd, hvilka vid denna tid gjordes. ¹⁾ Till det rika beröm, hans samtid egnade den unge, i blomman af sin ålder borttryckte vetenskapsmannen, kan därför läggas erkännandet, att han varit den förste banbrytaren för svensk-finsk befolkningsstatistik. ²⁾ Inskriptionen på den minnespenning

¹⁾ Såsom belysande för den osäkerhet, hvilken under denna tid rådde vid uppskattning af folkmängden i svenska riket, må anföras följande uttalande i professor A. Berchs samma år (Stockholm 1746) utgifna arbete »*Sätt, at igenom Politisk Arithmetica utröna länders och rikens hushåldning*»: »Meningarne äro ganska skiljaktige angående inbyggarnes antal här i riket: någre räkna dem til 4 millioner, andre til 3 somlige allenast til 2 millioner: ingen är i tilstånd at sluta denna räkning med visshet, så länge mantals skrifningen på det vanliga sättet är inrättad, då icke allenast vissa stånd varda uteslutne, utan ock ingen uppmärksamhet göres på barn, som äro under en viss ålder, samt på åldrige personer sedan de hunnit öfverleva vissa år.» Sjelf gjorde Berch ett försök att beräkna folkmängden på grund af antalet skatte-, krono- och frälshemman, kungsladugårdar, säterier, rå- och rörshemman, prästgårdar, äfvensom knekte-, ryttare- och öfriga torp. Han kom härvid till det resultat, att i riket funnes 331,000 hushåll, med i medeltal 8 personer hvarje, och således en total folkmängd af 2,648,000 personer (Sid. 53 o. ff.).

²⁾ Elvii förtjenster på statistikens område hafva hans biografer icke beaktat eller måhända icke känt till, antagligen därför att hans så tidigt afbrutna arbete för Sveriges befolkningsstatistik hann endast obetydligt framträda i tryck. — Rättvisare voro hans samtida. I det minnestal Olof von Dalin år 1750 i Svenska Vetenskapsakademien höll öfver Elvius betonade han den inom akademien kända viktiga

Svenska Vetenskapsakademien lät slå öfver Elvius »*Cujus vita brevis, memoria perennis*», har sitt berättigande äfven från här framhållna sida af hans vetenskapliga verksamhet.

Elvii ofvan relaterade statistiska beräkningar eller, enligt ordalagen, »det angelägnaste deraf» sammanställdes »på akademins befallning» i ett betänkande angående »*Menighetens tabrikhet i Sveriges Rike*», hvilket betänkande den 8 november 1746 i akademien föredrogs.¹⁾ Det betraktades såsom en riksviktig stats-hemlighet, den der omöjlig kunde prisgifvas åt allmänheten och utlandet. Deremot öfverlemnades betänkandet till Riksens Ständer, hvilka dess uppgifter »borde vara allena förbehållne.»

Att uppslaget härtill skulle utgått från riksdagen, — som tidigare af akademien begärt dess utlåtande i frågor, som vid riksdagen förehades²⁾, — synes icke sannolikt. Någon antydning om att akademien i denna angelägenhet efterkommit en anhållan af Riksens Ständer finnes hvarken i akademins betänkande eller i protokollen, som fördes vid sekreta utskottets behandling af det-samma.

insats E. gjort för ästadkommandet af tabellverket. — Också Pehr Wargentini, Elvii efterträdare såsom akademins sekreterare, erinrade vid tal om tabellverkets grundande, att »Framledne Secreteraren Elvii derpå använda flit bör aldrig förgätas.» (Vetenskapsakad:s Handl. 1754, sid. 166).

¹⁾ Derom ingår i akademins »Dagbok» (förvarad i akademins arkiv) för nämnda dag (§ 5) följande med Elvii handstil gjorda anteckning: »Uplästes utkast til et memorial til Sekreta Utskottet angående menighetens antal i Sveriges Rike, hvarvid Akademien förklarade sit nöje, men åstundade at dervid borde bifogas et förslag, hvar efter de årliga insända förteckningar af födde och döde, som årligen insända äro ifrån orterna, kunde fullkomligare uppsättas än nu sker. Hvaruti borde tagas i akt i hvad sjukdomar de blifvit döde. Häruti Hr. Baeck lofvade at vara Secreteraren behjelpelig.»

²⁾ Se S. Rosenhane: *Anteckningar hörande till Kongl. Vetenskaps-Academiens historia*, s. 15. (Stockholm 1811).

III.

Alldeles oberoende af vetenskapsakademins ofvan relaterade åtgärder för och betänkande angående Sveriges befolkningsstatistik, framställdes samtidigt från ämbetsmannahåll ett motiveradt yrkande på regelbundet insamlande af fullständigare och tillförlitligare uppgifter angående befolkningsförhållandena i riket.

Den framstående, mångsidigt bildade brigadieren, sedermera friherren och öfverståthållaren Jakob Albrecht von Lantingshausen ¹⁾ hade efter en långvarig och lysande militärtjänst i franska armén år 1746 återkommit till Sverige. Under sin mångåriga vistelse i utlandet hade han synbarligen tagit kännedom om de undersökningar beträffande befolkningsförhållandena, hvilka utförts i England, specielt London, Holland m. fl. länder, och om de statistiska lagar man redan vid denna tid konstaterat. — Då han kort efter hemkomsten tog del i den år 1746 öppnade riksdagen och dervid, såsom ledamot i sekreta utskottets kammar-, ekonomi- och kommersdeputation, ägde taga kännedom om landshöfdingarnes riksdagsrelationer, i hvilka, såsom tidigare nämndt, uppgifter äfven borde meddelas om befolkningens antal samt till eller aftagande, kunde han icke undgå att frapperas af det synnerligen otillfredsställande sätt, hvarpå ifrågavarande relationer behandlade berörda viktiga frågor. Då någon »viss föreskrifven ordning» icke fanns för relationernas uppsättande, än mindre bestämda formulär, hade följden blifvit en genomgående brist på öfverensstämmelse emellan uppgifterna för olika län. En del landshöfdingar meddelade en totalsumma af alla sedan föregående riksdag födde och döde, en annan del lemnade samma uppgifter årsvis. Andra landshöfdingar deremot nöjde sig med att hänvisa till de befolkningsstatistiska uppgifter, hvilka resp. domkapitel voro skyldiga insända. Några slutligen förbigingo med tystnad

¹⁾ Se C. G. Malmström: *Minne af öfverståthållaren m. m. friherre Jakob Albrecht von Lantingshausen* i Svenska Akademiens Handlingar, del 62. (Stockholm 1886).

hela befolkningsfrågan. Följden af detta sakförhållande var, att en fullständig totalbild af befolkningsförhållandena i riket icke ens närmelsevis kunde åstadkommas.

Von Lantingshausen fastslog som en obestriddig sanning, »at en ren och noga kunskap om undersåtarnes antal är omistelig för en Lagstiftande makt så wäl til at känna sina kraffter i anseende til åkerbruk, handel och försvarswärck som til at rätta dereffter sina steg och afsikter. En regering äger ock intet annat medel til at vinna en så högstangelägen sak som at känna sig sielf och sin styrka, än genom uträkningen på sina undersåtare.»

I detta syfte kunde tre olika förfaranden iakttagas. Beträffande befolkningens antal kunde uppgifter infordras, afseende: 1) endast totalantalet; 2) detta antal med fördelning efter ålder, t. ex. i 5-års-klasser, och efter kön; 3) samma uppgifter med vidare fördelning efter civilstånd m. m. För sin del förordade von Lantingshausen infordrandet af befolkningsstatistiska uppgifter för Sverige med jämförelsevis rik specificering. Och såsom motiv till detta förslag framhöll han de fördelar, hvilka vore att förvänta af sådana uppgifter.

I fråga om födelser borde tillika angifvas antalet bestående äktenskap. Härigenom kunde utredning vinnas om den äktenskapliga fruktsamheten och en beräkning af rikets framtida folk-mängd möjliggöras. Ty, säger han, befolkningsrörelsen följer sina gifna lagar. »Som alting är räkning underkastadt, så kunna naturens alster ej derifrån undantagas. Han går sin jämna väg i alla sina värkningar och hans Följder svara så matematiskt emot hans Physiska orsaker, hwarifrån de härröra, at man med temmelig visshet kan uträkna hans bekanta värkan, utan fruktan at mycket bedraga sig och utan at det lönar mödan, at hålla räkning öfver skiljemonen.» Vidare erhöles säker uppgift om de föddes fördelning efter kön.

Ännu viktigare vore uppgifter om de affidnes antal och deras fördelning efter åldern. Nyttan af dylika uppgifter hade af »kloke rikshushållare» i England, Holland, Frankrike och annorstädes till fullo insetts; de hade »deruti på mer än hundra år

tillbaka funnit en outöselig brunn til ny styrka för deras Öfverhet genom väl inrättade lifränkor, fruktbärande inrättningar och väl förvaltade besparingskassor, hvilka alla hafva sin grund i en riktig underrättelse om landzens invånares antal.» Sverige borde icke försumma att efter »andra fria folks effterdömen» på antydda väg upphjelpa såväl den invärtes hushållningen som handeln och försvarsväsendet.

Om uppgifter vidare erhöles beträffande de sjukdomar, som vållat dödsfallen, skulle regeringen få tillfälle at »låta lysa sin ömhet om sina undersåtare genom fredlige och kloka anstalter emot alt det, som kan förorsaka deras förtidiga afgang.»

Dessa tankar och förslag, hvilka sålunda dikterats af praktiska samhällssynpunkter, sammanfattade von Lantingshausen i ett memorial på franska språket angående »*Nödvändigheten af närmare underrättelsers inhemtande om Rikets styrka i anseende til des Inbyggares antal, tilväxt och afgang med mera.*» ¹⁾ I detta betänkande, hvilket von Lantingshausen ingaf till sekreta utskottet, hade han sålunda direkt och mera uttryckligt, än det skett från vetenskapsakademins sida, framhållit vikten och nödvändigheten af att befolkningsstatistiska uppgifter måtte i Sverige insamlas efter en enhetlig plan och fastställda, för alla landsdelar lika formulär. Den otillfredsställande erfarenheten af de dittills gjorda försöken att insamla befolkningsstatistiska uppgifter jämte å andra sidan von Lantingshausens kännedom om hvad i utlandet allaredan på befolkningsstatistikens område åstadkommits, hade i förening gifvit uppslaget till hans projekt om ett stort tabellverk för hela riket.

Detta projekt åtföljdes tillika af utkast till fyra formulär för

¹⁾ Detta memorial synes redan tidigt, antagligen redan under riksdagen, hafva af någon anledning förrirrats från sin riktiga plats bland sekreta utskottets protokoll och handlingar. Det har, trots upprepade efterforskningar, icke kunnat af förf. anträffas.

En af Olof von Dalin utförd svensk öfversättning af det franska originalet har emellertid förvarats bland von Lantingshausens papper i Svenska Riksarkivet, och är det denna öfversättning förf. citerat.

antecknande af uppgifter angående 1) födda, fördelade efter kön, äkta eller oäkta härkomst samt enkla eller tvillings- m. fl. börder, hvilka alla uppgifter borde antecknas månadsvis; tillika borde i formuläret uppgifvas såväl antalet bestående som under året avslutade äktenskap; 2) döda, fördelade efter kön och ålder (under 1 år, från 1 till 5 år, 5 till 10 år, o. s. v.) samt efter månader; med anteckning tillika om de sjukdomar, som mest bidragit till dödligheten; 3) folkmängden, fördelad på följande kategorier: gifta; enklingar; enkor; ogifte, ungdom och barn; tjenare; utlänningar, resande och vagabonder; 4) folkmängden, fördelad efter kön och ålder (under 1 år, 1—5 år, 5—10 år, o. s. v.) med anteckning om antalet orkeslösa, som ej kunde försörja sig sjelfva.

Von Lantingshausens härrelaterade, för den svenska befolkningsstatistikens organisation så betydelsefulla memorial har hittills icke publicerats. Det meddelas, jämte tabellförslagen, in extenso såsom Bilaga III.

IV.

Sverige och Finland, ännu blödande och utmattade efter det stora nordiska krigets härjningar, hade bragts nya lidanden och förluster genom det olyckliga fälttåget emot Ryssland åren 1741—1743. Missväxt, sjukdomar, penningebrist samt hotande politiska förvecklingar försvårade ytterligare rikets nödställda läge.

Då riksdagen i september månad 1746 åter sammanträdde i Stockholm, framställde sig därför med bjudande makt som en af dess närmaste och viktigaste uppgifter att finna utvägar till upphjelpande af det ekonomiska läget och utvecklande af folkets förvärfskällor. Den lifliga diskussion, som vid ifrågavarande tid förts emellan flere af Sveriges ekonomiske skriftställare angående näringarnes inbördes företräde ¹⁾, — i det flertalet, jämlikt tidens allmänna merkantilistiska åskådning, dittills ställt industrin främst, be-

¹⁾ Se J. W. Arnberg: *Anteckningar om frihetstidens politiska ekonomi. I. Handeln och näringarna*, sid. 180 o. ff. (Upsala 1868).

traktande landets gamla modernäring, jordbruket, såsom en lägre handtering, den der ej närmelsevis i samma grad ökade landets förmögenhet och lika litet förtjänade som den kunde främjas genom understöd från det allmännas sida, — denna kontrovers återspeglade sig äfven i riksdagens verksamhet på det ekonomiska området. Fabriker och manufakturerna gynnades fortfarande med ensidig protektion; jordbrukets intressen stannade i andra rummet.

Men från hvilken ståndpunkt än de ekonomiska spörsmålen och reformförslagen betraktades, kunde de ej undgå att på det närmaste beröras af frågan om tillgången på arbetskraft och möjligheten att öka densamma, frågan om befolkningens fördelning på skilda yrken, om dess till- eller aftagande o. s. v. Den åsigt som begynte vinna anslutning, att »folk är ett lands reella styrka och rikedom», så att »det kanske är bättre att folk hafver brist på land än att land lider brist på folk»¹⁾, hvarför ock samhället borde rikta sina bemödanden på att befolkningen så snart som möjligt måtte tillväxa.

Behovet af exakta uppgifter om befolkningsförhållandena i riket gjorde sig därför under denna tid vid upprepade tillfällen kännbart. Och tanken att utvägar borde utfinnas för åstadkommande af en tillfredsställande utredning på detta område måste under sådana förhållanden, synes det, ofta nog framstå sig. Det var därför ej heller någon slump att, såsom ofvan anförts, just vid 1746—1747 års riksdag ständernas uppmärksamhet samtidigt från två skilda håll riktades på behovet af en ordnad befolkningsstatistik.

Riksdagens stora centralorgan, sekreta utskottet, till hvars behandling frågan hänsköts, synes hafva först erhållit von Lantingshausens förenämnda memorial om nödvändigheten af noggrannare uppgifters insamlande angående rikets befolkningsförhållanden och först senare emottagit vetenskapsakademins, af Elvius uppsatta, såsom en riksviktig statshemlighet betraktade betänkande om rikets folkmängd.

¹⁾ Yttrande af D'Avenant i »*Essay upon ways and means of supplying the war*», med bifall citeradt af A. Berch i hans anförda arbete, sid. 16.

Von Lantingshausens memorial föredrogs i sekreta utskottet den 9 december 1746 och vann detsamma, enligt hvad det vid sammanträdet förda protokoll vidhandenger, i allmänhet utskottets bifall.

Diskussionen öppnades af landshöfdingen Jacob von Hökerstedt, som förmälte, att »han för sin del alltid hållit för ganska nödigt, at Regeringen skulle ega en tillförlätelig kunskap om Rikets styrka i anseende til des Inbyggares antal.» Han gjorde tillika vid detta tillfälle det tidigare nämnda märkeliga meddelandet, att han mer än 18 år förut framställt ett likartadt förslag, som dock ej vann rådets bifall och därför ej heller föranledde till någon åtgärd.

Landshöfdingen Gabriel Gyllengrip deremot trädde i opposition emot det väckta förslaget, såsom mindre påkalladt. Han framhöll, att genom mantalslängderna allaredan uppgifter erhöles på alla personer emellan 15 och 50 [!] år; de födde och döde åter förtecknades af prästerskapet. Beträffande slutligen »den omständigheten, som hålles nödig, at veta de gångbare siukdomars natur och egenskap, så vore sådant af nog svår execution för Landshöfdingarne», särskildt i de län, der provincialläkare ej funnes. Det »vore ej at vänta at hvar och en skulle hafva den insigt i Physiquen och Medicinen at kunna gifva fullkomligt beskiöd derom.»

Sedan förslag väckts att remittera memorialet till statsdeputationen, erhöil den bekante politikern, professorn, sedermera biskopen i Åbo, Johan Brovallius ordet. Han replikerade Gyllengrip i ett andragande, hvori han skänkte von Lantingshausens memorial sitt obetingade understöd. Han yttrade, att »det ej vore någon tvifvel at ju et ricktigt antal af födde och döde kunde inhemtats igenom Hrr. Landshöfdingarne och Consistorierne efter de til dem redan afgångne ordres. Men Hr. von Lantingshausen hade med detta förslag haft långt vicktigare afsicker, neml. at uppå sådana data bygga de Grund-Walar, hvaruppå en välbestält Regeringsstyrelse och en god Politie i landet med tillförlätelighet kunna byggas. Som nu underrättelsen om

det mästa, som han härvid fordrar, måste sökas hos Prästerskapet, så lærer det ankomma uppå Consistorierne, at derom föranstalta och kunde altså deras härvarande deputerade blifva hörda i Statsdeputationen i fall det skulle dit remitteras, hvilket han ej ville vara emot, änskiönt han, för sin del, ej hade något betänkande, at genast bifalla detta förslag. Och hvad isynnerhet angår de erfördrade rapporter om gångbara sjukdomars natur och beskaffenhet, så lærer meningen ej vara, at någon som icke är Medicus, skulle gifva en Historiam morbi, utan allenast nemna dem med de namn, som de Populariter kallas.»

På landtmarskalkens förslag remitterades betänkandet till sekreta utskottets statsdeputation, som erhöll uppdraget att »dervid höra vederbörande.»

Sedan frågan om en reorganisation af den så att säga befolkningsstatistiska bokföringen i Sverige sålunda redan väckts vid riksdagen, inkom till sekreta utskottet det inom vetenskapsakademien utarbetade memorialet om menighetens talrikhet i Sveriges rike. Det föredrogs vid utskottets sammanträde den 6 februari 1747. Så kortfattadt än det dervid förda protokollet enligt sedvanligheten är, framgår ändock ur detsamma, hvilket spändt intresse och lifligt bifall vetenskapsakademins afhandling inom utskottet väckte.

Statssekreteraren Gabriel von Seth gjorde sig till utskottets tolk, då han yttrade, att »Wetenskaps Academien förtiente heder och tack för den möda de welat gifva sig med et så nyttigt och ingeniust arbete». Han hemställde, »om icke Secreta Utskottet ville igenom ett skriftligt swar til Academien betyga sitt nöje deröfver», — »hvarmed en stoor del Hrr Ledamöter instämde.»

Öfverintendenten Carl von Horleman höll före, »at emedan uti en välbestält Regiering, Politie Inrättningarne böra stödia sig på förnufftiga grundsatser och kundskapen om landets styrkia i anseende til des Inbyggares antal är en af de förste och förnämste, som Regieringen bör äga, detta Betänkande för den skuld, kunde upgifvas til Kongl. Majjt med begiäran, at det måtte

få ligga på Råds bordet, och i anledning deraf välgrundade författningar göras til landets förkofring i den delen och såvida möjligt är Folkets nöd och förtidiga afgang afböjas; Men deremot, med Folkets tillväxt i antalet, nyttiga näringssätt ökas och befrämjas.»

Professor Brovallius instämde i detta uttalande. Såsom ett exempel, belysande den nytta ett pålitligt tabellverk kunde gifva, anförde han, att man sedan långa tider tillbaka observerat, att det mesta folket i Orsa socken i Dalarne dog ovanligt tidigt och att kvinkönet der var talrikare än mankönet. Vid närmare undersökning af orsakerna till detta förhållande hade man funnit, att de i slipstensgrufvorna arbetande männen undergräfdde sin hälsa genom att dricka ett hälsofarligt vatten. Detta grufarbete var emellertid mindre lönande än jordbruket. Det »är oförnekligt at det vore bättre, om Regieringen, då den kan få kunskap om sådant, kan med goda och utan något tvång, leda detta Folkets idoghet til arbeten, som jämte det de äro mindre förderfwelige för hälsan, kunna wara af mera nytta både för dem och det Allmänna.»

På landtmarskalkens proposition beslöts, att akademins betänkande skulle jämte underdånig skrifvelse öfverlemnas till Kongl. Majestät samt ett protokollsutdrag tillsändas akademien, med uttalande af sekreta utskottets erkänsla för dess arbete.¹⁾

Sedan frågan om en reform af den svenska befolkningsstatistiken sålunda definitivt bragts på riksdagens arbetsprogram, förblef densamma nästan hela året 1747 dold i sekreta utskottets sköte. Den nämnes icke i utskottets sessionsprotokoll förr än vid årets utgång, den 12 december 1747.

Under denna långa intervall hade emellertid uti utskottets statsdeputation, till hvars handläggning denna fråga, såsom nämndt, öfverlemnats, pågått ett, såsom det synes, flitigt arbete för dess noggranna utredning och för praktiskt realiserande af de önsk-

¹⁾ Någon sådan tacksägelseskrifvelse har icke kunnat återfinnas i vetenskapsakademins arkiv, lika litet som något koncept till densamma anträffats bland sekreta utskottets handlingar.

ningsmål, som i densamma uttalats. Intressant vore att känna, hvilka af statsdeputationens ledamöter verksammast tagit del i detta arbete. Tyvärr lemna källorna härom ej några upplysningar. Dock synes domprosten, sedermera biskopen i Linköpings stift, doktor Petter Filenius förtjena att i detta afseende särskildt nämnas; han åtog sig att efter riksdagens afslutande öfvervaka de stora tabellupplagornas tryckning och rekommenderades han till detta uppdrag af sekreta utskottet med den försäkran, att »utskottet haft ymnogt tillfälle att ärfara hans mogna insickt i the till thetta ändamål hörande stycken.» Sannolikt är ock, att statsdeputationens ledamöter från prästeståndet, som ju komme att ensam utföra det dryga primärarbete tabellverket kräfde, egnat här berörda ärende särskild uppmärksamhet. Såsom deputationens sekreterare fungerade Johan von Strokirch, då sekreterare i statskontoret, sedermera hofrättsråd.¹⁾

Närmast synes sekreta utskottets statsdeputation hafva sökt skaffa sig en noggrann kännedom om de försök och erfarenheter, som på befolkningsstatistikens område gjorts i andra länder. Sjelft säger sig utskottet härvid ej hafva skytt någon möda. Utskottet hade »ej räknat then tiden förlorad, som kunnat användas till genomläsande och tillämpningar till vårt kära Fädernesland af alt, hvad the vittraste män uti England, Frankrike, Holland, Preussen och flere Länder uti vidlyftige skrifter och ibland the Lärdas handlingar, i så måtto, till en lika, fast senare skörd, för vårt Rike, kunna upptäcka och utröna.» Utskottet visade sig sålunda hafva en vaken blick för vikten af att vid den reorganisation i stort af befolkningsstatistiken i Sverige, som planlagts, noggrant

¹⁾ Ledamöter i statsdeputationen voro: revisionssekreteraren greve Carl Gustaf Löfvenhjelms och hofmarskalken Erland Broman, godsägaren, friherre Carl Wilhelm Cederhjelm samt landshöfdingarne Wilhelm Ludvig Taube och Jacob von Hökerstedt; biskopen, doktor Henrik Benzelius, domprosten, doktor Petter Filenius, superintendenterna doktor Olof Kiörning och Märten Kameker samt öfverhofpredikanten Samuel Troilius; borgmästarene Finerus och Jernstedt, grosshandlaren Nettelblad, handlanden Modéen samt rådmännen Muncktiell och Blom.

beakta hvad i utlandet åtgjorts på samma område och låta eget land draga nytta af der gjorda erfarenheter.

Dernäst skred utskottet till utarbetandet af den plan, enligt hvilken de befolkningsstatistiska uppgifterna borde insamlas, och de formulär, som dervid skulle användas.

Det synes otvifvelaktigt, att statsdeputationen härvid för öfverläggning och medverkan ställt sig i förbindelse med personer, stående utom densamma, och speciellt till vetenskapsakademien.¹⁾ Redan den uppmaning att »dervid höra vederbörande», med hvilken sekreta utskottet till statsdeputationens särskilda beredning öfverlemnade von Lantingshausens memorial, väcker en förmodan åt detta håll. Ett stöd erhåller antagandet härom jämväl i ett meddelande (den 12 december 1747) till sekreta utskottet, att statsdeputationen »låtit utarbete» förslag till tabellformulär enligt »en lätt och redig befunnen methode». När slutligen sekreta utskottets betänkande i ämnet föredrogs i rådet, sades det positivt i reciten till betänkandet: »sekreta utskottet uppgifver till den ändan några af Vetenskapsakademien författade Tabeller.»²⁾ Hade vetenskapsakademien tidigare underlåtit att till sitt betänkande om folkmängden i Sveriges rike foga förslag till nya befolkningsstatistiska tabeller, — hvilket synbarligen varit förhållandet, oaktadt det uttalande om saknaden af sådana tabellförslag, hvilket akade-

¹⁾ Den omständigheten, att vetenskapsakademien räknade icke så få af sekreta utskottets ledamöter bland sina medlemmar, borde hafva befordrat ett samarbete emellan utskottet och akademien. Till akademien hörde af statsdeputationens ledamöter friherre Cederhjelm, en af akademins stiftare, grefve Lövenhjelm (sedan 1746) och biskop Benzelius (likaså sedan 1746) samt dessutom utskottsledamöterna professor Brovallius (sedan 1741) och öfverintendenten von Horleman (sedan 1744).

²⁾ Påpekas bör i detta afseende ytterligare ett, om än långt senare uttalande från vetenskapsakademins egen sida, innehållande att akademien »til denna inrättning (tabellverket) gaf första anledningen samt utarbetade methoden därtill, hvilken sedermera af Hans Kongl. Maj:t blifvit i nåder stadfäst». Se E. F. Runeberg: *Om Svea Rikes Folk-nummer och Naturliga styrka* (Vetenskapsakademins Handlingar 1764, sid. 83). Runeberg var tabellkommissionens sekreterare och hade författat citerade afhandling enligt kommissionens befallning, hvadan hans uttalande borde kunna tillmätas fullt vitsord.

min afgaf vid föredragningen af samma betänkande den 8 november 1746, — synes akademien sålunda senare hafva godtgjort denna försummelse. Det kan ej heller betviflas, att de af von Lantingshausen uppgjorda utkasten till tabellformulär under statsdeputationens öfverläggningar i detta ämne tagits under ompröfning.

Under dessa studier och öfverläggningar mognade nu planen att för hela det svenska riket skapa en enhetlig statistisk organisation, genom hvilken rikets befolkning blefve så att säga ställd under oafbruten, systematisk och likformig observation. Denna skulle afse ej blott, såsom dittills, befolkningsrörelsen, utan äfven befolkningens tillstånd, folkmängden.

Vidkommande nativiteten skulle uppgifter afgifvas ej blott om de föddas antal med fördelning efter kön, utan ock om deras äkta eller oäkta börd, vidare uppgifter om flerfostriga födelser samt om dödfödda. — Uppgifterna om antalet afidna skulle specificeras efter kön och civilstånd, nämligen enligt en fördelning i barn under 10 år, ungdom och ogifte samt gifte. Vidare borde de sjukdomar och »tillfälligheter», som föranledt döden, anges för samtliga afidne, hvilka dervid skulle särskiljas efter såväl kön som ålder (yngre än 1 år, 1—3 år, 3—5 år, 5—10, 10—15 år o. s. v. ända till åldern öfver 90 år, hvilken ålder i förekommande fall borde särskildt uppgifvas). Alla dessa uppgifter skulle afgifvas månadsvis. — Också äktenskapligheten skulle i den nya statistiken beaktas. Uppgifter borde nämligen månadsvis afgifvas angående antalet ingångna och upplösta äktenskap. — Vidkommande slutligen folkmängden, hvarom uppgifter tidigare icke äskats, borde äfven för denna afgifvas en jämförelsevis ingående specificerad redogörelse. För hvardera könet borde åldern angifvas på samma sätt som beträffande de döda. Efter civilståndet borde befolkningen, särskildt man- och kvinkön, fördelas i barn under 15 år, ogifte öfver 15 år, gifte samt enklingar och enkor. Slutligen borde befolkningen, jämväl hvardera könet för sig, efter »stånd» d. v. s. samhällsklass samt näring och yrke, fördelas i 32 skilda klasser,

delvis med flere eller färre underafdelningar, omfattande ungdom öfver och barn under 15 år m. m.

Samtliga dessa uppgifter, hvilka det ålåge prästerskapet att särskildt för hvarje församling årligen afgifva, borde med stegvis skeende koncentrerung prosteri-, stifts- och länsvis slutligen sammanfattas i »generaltabeller» för hela riket.¹⁾ Med ett så organiseradt »tabellverk» blefve det möjligt att noggrant år för år ej blott konstatera befolkningens storlek och öfverskåda dess sammansättning efter kön och åldersklasser samt dess sociala och ekonomiska struktur, utan äfven att oafslåtligen följa med befolkningsrörelsen, representerad af giftermål, födelser och dödsfall, samt iakttaga de störingar och hinder för en normal utveckling, hvilka kunde göra sig märkbara. Kunskapen om dessa sakförhållanden blefve i en mängd olika riktningar af ovärderlig nytta. För beskattningsfrågor, för ekonomisk lagstiftning och administration, för den allmänna hälso- och sjukvården m. m. erbjöde tabellverkets uppgifter en utredning, som ej kunde skattas nog högt. Särskildt synes statsdeputationen fäst vikt vid den möjlighet, som genom tabellverket öppnades för beräkning af tontiner och lifräntor, en försäkringsgren, då ännu okänd i Sverige, och de stora fördelar sålunda fonderade kapital erbjöde samhället och regeringen.

Äfven tanken på de rent vetenskapliga vinningar, hvilka ur ett sådant i stor stil anlagdt tabellverk kunde hemtas för befolkningsstatistiken, synes ej varit främmande för statsdeputationen, som väntade, att deraf med ovedersäglig klarhet skulle framträda »then allvise Gudens faderliga försorg och förunderliga samt härliga Regering, uti en alltid och allestädes lika befunnen och oförändrad samt oförneklig Ordning, uti Menniskio Slägtets tillkomst, vid macht hållande och afgang, så i anseende till Kiön som särskildte Lefnadsåldrar.»

De uppgifter, hvilka genom tabellverket komme att årligen

¹⁾ Församlingstabellerne skulle uppgöras endast i ett exemplar, som insändes till och sedermera återställdes af resp. häradsprost, hvaremot prosteri-, stifts- och läns-tabellerna skulle affattas i två exemplar, hvaraf det ena borde förvaras hos resp. prost, domkapitel och landshöfdingämbete.

insamlas, borde hvad beträffar befolkningsrörelsen, födelser, dödsfall och giftermål, meddelas vetenskapsakademien och collegium medicum, hvilka säkerligen komme att begagna ifrågavarande uppgifter till betydande och direkt gagn för samhället. Deremot borde uppgifterna angående folkmängdens storlek »såsom en stor hemlighet» vara Kongl. Majestät och regeringen allena förbehållna. Generaltabellen för hela riket, hvilken borde uppgöras i kansli-kollegium, finge därför i afskrift delgifvas endast statskontoret. Kollegierne och manufakturdirektionen borde blott undantagsvis vid angelägna tillfällen och på särskild underdånig begäran kunna erhålla utdrag af vissa artiklar i nämnda tabell. Presidenterne i kansli-kollegiet och statskontoret äfvensom generalguvernörerne, öfverståthållaren i Stockholm, landshöfdingarne och biskoparne borde anbefallas att under försegling i sina kanslier och arkiv förvara de hos dem kvarblifvande duplettexemplaren af resp. folkmängdstabeller, »på thet ingen afskrift må kunna tagas, åt hvem thet ock wara må.» Detta hemlighetsmakeri, som ter sig så egen-domligt för vår tid, då befolkningsstatistiken öppet ställer sina siffror till hvars och ens fria förfogande, var föranledt af en ängs-lig farhåga för att rikets vid denna tid så verksamma fiender kunde erhålla kännedom om dess folkbrist och deraf vållade svaghet.

Ur de uttalande, hvarmed förslaget om tabellverkets orga-nisation framlades, framlysa dock främst de stora förväntningar man ställde på detsamma samt tillika tillfredsställelse och stolthet öfver att för Sveriges rike åvägabringa något, som ännu ingen annan nation kunde uppvisa.

Året 1747 och dermed äfven riksdagen närmade sig redan sitt slut, innan statsdeputationen hunnit afsluta sin beredning af frågan om tabellverkets organisation. Först vid sekreta utskottets sammanträde den 12 december var grefve Lövenhjälm i till-fälle att å statsdeputationens vägnar anmäla, att deputationen ut-fört sitt uppdrag och behandlat såväl von Lantingshausens memorial som vetenskapsakademins betänkande och uträkning angående menighetens antal i svenska riket. Deputationen hade

dervid funnit, hurusom »denna uträkning kunnat vara långt tillförläteligare, om Akademien dervid haft någon annan hjälpe-medel, än de ifrån länen i Riket insända Förteckningar öfver födda och döda, som varit ganska ofullkomliga.» Med fästadt afseende å denna bristfullhet hos det dittills insamlade befolkningsstatistiska materialet hade nu deputationen »låtut utarbete en lika Methode, som öfver hela Riket kan följas til slike Förteckningars afgifvande, bestående af åtskillige dertil inrättade Tabeller.» Den långt framskridna tiden gjorde det emellertid svårt att fullständigare redogöra för deputationens arbete, liksom sekreta utskottet sannolikt icke heller hunne egna detsamma en ingående pröfning, hvarför grefve Lövenhjelms hemställde, huruvida icke statsdeputationen kunde bemyndigas att vidtaga de slutliga åtgärderna i ärendet, d. v. s. dels med boktryckare ackordera om tryckningen af de föreslagna tabellerna, dels i sekreta utskottets namn med landtmarskalkens samt talmännens i präste- och borgarestånden underskrift till Kongl. Majestät expediera deputationens förslag om tabellverkets upprättande.

Härtill biföll sekreta utskottet, hvilket sålunda icke någonsin in pleno slutligt handlade det i dess namn affattade betänkandet, som, sedan det efter dagen för dess anmälande i utskottet daterats den 12 december 1747, ytterligare justerades i statsdeputationen den 18 december.

Ifrågavarande till Kongl. Majestät ställda riksdagsskrifvelse, genom hvilken grunden lades och planen utstakades för den svenska befolkningsstatistikens första organisation i tabellverket, har redan till sitt väsendtliga innehåll ofvan vid redogörelsen för statsdeputationens verksamhet refererats. Denna viktiga skrifvelse förtjenar dock att fullständigt publiceras och meddelas i det följande såsom Bilaga IV.

Betänkandet åtföljdes, såsom redan antydts, af förslag till tre skilda tabeller, deraf tabellerna I och II voro egnade uppgifter om födda, döda och vigda samt trycktes å en blankett, kallad »mortalitetstabellen», medan tabellen III innehöll uppgifter om folkmängden. Dessa tabellförslag hafva icke kunnat anträffas.

Antagligt synes, att de i original öfverlemnats till tryckeriet och på denna väg förstörts. Då de emellertid fortleva i tryck och då de före tryckningen verkställda modifikationerna emot manuskripten uppenbarligen varit högst oväsentliga, afger den första upplagan af formulären för tabellverket en i hufvudsak fullt trogen bild af originalen.¹⁾

Härmed var riksdagens verksamhet för tabellverkets upprättande afslutad. Nu vidtog regeringens för realiserande af ständernas uttalade önskningsar.

Sekreta utskottets nyss nämnda skrifvelse inkom till rådet den 23 januari 1748 och föredrogs den 3 februari. De der framställda förslagen godkändes omedelbart i alla afseenden. Rådet beslöt, att alla åtgärder för tabellverkets organiserande skulle bedrivas med största möjliga snabbhet, så att den nya inrättningen skulle kunna begynna sin verksamhet från början af det ingångna året. Till statskontoret, som ägde draga försorg om verkställigheten af rådets beslut, hvartill närmast hörde tryckningen af de för dåvarande förhållanden ovanligt stora tabellupplagorna, afgick samma dag följande kongliga bref, hvilket betecknar slutstenen i öfverläggningarna och förslagen om upprättandet af ett enhetligt tabellverk för svenska riket:

»Friedrich etc. etc. Af hos följande afskrift hafwen I at intaga, huruledes Rikens Ständers Secrete utskott i underdånighet oss tilstyrkt, at igenom trycket låta utfärda samt til wederbörande afsända nödige exemplar af närlagde 2:ne Tabeller, hwilka kunna tienä til en säker methode at utröna menighetens talrikhet uti hela Riket med mera. Och emedan Wi nogsamnt finne den mångfaldiga nytta som denna inrättning med sig förer, och förthenskul til alt hwad Secreta Utskottet i detta mål hemstält, welat lemna Wärt nådiga bifall ock samtycke; ty är härmed til Eder Wår nådige willje och Befallning, det I om wärkställigheten af hwad nu i början uppå Eder ankommer, dragen all skyndesam

¹⁾ Dessa tabellformulär aftryckas här icke. De tabellbilagor, hvilka åtföljde de för tabellverket kommitterades berättelse för år 1749, återgifva i hufvudsak ifrågasvarande tabellformulär och hänvisas därför till förf:s publikation »*De första officiella relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757*» (i Fennia XVI, 3), der nämnda tabellbilagor meddelas sidd. 18--21 (Helsingfors 1899).

försorg, så at det påsyftade ändamålet ju förr dess häldre må kunna winnas.»

Sitt uppdrag likmätigt afslöt statskontoret den 5 mars med den bekante boktryckaren Lars Salvius kontrakt »om nödige pappersorters införskaffande och att genast anskaffa nödiga styler och tryck Machiner att 6 veckor efter den tiden pappret var inkommet praestera Tabellerna öfver födda och döda.» Denna tabellupplaga levererade Salvius den 28 juni. Den 13 juli uppgjordes med honom ett nytt kontrakt angående tryckningen af folkmängdstabellen, hvilken borde vara färdig i början af november månad. Då åstadkommandet af ifrågavarande, för en tid af 25 år beräknade, stora tabellupplagor, hvilka representerade ett för dåvarande typografiska förhållanden mycket betydande arbete, sålunda kräfde mer tid än förutsedt varit, måste tvifvelsmål uppstå, huruvida tabellverket kunde träda i verksamhet från början af året 1748. Prästerskapet blefve i sådant fall nödsakadt att vid årets utgång utfylla »mortalitetstabellen», utan att samtliga för denna tabell nödiga anteckningar gjorts under året, hvilket förhållande vore egnadt att göra tabellverkets uppgifter för dess första år mindre pålitliga.

Med framhållande af att »brist på tjenligt papper och flere anstalter, som bordt föregå, som ock den besynnerliga accuratesse, som vid aftryckningen fordras», fördröjt tabelltrycket, hemställde därför statskontoret den 12 september till Kongl. Majestäts afgörande, huruvida tabellverket borde vidtaga med år 1749 eller ock »1748 och 1749 års Tabellarbeten på en gång insändas och dessa efter rättelser för 1748 til den ändan, ehuru det efteråt med mindre accuratesse torde låta sig giöra, icke dess mindre så noga som vid så beskaffade omständigheter skie kan efter hand samkas tilhopa och uti det årets Tabell införas», hvilket senare alternativ statskontoret för sin del tillstyrkte. En omständighet, som i denna fråga vållade vederbörande särskildt hufvudbry, var att, enligt sekreta utskottets förslag, en proftabell gällande året 1748 (med fingerade sifferuppgifter) tryckts prästerskapet till upplysning och ledning samt att å baksidan af denna tabell införts en sam-

mandragstablå för 25 års perioden 1748—1772, i hvilken slutsiffrorna för hvarje af dessa år efter hand borde införas.

Statskontorets skrifvelse föredrogs den 15 och ytterligare den 22 september i rådet. Dervid beslöts till undvikande af att tabellverket skulle begynna med mindre tillförlitliga uppgifter, att dess verksamhet skulle vidtaga först år 1749. Ett skriftligt uttalande från föredraganden, statskommisarien R. von Hauswollf upplästes, hvori framhölls, att de i prof Tabellen införda årtalen ej kunde vålla något missförstånd samt att den sammandragstabell för hela 25 års perioden, hvilken komme att införas å baksidan af den ännu otryckta tabellen för det sista året, kunde erhålla års-siffrorna 1749—1773.

Rådet fick emellertid ännu en gång anledning att diskutera frågan om tabelltrycket. Till rådet inkom nämligen den 20 oktober en den 11 i samma månad daterad skrifvelse, innehållande »Underdåniga påminnelser af Auctor til Tabell-arbetet öfver Födde och Döde samt Fålkets talrikhet.» Skrifvelsen är osignerad och »auctors» namn uppgifves, egendomligt nog, icke en enda gång i akterna. Men mer än sannolikt synes, att med anförda beteckning afsågs den person, som öfvervakade tabellernas tryckning, och att den sålunda åsyftade domprosten Filenius, som af sekreta utskottet rekommenderats till detta uppdrag.

De påminnelser eller frågor bemålde auctor framställde gällde särskilda praktiska åtgärder för säkerställandet af tabellverkets behöriga igångsättning och handhafvande. Så föreslog han, att såväl tabellen öfver födda och döda som folkmängdstabellen för året 1749 borde snarast möjligt jämte tillhörande prof Tabeller tillsändas kyrkoherdarne samt i 2 exemplar öfrige vederbörande, »på thet i synnerhet Prästerskapet måtte förut få ögna thet (tabellverket) igenom, förrän thet i början af nästa År kommer at verkställas.» Tabellerna för öfriga 24 år borde, så fort tabellupplagorna hunne tryckas, följande vår utsändas och samtliga tabeller hos hvarje tabellafgifvare inbindas. »Til at undwika förhastande och mindre accuratesse af ålderstegne Prästmän», borde tiden för tabellernas afgifvande framskjutas med en månad eller till medlet

af februari. Dessutom hade »auctor till tabellarbetet» i folkmängdstabellen för kyrkoherdarne gjort en icke närmare angifven »ringa ändring, som ej gör någon rubbning i själfwa ställningen», men väsendtligen minskade arbetet såväl för boktryckaren som prästerskapet, hälst arbetet med tabellerna då ej blefve för kyrkoherdarne nytt, »utan vanligt och med kyrkolagen enlikt.» I detta afseende borde prästerskapet påminnas om att enligt kyrkolagens föreskrift vid husförhören hålla riktiga längder öfver alla sina åhörare samt att noggrant annotera alla de uppgifter, som borde i tabellerna ingå.

Slutligen utbad han sig rätt att »med et eller annat ord förbättra i Tabell-wärket hwad han i synnerhet finner wara nyttigt och med själfwa Hufwudwäret öfwerens stämmande.»

Den 10 november behandlades dessa frågor i rådet. Samtliga af auctor till tabellarbetet framställda förslag, om hvilka statskontorets mening derförinnan infordrats, godkändes och erhöill folkmängdstabellen i sin nya modifierade affattning konungens underskrift och approbation.

Under samma dag aflät Kongl. Majestät till samtliga de öfverordnade myndigheter, hvilka komme att lägga hand vid tabellarbetet, — nämligen statskontoret, generalguvernören i Finland och öfverståthållaren i Stockholm, äfvensom alla landshöfdingar och domkapitel, inclusive hofconsistoriet i Stockholm, — skrivelser, i hvilka redogjordes för den nya inrättningens ändamål och organisation samt framhölls vikten af att de infordrade uppgifterna afgåfves med största möjliga omsorg samt att det i resp. myndigheters arkiv kvarblifvande exemplaret af folkmängdstabellen, borde såsom ett hemligt dokument förvaras under försegling. Statskontoret ombetroddes att med extra poster till resp. myndigheter fördela tabellerna, och ägde sedan domkapitlen, hvart och ett inom sitt stift, distribuera tabellerna till prostar och kyrkoherdar. Af dessa skrivelser ingå bland Bilagorna såsom V och VI de, hvilka aflätos till domkapitlen och statskontoret. Skrifvelsen till förenämnda administrativa myndigheter voro i hufvudsak af samma innehåll som de sistnämnda.

Så voro då de organisatoriska förarbetena för tabellverket definitivt afslutade. Nu skulle dess funktioner vidtaga och praxis pröfva dess förmåga att fylla de stora förväntningar, som man ställde på detsamma.

V.

Med ingången af år 1749 trädde den nya statistiska institutionen, »Tabellverket» i funktion. Uti en hvar af rikets kyrkliga församlingar, — Svenska Pommern undantaget ¹⁾ — vidtog nu för prästerskapet ett väsendtligen nytt arbete, en fortlöpande delvis rätt komplicerad statistisk bokföring af befolkningen inom resp. församlingar inom de rämärken tabellformulären angåfvo och under de synpunkter, som i dem faststälts. Det kunde icke fela att dessa formulär och sättet för deras bearbetning härvid i den praktiska tillämpningen underkastades en mycket ingående pröfning.

Såsom så ofta vid planläggningen af nya statistiska uppgifter, visade sig äfven i detta fall, att man underskattat de svårigheter det nya arbetet komme att möta. I anmärkningarna till tabellformulären hade det sagts, att kyrkoherdarne utan svårighet kunde ur sina kyrkoböcker införa de äskadé uppgifterna i tabellerna och att t. o. m. ett barn kunde sammanställa dem. Erfarenheten visade dock snart, att denna optimistiska uppfattning ej var hållbar, i ty att affattningen af tabellformulären

¹⁾ Ursprungligen var afsigten, att tabellverket skulle utsträckas jämväl till Pommern, som därför äfven i det tryckta formuläret för kanslikollegiets generaltabeller för hela riket nämnes såsom deri inbegripet. Men redan 1748 förklarade Kongl. Majestät sin vilja vara, att tabellverket ej infördes i Pommern (härom hade statskontoret före den 12 september 1748 erhållit del), hvarför tabeller ej heller dit sändes.

På derom framställd underdånig begäran, erhöi dock Pommerska kommissionen år 1767 del af de svenska tabellformulären. De torde likväl aldrig kommit till användning i Pommern, då i tabellkommissionens handlingar ett pommerskt tabellverk aldrig nämnes; och ej heller i arkivet å Preussens statistiska byrå några som helst spår af sådant tabellverk upprevarats.

lemnade rum för tvifvelsmål och missförstånd samt deraf följande felaktigheter.

Af de anmärkningar, hvartill formulären gäfvo anledning, må några de väsendtligare här finna plats. — I mortalitets-tabellen indelades de »begrafne» d. v. s. döda i: a) barn under 10 år; b) ungdom och ogift folk; c) gift folk. Någon särskild spalt för kategorin enklingar och enkör fanns ej, hvilket är så mycket mera påfallande som denna civilståndskategori fått sin särskilda plats i tablån öfver folkmängdens fördelning efter »giftermål» d. v. s. civilstånd. — I följd deraf att de födda, månadsvis fördelade, upptogos under rubriken »döpta», lemnades rum för tveksamhet derom, huruvida barn, som blifvit födda t. ex. i december 1749, men döpts i februari 1750, borde ingå i folkmängdstabellen för året 1749 eller icke. I det senare fallet uppstod en differens emellan folkmängdssiffrorna för åren 1749 och 1750, hvilken ej öfverensstämde med uppgifterna angående folkmängdsförändringarna. — Enahanda anmärkning gäller uppgifterna angående de aflidne, hvilka i tabellen I skulle under rubriken »begrafne» antecknas efter månaderna. — I tabellen II, der de aflidne skulle införas efter kön, ålder och dödsorsak, fanns intet rum reserveradt för dem, hvilka veterligen ej aflidit i någon af de i tabellen förtecknade 33 sjukdomar eller »tillfälligheter», hvarigenom möjlighet förelåg att sådane aflidne utelemnades ur tabellen. — De mesta klagomålen riktade sig dock emot tabellen III. Föreskriften derom, att tabellen borde upprättas enligt status quo vid årets utgång, synes icke varit tydlig nog. Att ett afvikande förfarande i detta viktiga afseende åtminstone i enskilda fall följts, kan ej betviflas och torde till en del förklara den egendomliga brist på öfverensstämmelse emellan folkmängdsuppgifterna, som för vissa år och särskilda områden kan iakttagas.¹⁾ — Mesta

¹⁾ År 1780 egnade Wargentín denna fråga en särskild undersökning och erhöi för densamma af ärkebiskop C. F. Mennander i bref af den 29 september 1780 det meddelande, att prästerskapet i Åbo stift upprättat ifrågavarande tabell i början af påföljande år »på det tabellen måtte kunna utvisa antalet af folket vid det året, som står på tabellen antecknad.»

hufvudbry och svårigheter beredde dock befolkningens fördelning efter stånd i samma tabell, i ty att det ofta syntes mycket osäkert, till hvilken ståndsklass en person rätteligen borde hänföras, särskildt i de fall då någon faktiskt kunde räknas till flere.

De svårigheter tabellarbetet beredde prästerskapet framkallade redan vid närmast påföljande riksdag 1752 klagomål. Prästerskapet anhöll i sina »allmänna besvär» (§ 4), att, »som den tredje tabellen af det till kyrkorna afsända Tabellverket finnes vara hvarjehanda svårigheter underkastad och deraf på sätt som den nu är inrättad ingen tillförlitelig kunskap synes kunna erhållas om Församlingarnes tillväxt eller talrikhet», antingen h. o. h. befrias från upprättandet af denna tabell eller ock »att dertill någon lättare och redigare method kunde utses.» Också borgareståndet förenade sig, för städernas vidkommande om ett underdånigt besvär i samma syfte, hvarjämte samtliga ständer i skrifvelse af den 4 juni 1752 hos Kongl. Majestät anmälde, det erfarenheten ådagalagt behofvet af modifikationer af tabellformulären.

Emellertid resolverade Kongl. Majestät den 7 juli 1752, att, då tabellarbetet i städerna, der svårigheterna vid folkmängdstabellens uppgörande varit störst, borde kunna underlättas genom samverkan emellan prästerskapet och resp. magistrater, någon annan ändring icke kunde medgifvas än att nämnda tabell framdeles behöfde uppgöras blott hvar tredje år. Ett par månader senare, den 28 september, förklarade Majestätet ändock, att, alldenstund i folkmängdstabellen »torde fordras någon förbättring, i synnerhet hvad angår den i mera nämnda Tabell befintliga Ståndscolumnen, hvaraf rättt förståndet kunde synas något mörckt och på olika idéer derom opåliteligt och sins emellan stridande underrättelser kunna uppgifvas», han ville låta »öfversee och efter giörligheten på ett mera tydligt och lämpeligt sätt inrätta» samma tabell. Emellertid önskade Kongl. Majestät derförinnan höra de myndigheter, hvilka ägde lägga hand vid tabellverket, särskildt domkapitlen. Skrifvelser härom och med infordrande af deras yttrande i ärendet aflätos nämnda dag till antydda myndigheter.

Af den påyrkade revisionen och omarbetningen af tabellfor-

mulären vardt emellertid intet. Vederbörande myndigheter iakttago synbarligen icke någon synnerlig skyndsamhet vid afgifvandet af sina utlåtanden.¹⁾ Också synes missnöjet bland prästerskapet, efter den lättnad i tabellarbetet, hvilken beviljats detsamma, hafva minskats. Då vid följande riksdag år 1756 åter ett förslag väcktes om revision af tabellformulären, blef det af sekreta utskottet afböjdt, under förklaring, att med en slik revision borde anstå till dess de för 25 år tryckta första tabellupplagorna användts till slut. Detta var synbarligen äfven regeringens önskan. Bekvämlighets- och finansiela skäl blefvo sålunda i denna fråga bestämmande till skada för kvaliteten af de statistiska uppgifter, hvilka genom tabellverket insamlades och för hvilka de första tabellupplagorna, såsom antydt, begagnades ända till och med år 1773.

Länstabellerna insändes, såsom tidigare nämndt, till kansli-kollegium. Detta åter lemnade åt sin ledamot, kanslirådet Edward Carleson i uppdrag att af dessa särskilda länstabeller sammanställa de allmänna s. k. generaltabellerna för riket (Sverige och Finland). Detta arbete var dock för drygt för att kunna såsom en bisysselsättning omhänderhafvas af en enda person. Jämlikt ett kongl. bref af den 29 maj 1750 och enligt anmodan af kansli-kollegium adjungerade Carleson sig till biträde i tabellarbetet tre andra af svenska vetenskapsakademins ledamöter, nämligen assessorn i kommerskollegium Ulrik Rudenschöld, öfverdirektören för landtmäteriet Jacob Faggot och akademins sekreterare, astronomen Pehr Wargentín. Ingenjören vid landtmäterikontoret Jacob J. Faggot, den förenämndes son, fungerade såsom de kommitterades sekreterare.

För alla dessa kommitterade var arbetet på tabellverket ett extra uppdrag att skötas på sidan om de egentliga tjenstegöro-

¹⁾ I svenska riksarkivet förvaras inkomna utlåtanden från sju domkapitel och äro dessa daterade: Borgå domkapitels 14 december 1752; hofkonsistorii i Stockholm 1 februari 1753; domkapitlens i Karlstad 7 maj 1753, i Strengnäs 6 februari 1754, i Wisby 18 december 1754, i Göteborg 26 februari 1755 samt i Westerås 10 juli 1756.

målen. Ingen af dem kunde helt egna sig åt tabellarbetet. Ej heller beviljades dem härför något som helst arvode. Det ligger i sakens natur, att en dylik anordning af tabellverkets ledning och bearbetningen af dess allmänna sifferresultat tyvärr ej var den mest ändamålsenliga.

Arbetet på tabellverket gick mycket långsamt framåt. Utom antydda förhållande, medverkade tvifvelsutänkt här till icke oväsentligt ofvan påpekade brister och fel i tabellformulären, försvårande och fördröjande det nya sifferarbete, som genom tabellverket pålagts prästerskapet. De föreskrifna terminerna för tabellernas afgifvande iakttogos långt ifrån fullständigt. Generaltabellerna för det första året 1749 kunde först år 1755 definitivt sammanställas, medan länstabellerna för 1750 och följande år inkommit till kanslikollegium så sent, att de då ännu ej hunnit för något af dessa år summeras till generaltabeller.¹⁾ Så äro exempelvis 1751 års tabeller för Finland af generalguvernören, greve von Rosen under tecknade först den 7 augusti 1753. Och den 10 april 1761 anmälde tabellkommissionen, att 1756 års generaltabeller ej kunnat afslutas, af orsak att tabeller för några höfdingedömen då ännu saknades. Sedan särskilde landshöfdingar anført klagomål öfver domkapitlens försumlighet att i tid infordra prosteritabellerna samt till landshöfdingarne insända resp. stiftstabeller, ålade Kongl. Majestät medels bref af den 28 februari 1755 domkapitlen att vid vites ansvar tillhålla prostarne att i angifna afseende fullgöra sitt åliggande.

Oaktadt denna långsamhet i arbetet, insmogo sig ändock i tabellerna delvis ganska betydande fel och brister. Generaltabellerna för det första året 1749 äro i detta afseende betecknande genom den brist på öfverensstämmelse siffrorna uppvisa i särskilda med hvarandra korresponderande tablåer. Så uppgifves folkmängden efter ålder till 2,082,005 personer, efter civilstånd till 2,124,662 samt efter stånd till 2,070,469, medan folkmängds-

¹⁾ Se kanslikollegii skrivelse till Kongl. Majestät af den 7 januari 1756, tryckt såsom Bilaga VII.

siffran i det tabellerna åtföljande betänkandet med dertill hörande tablå öfver de skilda höfdingedömena fixeras till 2,132,619 personer.¹⁾ — Westerås län uppgafs år 1754 hafva en folkmängd af endast 56,190 och 1757 af 58,285 personer, men år 1751 en folkmängd af 71,952 och år 1760 af 72,892 personer. Differensen torde berott derpå, att de två förstnämnda åren den del af länet, som låg inom Upsala stift, utelemnats. — För Elfsborgs län, hvars folkmängd 1751 riktigt uppgifvits till 127,953 personer, upptog 1754 års folkmängdstabell allenast 116,007 och 1757 års 118,977 personer. Denna skenbara tillbakagång af folkmängden hade sin förklaring deri, att för ett prosteri, som låg dels inom Elfsborgs, dels inom Skaraborgs län, folkmängden inom den förra delen af prosteriet ej uppgifvits och detta förhållande endast med ett par ord omnämnts å länstabellens baksida. — Större felaktigheter ingingo vidare i tabellen II, upptagande de aflidnes fördelning efter kön, ålder och dödsorsak, för Upsala län 1754, för Westerås län 1754 och 1757, Jönköpings län 1757 och 1760 o. s. v.²⁾

Att dessa och likartade fel kunde ingå i resp. stifts- och länstabeller synes, — äfven om man rättvisligen erkänner, att ovanan vid det nya sifferarbetet och saknaden af uppgifter för tidigare år försvårade kontrollen, — tyda på att nödig kritik vid domkapitlen och landshöfdingeämbetena icke städse egnades de inkommande tabelluppgifterna. Kommitterade för tabellverket deremot, hvilka erhöilo endast de färdigt sammanställda länstabellerna, ägde icke tillgång till nödigt detaljmaterial för en mera ingående kontroll af dessa tabeller. Då den korrespondens kommitterade

1) Se »De första officiella relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757,» sid. 6, 15 och 21.

2) Se Pehr Wargentins: »Undersökning om Folk-utflyttningen såväl utur hela Svea Rike som utur kvart och ett höfdingedöme i anledning af Tabellverket för 25 år ifrån och med år 1749 til och med år 1773» i Svenska Vetenskapsakademins Handlingar 1780. I konceptet till denna afhandling, hvilket förvaras bland »Tabellkommissionens Handlingar» å kongl. statistiska centralbyrån, uppräknas särskilda prof på felaktigheter i tabellverket, hvilka ej anföras i den publicerade afhandlingen.

i och för tabellarbetet förde icke torde förvarats, är det numera omöjligt att afgöra i hvad mån de å sin sida varit verksamma för att tillvinna tabellverkets uppgifter så stor fullständighet och noggrannhet som möjligt. Det förtjenar dock nämnas, att kanslikollegium år 1756 intygade, hurusom kommitterade till landshöfdingarne aflåtit »trägnå påminnelser om specialtabellernes tidiga insändande» samt att de kommitterade sjelfve framhålla iaktagna felaktigheter i tabellverket. Redan i deras första betänkande påpekades, hurusom »af somliga special Tabeller klarligen märkes, at några små fel och missräkningar, genom Prästerskapets och andra Ämbetsmäns owana härwid, sig insmygt.» Närmast följande relation till 1761 års riksdag inledde tabellkommissionen med erkännandet, att »Tabellerne för de första åhren icke äga all önskad wisshet och pålitelighet, i synnerhet hwad ålder och ståndes Tabellen angår.» Af en jämförelse med uppgifterna för åren 1749 och 1750 trodde sig kommissionen kunna sluta till en missräkning för nämnda år på mer än 60,000 personer, hvaremot kommissionen icke förmärkt så stora fel för de senare åren. Dessa och likartade uttalanden gifva otvetydigt vid handen, att man inom tabellkommissionen långt ifrån blindvis accepterade de inkommande länstabellernas siffror såsom riktiga, men synas också antyda, att kommissionens makt och förmåga att genomdrifva rättelser af felaktiga tabeller eller revision af sådana, hvilkas riktighet kunde betwiflas, varit mer begränsad än dess önskan i samma afseende.

De kommitterades första »generaltabeller» jämte dertill hörande underdåniga betänkande, gällande året 1749, fullbordades i slutet af år 1755 och inlemnades till kanslikollegium, der det föredrogs den 7 januari 1756.¹⁾ Redan samma dag öfversände kollegiet betänkandet med tabellerna till Kongl. Majestät, uttalande i en underdånig skrifvelse sin fulla anslutning till de an-

¹⁾ Detta länge såsom försvunnet ansedda betänkande är med åtföljande tabeller fullständigt publiceradt i »*De första officiella relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757*,» sidd. 6—21.

märkningar och förslag, hvilka deri framställts, samt sitt erkännande åt de kommitterade, »som vid detta wärk en så berömlig möda ådaga lagt», såsom äfven syntes af »den grundeliga tillämpning till Rikets styrka och inrikes hushållning, samt de mångfalliga andra nyttiga fölgeder de deraf dragit.»

Kollegiet föreslog tillika, att kommitterade måtte än framgent ombetros med tabellarbetet och hemställde, huruvida icke Jacob J. Faggot, som af kommitterade »blifwit brukad till Expeditionens förande, kunde genom något tjenligt arfwode uppmuntras att derwid qwarblifva, såsom den där i detta giöromål redan behörig färdighet och öfning äger.»

Denna skrifvelse jämte de kommitterades betänkande föredrogs i rådet den 3 februari 1756 och öfversändes samma dag till sekreta utskottets statsdeputation vid den samtidigt församlade riksdagen.

De första resultaten af tabellverket förelades sålunda nu samma riksdagsutskott, inom hvilket dess organisation beslutits och utarbetats. Med spändt intresse och lifligt bifall tog deputationen del af dess i så sträng sekretess höljda uppgifter. »Sjelfva de vidfogade General Tabellerne genomgingos», heter det i deputationens protokoll för den 31 mars 1756, »icke utan särdeles wälbehags förklarande öfver de wigtiga upplysningar, som deraf äro att inhemta samt öfver förträffeligheten af denna anstalt, hvars like hos ingen annan Nation ännu är til finnande, men derhos med en myckenhet bedröfvande reflexioner öfver den förmärkta stora disproportion mellan landets widd och inwånarnes antal m. m.»

Det var särskildt tvenne wiktiga hufvudfakta, hvilka väckte deputationens bekymmer: den starka dödligheten och emigrationen. Den förra ansågs i saknad af tillräckligt antal läkare och sjukhus, genom vanvård af barnen i deras tidigaste ålder, m. fl. omständigheter wida öfverstiga det normala; arkiater Nils Rosén, hvars yttrande begärts, uttalade sig därhän, att genom förbättrad hälso- och sjukvård dödligheten borde kunna nedbringas till hälften och således årligen 30,000 lif sparas. Emigrationen åter ansågs år-

ligen beröfva riket omkring 6 à 7,000 personer i den kraftigaste åldern, — ett antagande, som berodde på felaktigheter i tabellverkets uppgifter, men hvars grundlöshet först ett kvartsekel senare ådagalades.

I en längre skrifvelse af den 22 juni 1756 framlade sekreta utskottet nu för Kongl. Majestät i 16 punkter förslag till de åtgärder, hvartill kommitterades för tabellverket berättelse och generaltabeller syntes gifva anledning, såsom tillsättande af flere provincialmedici och bättre utbildning af desamma, undervisning vid universiteten i läkekonstens elementer för blifvande präster, utbildning af ett större antal barnmorskor, inrättandet af flere sjukhus o. s. v.; till minskande af utflyttningen borde de mindre bemdlade klassernas ekonomiska vilkor förbättras.

Beträffande »det högnyttiga Tabellverket» sjelft, föreslog sekreta utskottet, att dess dittillsvarande halft provisoriska ledning måtte erhålla en bättre, mer stabil organisation. Utskottet anhöll i detta syfte, att »de Committerade, hvilka under Cantzli Collegii inseende werket om händer haft och derwid en berömlig möda och omtanke användt, måge med Eders Kongl. Majestäts nådiga consistorial, såsom en Commission varda authoriserade, att med deras påbegynta arbete fortfara och med Landshöfdingar, Consistorier samt flere vederbörande, immediate correspondera öfver hvad, som dervid kan nödigt finnas: hvarigenom vinnes att de göromål, som dervid dagel. förefalla, skyndsammare kunna afhjelpas, än om Cantzli Collegium effter den omgång härtill måst brukas, skulle dermed alltjämt besväras.» Dock borde kommissionen allt framgent stå under kanslikollegii inseende i så måtto, att kollegiet ägde hos Kongl. Majestät föreslå nye ledamöter i densamma samt med sitt utlåtande beledsaga de betänkanden, hvilka kommissionen borde åläggas att till hvarje landtdag afgifva. — Derjämte föreslog utskottet, att J. Faggot, jun., »som visat nöjaktiga prof af flit och skicklighet», måtte förordnas till kommissionens sekreterare emot ett årsarvode af 400 dal. smt.

Under afböjande af ett väckt förslag om revision af tabell-

formulären, hemställde utskottet om införande af särskilda tabeller för städerna, hvilkas uppgörande borde åläggas magistraterna.

Med bifall till sekreta utskottets samtliga förslag konstituerade Kongl. Majestät genom bref af den 11 oktober 1756 dittillsvarande kommitterade för tabellverket såsom en särskild myndighet, den s. k. *Tabellkommissionen*.¹⁾ Dermed hade Sverige, — långt före någon annan stat i Europa, — erhållit en speciel statistisk myndighet, och hade sålunda äfven i fråga om den statistiska administrationen förvärfvat sig äran att gifva öfriga kulturstaterna ett vägledande föredöme.

Tabellkommissionen synes med ökad ifver egnat sig åt sina uppgifter. Dess första riksdagsberättelse, som afgafs i juni månad 1761, omfattade generaltabeller för åttaårsperioden 1750—1757 samt meddelade uppgifter jämväl för år 1749.²⁾ Den utgör en vidlyftig, väl genomtänkt och sakrik afhandling angående rikets befolkningsförhållanden, betraktade ur olika synpunkter, främst dock med afseende å deras betydelse för landets ekonomiska lif. Den innehåller tillika en stor mängd uttalanden och förslag rörande landets ekonomiska lagstiftning, åkerbruk, industri och öfriga näringar, allmän hälsovård, den militära organisationen m. m., — hvilka uttalanden antyda förtrogenhet med den fysiokratiska skolans åskådning. Denna berättelse, hvilken betecknar tabellkommissionens debyt inför ständerna och hvilken kunde karakteriseras såsom ett grundligt specimen i »tillämpad» svensk-finsk demografi, vittnar allt igenom om ett lifligt intresse för de frågor den berör samt om att ett drygt arbete nedlagts på utredningen af desamma.

Tyvärn fann sig kommissionen, enligt hvad redan nämnts,

1) Under närmast följande tid förordnades till ledamöter i kommissionen: direktören för landtmäterikommissionen Ephraim Otto Runeberg (1761), arkiatern Abraham Bäck (1763) samt kanslirådet Sten Rabbe (1766), alla medlemmar af svenska vetenskapsakademien.

2) Ifrågasvarande förut icke publicerade riksdagsberättelse ingår fullständigt i förenämnda publikation »*De första officiella relationerna om svenska tabellverket åren 1749—1757*», sidd. 22—136.

föranlåten att inledningsvis framhålla bristande pålitlighet hos tabellerna. Den omständigheten att hvarje pastor »efter sit begrep» upprättade sin husförhörsbok, hvilken tjänade såsom underlag för folkmängdstabellen, verkade att åtskilliga misstag ingingo i socknetabellerne, derifrån de sjelffallet öfverfördes i stifts-, läns- och generaltabellerna. Jämväl hade kommissionen konstaterat, att hela socknar, hvilka legat utom det stift, till hvilket resp. län hörde, alldeles utelemnats från länstabellen eller blott ofullständigt antecknats å densamma. Dessa och likartade felaktigheter berodde, enligt tabellkommissionens förmenande, dels på ovana vid tabellarbetet, dels på bristande kännedom om värdet af dess uppgifter. Till deras afhjelpande skulle bidraga, om ett till tabellverket lämpadt formulär för prästerskapets husförhörsböcker blefve utarbetadt, af prästerskapet vid riksdagen antaget samt trycktes och mot lösen utgäfves till kyrkorna. Nödigt vore ock, att prosteritabellerne fullständiga insändes till domkapitlet i det stift, till hvilket prosteriet, oafsedt länsfördelningen, hörde.¹⁾

Tabellkommissionens berättelse fann vid riksdagen, der den hänsköts till sekreta utskottets och särskildt till dess mindre sekreta deputations handläggning, välförtjent erkännande, men dess vidlyftighet vållade, att dess behandling drog ut på tiden. För att påskynda densamma nedsattes ett särskildt utskott, i hvilket kallades några deputerade ur sekreta handels- och manufaktur- samt kammar- och ekonomideputationerna, hvilka derförinnan edligen förpligtade sig att iakttaga tystnad angående de upplysningar tabellkommissionens berättelse innehöll. Emellertid syntes ej heller detta specialutskott mäktat med sin uppgift. Sekreta utskottet anmälde med afseende härå till Kongl. Majestät, att utskottet, ehuru »öfvertygadt om detta angelägna arbetes stora gagn och nytta», varit förhindradt att punkt för punkt pröfva tabellkommissionens förslag och därför öfverlemnade åt Kongl. Majestät att vidtaga de åtgärder, hvilka i anledning af desamma kunde anses påkallade.

¹⁾ Tabellkommissionens hemställan beträffande prästerskapets husförhörsböcker ledde ej till någon åtgärd.

I samma skrifvelse, justerad den 13 maj 1762, berördes en för tabellverkets utveckling och praktiska betydelse viktig omständighet, den hemlighetsfullhet, hvarmed dess uppgifter omgäfvos.

Redan innan tabellkommissionens inrättande hade War-
gentin något lyftat på den slöja, som för allmänhetens blickar
skulle dölja de resultat tabellverket gifvit. Han publicerade nämligen
under åren 1754 och 1755 i svenska vetenskapsakademins »Hand-
lingar» en längre förtjenstfull afhandling »*Anmärkning-
ar om nyt-
tan af årliga Förteckningar på födda och döda i et Land*», hvari
han meddelade ur tabellverket erhållna uppgifter och framhöll de
allmänna synpunkterna för en riktig uppskattning af den mång-
faldiga nytta den vetenskapliga forskningen och det praktiska
sambandsarbetet kunde hemta ur dessa uppgifter. Han ville med
denna afhandling väcka allmänhetens och speciellt deras intresse
för tabellverket, hvilka ägde lägga hand vid detsamma. Också
tabellkommissionen framhöll i sin förenämnda berättelse, att ve-
derbörande säkerligen skulle egna mera uppmärksamhet och om-
sorg åt afgifvandet af uppgifter för tabellverket, derest de hade
en riktig uppfattning af dess betydelse, och att i sådant afseende
vore godt, om kommissionen tillätes »genom trycket göra de an-
märkning-
ar bekanta, som af Tabellerna till enskylt och allmänt
väl göras kunna.» I mindre sekreta deputationen framställde
hofkanslern Carleson, tabellkommissionens ordförande, samma
yrkande. »På det icke alla de goda idéer, som igenom Tabell
Commissionens relation blifvit frambragta, alldeles måtte nedläg-
gas och blifva utan minsta frukt och nytta för det allmänna»,
hemställde han, »om icke alla sådane omständigheter, som ej for-
dra att hållas tysta och hemliga, utan kunna tjena så enskilda
personer, som hela allmänheten till upplysningar vid ekonomiska
inrättningar, kunde under Tabell Commissionens tillsyn uti Ve-
tenskaps Academiens handlingar införas.» Till de »omständighe-
ter», hvilka sålunda antyddes fortfarande böra undandragas of-
fentlighetens ljus, hörde uppgifterna om folkmängden; ännu från
efterföljande tid föreligga bevis för öfvertygelsen om dessa upp-

gifters riksfarliga beskaffenhet.¹⁾ Anförda förslag accepterades af deputationen och erhöll i den tidigare nämnda skrifvelsen till Kongl. Majestät ett ännu mera bindande uttryck, i ty att Kongl. Majestät uppmanades »i nåder anbefalla Commissionen att vid hvarje års slut låta i Kongliga Wettenskaps Academiens handlingar införa hvad som bäst kunde passa till detta ändamåls vinnande.»

Denna hemställan blef genom ett kongl. bref af den 13 juli 1762 bifallen och till verkställighet anbefald.

Några regelbundna årspublikationer angående tabellverket kommo emellertid tyvärr aldrig till stånd. Ej heller blefvo tabellkommissionens riksdagsberättelser befordrade till tryck. En följd af fristående afhandlingar i vetenskapsakademins »Handlingar» bära dock vittne om att tabellkommissionen i sin verksamhet besjälades af forskningshåg och ett lefvande intresse för sin uppgift. Detta gäller specielt kommissionens mångåriga ledamot Pehr

1) Vid 1765 års riksdag kom folkmängdsuppgifternas sekreta natur åter under debatt. Den 27 oktober 1765 anmälde biskop P. Filenius uti mindre sekreta deputationen, att han i en boklåda anträffat »en tryckt tabell, som utvisade icke allenast folknumren uti hela riket, utan ock uti hvarje province samt deras förhållande så sinsemellan som uti de enskilda näringarne.» Han ansåg, »att ett så allmänt publicerande deraf, var hvarken för Riket nyttigt, ej heller försigtigt i afseende å främmande makter, som deraf finna rikets egentliga styrka, hvilket hvar Nation hos sig sjelf gerna behåller och snarare för andra densamma ökar än så tydeligen uppgifver.»

Vid granskning af nämnda tabell »gjordes väl någon jämförelse den emellan och hvad Tabell Commissionens relation uti förberörda ämnen innehöll», men deputationen ansåg sig dock ej kunna direkt vidtaga några mått och steg till hindrande af dess spridande, utan hänsköts det till kongliga kansliets åtgärd, »uppå hvars försorg sådant alt bör ankomma.»

Vid samma riksdag nekade nämnda deputation (den 21 februari 1766) att villfara handels- och manufaktur-deputationens anhållan att få del af tabellkommissionens berättelse under återopande, att »Sekreta Utskottet fastställt, att samma arbete icke måtte utelemnas.» Först sedan sekreta utskottet den 4 mars, med afseende derå att »välbemälte Deputation genom dess gångne ed vore förpliktad att tysthålla hvad i anseende till Rikets derunder beroende intresse lönligt vara bör» i detta speciela fall dertill lemnat sitt tillstånd, utgafs tabellkommissionens berättelse till ifrågavarande deputation.

Wargentin († 1783) och dess sekreterare (från år 1763) Edvard Fredrik Runeberg, inspektör för mått, mål och vikt, ledamot också han af vetenskapsakademin, hvilken sistnämndes afhandlingar granskades inom tabellkommissionen samt ingåfvos till vetenskapsakademin å kommissionens vägnar.¹⁾ Uti dessa uppsatser och afhandlingar framlades med belysande textbehandling olika sidor af de resultat tabellverket gifvit. Särskildt förtjenar nämnas, att Wargentin, innan han afslöt sin bana, skingrade en vanföreställning, som länge beherrskat allmänheten och till hvars stärkande han sjelf lemnat »bevis», nämligen åsigten att en permanent och betydande emigration från Sverige och Finland skulle ega rum. Han ådagalade uti en år 1780 i vetenskapsakademins Handlingar införd uppsats²⁾, att de stöd denna falska opinion synts hafva i tabellverkets uppgifter faktiskt berodde på förut ej tillräckligt observerade felaktigheter i desamma.

Att dessa publikationer, likasom säkerligen äfven sjelfva tabellarbetet i Sverige och Finland vid denna tid framkallat ett väckt intresse för befolkningsstatistik, derom vittna åtskilliga befolkningsstatistiska afhandlingar, hvilka begynte ingå till vetenskapsakademin författade af personer, stående utom tabellkommissionen, och behandlande befolkningsförhållandena inom särskilda stift eller församlingar i Sverige och Finland.

Gränsen är här nådd för den nydaningsperiod i den svenskfinska befolkningsstatistikens historia, som varit föremål för denna studie.

Tabellverkets organisation var avslutad och förblef i sina

1) Den första af dessa afhandlingar: *Om Svea Rikes Folk-nummer och naturliga Styrka* upplästes den 9 april 1764 i kommissionen och blef enligt det vid sessionen förda protokollet »med mycket nöje ansedd och i hela sin vidd antagen och gillad.»

2) Se noten 2 å sidan 51.

hufvuddrag bestående. Också dess administration och bearbetningen af dess resultat hade ordnats på ett sätt, som sedan länge förblef gällande. Tabellkommissionen, hvars arbete från 1790-talet så väsentligen stegrades genom tillväxten i de inkommande tabellernas antal, erhöil först år 1802 en nämnvärd ökning af dess biträdande arbetskrafter jämte en något förbättrad stat. Äfven tabellformulären undergingo, då år 1773 nya upplagor af dem trycktes, endast oväsentliga förändringar (uppgifter angående barnafödernskornas ålder femårsvis samt beträffande antalet in- och utflyttade personer under närmast föregående femårsperiod). Deremot stadgades, att folkmängdstabellen fr. o. m. år 1775 komme att afgifvas endast hvart femte år samt att endast stifts- icke läns- tabeller borde till tabellkommissionen insändas.

År 1792 vidtogs den för tabelluppgifternas kontroll och riktighet viktiga förbättring, att prosteritabellerna, utan föregående stiftssammandrag genom domkapitlens försorg skulle insändas till tabellkommissionen, och följande år kompletterades denna genom bestämningen, införd i instruktionen å en 1793 tryckt ny tabellupplaga, derom, att för hvarje särskild länsdel af en socken eller ett prosteri, som låg uti två eller flere län, en skild tabell borde upprättas och insändas, — genom hvilket förfarande möjlighet ernåddes att parallelt utarbete tabeller för de ecklesiastika och administrativa områdena.

En väsentlig omgestaltning undergingo deremot tabellformulären år 1802, i ty att ej blott de befolkningsstatistiska rubrikerna förändrades och ökades, utan i dem äfven infördes en mängd till landbruket hörande frågor (arealen af öppen jord och af den del som besåtts, utsädets belopp och korntalet för skilda odlingsväxter; antalet hästar, oxar, kor och ungnöt samt får); hvarigenom dessa tabeller sålunda blefvo grundstommen för den jordbruksstatistik, som sedermera sjelfständigt utbildat sig.

Sådana voro, i korthet antydda, de yttre konturerna af befolkningsstatistikens organisation i Sverige och dermed äfven i Finland, då också på detta område de fasta banden afsletos och

hvarterdera landet för sig gick att bygga vidare på den gamla gemensamma grunden.

VI.

Tabellverkets betydelse inskränker sig ingalunda blott till de landamären det omfattat. Det har burit frukter jämväl för utlandet, liksom för den populationistiska vetenskapen öfverhufvud.

Sverige hade genom sin nydanade statistiska institution åstadkommit hvad ännu ingen annan stat, ett enhetligt, oafbrutet förlöpande befolkningsstatistiskt material för ett helt statsgebit. För den befolkningsstatistiska forskningen, som dittills måst nöja sig med mer eller mindre tillfälliga uppgifter för särskilda persongrupper (t. ex. lifröntetagare), städer eller provinser, erbjödo tabellverkets siffror en bas af förut saknad soliditet och omfattning. Detta insåg man ock i Sverige. Vid tal om de af lidnes fördelning efter ålder yttrade Wargentín år 1755, efter att hafva omtalat Halleys, Kerssebooms, Deparcieux', Simpsons och Süssmilchs beräkningar, med berättigad stolthet: »Men ingen har haft tillräckeliga och säkra observationer i detta ämne, gjorde på Lands-bygden, hvarest Naturens ordning minst i detta målet rubbas. Dem väntar hela den uplysta världen ifrån Sverige, hvarest inrättningen til deras ärhållande och fortsättande är stäld på så lätt och redig fot.»¹⁾

Tabellverket hade faktiskt tidigt dragit till sig uppmärksamt intresse hos fackmannakretsar i utlandet. Kännedomen om tabellverket och dess vetenskapliga resultat torde i väsendtlig grad förmedlats genom den fullständiga tyska upplaga, hvori vetenskapsakademins »Handlingar», under titeln »*Der Königlichen Schwedischen Akademie der Wissenschaften Abhandlungen aus der Naturlehre, Haushaltungskunst und Mechanik*», regelbundet utgåfvos af Göttinger-professorn Abraham Gotthelf Kästner,

¹⁾ »Anmärkningar om nyttan af årliga Förteckningar på födda och döda i et Land» i Vetenskapsakademins Handlingar 1755, sidd. 86 o. 87.

som ock ställvis fogade förklarande kommentarier till deri ingående befolkningsstatistiska afhandlingar. Särskildt Süssmilch, som redan i den första upplagan af sitt arbete »*Die Göttliche Ordnung in denen Veränderungen des menschlichen Geschlechts*» (1741 och 1742) framställt vikten och önskligheten af att prästerskapet allmänt förde befolkningsstatistiska förteckningar, till hvilka han jämväl meddelade formulär ¹⁾, begagnade för andra upplagan af sitt verk, utkommen åren 1761—62, flitigt de uppgifter för Sveriges och Finlands befolkningsstatistik, hvilka i Kästners öfversättningar dittills ingått. I företalet till denna upplaga motiverade han äfven dess framträdande dels med det erkännande, som kommit den första upplagan till del också i Sverige, dels äfven dermed att bl. a. »den skicklige Herr Wargentin» hade »riktat honom med mycket vackra egna bevis» för riktigheten af de åsichter, som Süssmilch i sitt arbete framlagt. Han uttalade också hoppet, att, tack vare det svenska tabellverket, lagarne för det mänskliga lifvet »snart skola försättas i ett större ljus.» ²⁾ Beträffande folkmängdens antal och tillstånd i svenska riket var han deremot i saknad af uppgifter vid utarbetandet af ej blott den andra, utan ännu ock af den tredje, år 1765 utgifna upplagan af »*Die Göttliche Ordnung*», hvilka därför vidkommande Sveriges och Finlands folkmängd innehålla konstruerade, ungefärliga siffror, hemtade ur antikverade källor. ³⁾

¹⁾ I anförda arbete, sid. 356, yttrade Süssmilch: »Wenn dergleichen genaue Verzeichnisse nur einmal im gantzen Lande verfertigt würden; so würde man in allen Stücken mit mehrerer Gewissheit von dem Zustand des menschlichen Geschlechts urtheilen können.» Jfr sida 351 o. ff., der S. uppmanade prästerskapet, särskildt på landet, att begynna författa tabeller angående befolkningsförhållandena inom resp. församlingar.

²⁾ Anfördt arbete, I delen, sid. 78. Ett yttrande i detta sammanhang ger vid handen, att Süssmilch ej hade en riktig uppfattning af tabellverket såsom en allmän, obligatoriskt bindande statsinstitution, utan synes han trott detsamma endast vara frukten af en uppmaning af Svenska Vetenskapsakademien till alla lärda och särskildt till prästerskapet på landet. »Es scheint auch», tillägger han, »das ihr der Reichsrath hierinnen Beystand geleistet hat.»

³⁾ Detta förhållande har efter all sannolikhet sin förklaring deri, att Süssmilch endast genom Kästners öfversättningar kände till svenska vetenskaps-

Det var förnämligast den svenska mortalitetsstatistiken, som vid denna tid fängslade utländingarnes intresse. Då Wargentín år 1766, i anslutning till sin 1754 och 1755 publicerade förenämnda afhandling om nyttan af regelbundet förda nativitets- och mortalitets-förteckningar, offentliggjorde en studie angående »*Mortaliteten i Sverige, i anledning af Tabell-Verket*», kunde han med skäl framhålla, hurusom det svenska tabellverket till omfattning och fullständighet var enastående, speciellt beträffande uppgifterna om de aflidnes, liksom om de lefvandes antal med fördelning efter kön och ålder, hvarefter han tillade: »Därföre vänta Utländingarne af oss den vissaste underrättelse i detta mål, och någre hafva tråget påmint mig om fortsättning af denna undersökning; hälst emedan jag förra gången ej vågade utgifva för aldeles påliteligt, hvad jag då anförde af Svenska Förteckningar.»²⁾

Hvad sålunda tid efter annan uti tryck erbjöds utländske statistiker var dock egentligen blott intresseväckande profstycken af de skatter, hvilka tabellverket bragte i dagen. För en ingående, sjelfständig bearbetning på utländsk botten af tabellverkets resultat voro de ej tillfyllesgörande. Denna blef, — detta låg i sakens natur, — hemlandet förbehållen.

Med fullt skäl kan det sägas, att, — likasom det svenska tabellverket i befolkningsstatistikens utvecklingshistoria betecknar en ny epok vidkommande den praktiska organisationen i stor skala af denna statistik och dess funktioner, — detsamma jämväl varit egnadt att inleda en nydaningsperiod för den befolkningsstatistiska teorin. På grundvalen af tabellverkets uppgifter hade särskildt befolkningsrörelsens företeelser och speciellt mortalitetsproblemet kunnat definitivt ställas i riktig och rik belysning.

akademins Handlingar och att Runebergs förenämnda afhandling af år 1764 angående Svea Rikes folcknummer, — den första hvari tabellverkets uppgifter om Sveriges och Finlands folkmängd publicerades, — först år 1767 utkom i tysk öfversättning. — Att ännu den fjerde, år 1775 efter Süssmilchs död föranstaltade upplagan oförändradt reproducerade anförda värdelösa uppgifter, ur skrifter af von Horlemann, J. C. Fleming (disputation i Lund 1756) och Büschings *Neue Erdbeschreibung*, vittnar ej om stort intresse hos utgifvaren.

²⁾ Vetenskapsakademins Handlingar 1766, sid. 2.

Tyvårr fanns icke inom den svenska tabellkommissionen den skapande kraft, som mäktat lösa den stora och tacksamma uppgift, hvilken här erbjöd sig. Wargentin förtjenar ett fullt, odeladt erkännande för den flitiga verksamhet han utvecklade till tabellverkets utbildning och spridande af praktisk kunskap om befolkningsstatistikens resultat. ¹⁾ Han lemnade ock nya bidrag till närmare kännedom om särskilda sidor af befolkningsrörelsen: nativitetens och mortalitetens vexlingar efter årstiderna, den olika mortaliteten inom man- och kvinkönet, folkmängdens tillväxthastighet m. m. ²⁾ Men några fruktbringande nya uppslag af väsendtlig betydelse för den statistiska teorin åstadkom Wargentin icke. Det synes, såsom skulle han saknat den härför nödiga djupt gående skarpblicken för och förtrogenheten med befolkningsstatistikens forskningsuppgifter, — hvilket förhållande så mycket mindre bör förvåna eller läggas honom till last, som hans befolkningsstatistiska författareskap var ett olönadt offer af vetenskapligt och fosterländskt intresse, gifvet på sidan om det område, matematiken och astronomin, åt hvilket han främst egnade sig.

Beklagligt var, att han i en så väsendtlig punkt, som beräkandet af mortaliteten inom olika åldrar, gjorde sig saker till en oklarhet, hvilken sedermera utöfvade en menlig inverkan på befolkningsstatistikens vidare utveckling. I sin nyss nämnda afhandling, »*Anmärkingar om Nyttan af årliga Förtäckningar på födda och döda i et Land*», meddelade han tvenne tabeller, hvilka enligt rubrikerna utvisade »huru många människor dö i hvar ålder, när af alla åldrarna tillsammans tagne dö 1,000», samt »huru många människor lefva i hvar ålder, der jämt 1,000

¹⁾ Wargentins flitiga litterära verksamhet har förledt hans utländske biografer att dels kalla honom tabellkommissionens ordförande (Lippert, *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* utg. af Conrad m. fl., Band. VI, s. 603), dels framställa honom såsom den der tabellverkets vetenskapliga bearbetning af regeringen ombetrots (John, *Geschichte der Statistik*, s. 239).

²⁾ Bland »Tabellkommissionens Handlingar» ingår en mängd tablåer och beräkningar, utförda af Wargentin, men ej af honom publicerade, utgörande delvis förarbeten till af honom författade afhandlingar i svensk befolkningsstatistik.

födas, och lika många dö hvart år i den ordning, som första Tabellen utmärker.» I dessa tabeller hade Wargentins i 10 kolonner, såsom kommensurabla, sammanställt fullkomligt heterogena sifferserier. Vid sidan af Halleys, Kerssebooms, Deparcieux' och Simpsons mortalitetstabeller (gällande Breslau; Holland; franska munkar, nunnor och räntetagare; samt London), hvilka tabeller Wargentins, »att undvika vidlyftighet», reducerade till 1,000 personer, införde han här, på grundvalen af 1749 års tabellverk, såväl för hela Sverige, som för sex höfdingedömen med normal dödlighet samt specielt för Stockholms stad uppgifter angående de under nämnda år afidnes åldersfördelning. Den grundväsendtliga olikheten emellan de afidnes åldersfördelning å ena sidan inom en viss generation eller årskulle samt å den andra inom en viss tidrymd synes Wargentins icke skänkt tillräcklig uppmärksamhet. Af denna orsak trodde han sig ock berättigad att på antydt sätt omräkna Halleys mortalitetstabell och likställa resultatet med sina egna siffror, genom hvilket förfarande han gaf upphof till den länge obestriddt rådande uppfattningen, att »Halleys metod» för mortalitetsberäkning varit den nyss angifna. ¹⁾ Wargentins här berörda tabeller reproducerades af Süsmilch i andra upplagan af hans verk och ingingo, burna af dennes stora auktoritet, sedermera bland fundamenterna för följande tiders stati-

¹⁾ Se de bedömanden af Wargentins såsom statistiker, hvilka ingå i nyss anförda skrifter af John och Lippert samt hos Knapp: *Theorie des Bevölkerungs-Wechsels*, sid. 73 o. ff., samt hos H. Westergaard: *Die Grundzüge der Theorie der Statistik*, sid. 263 o. f. (Jena 1890)

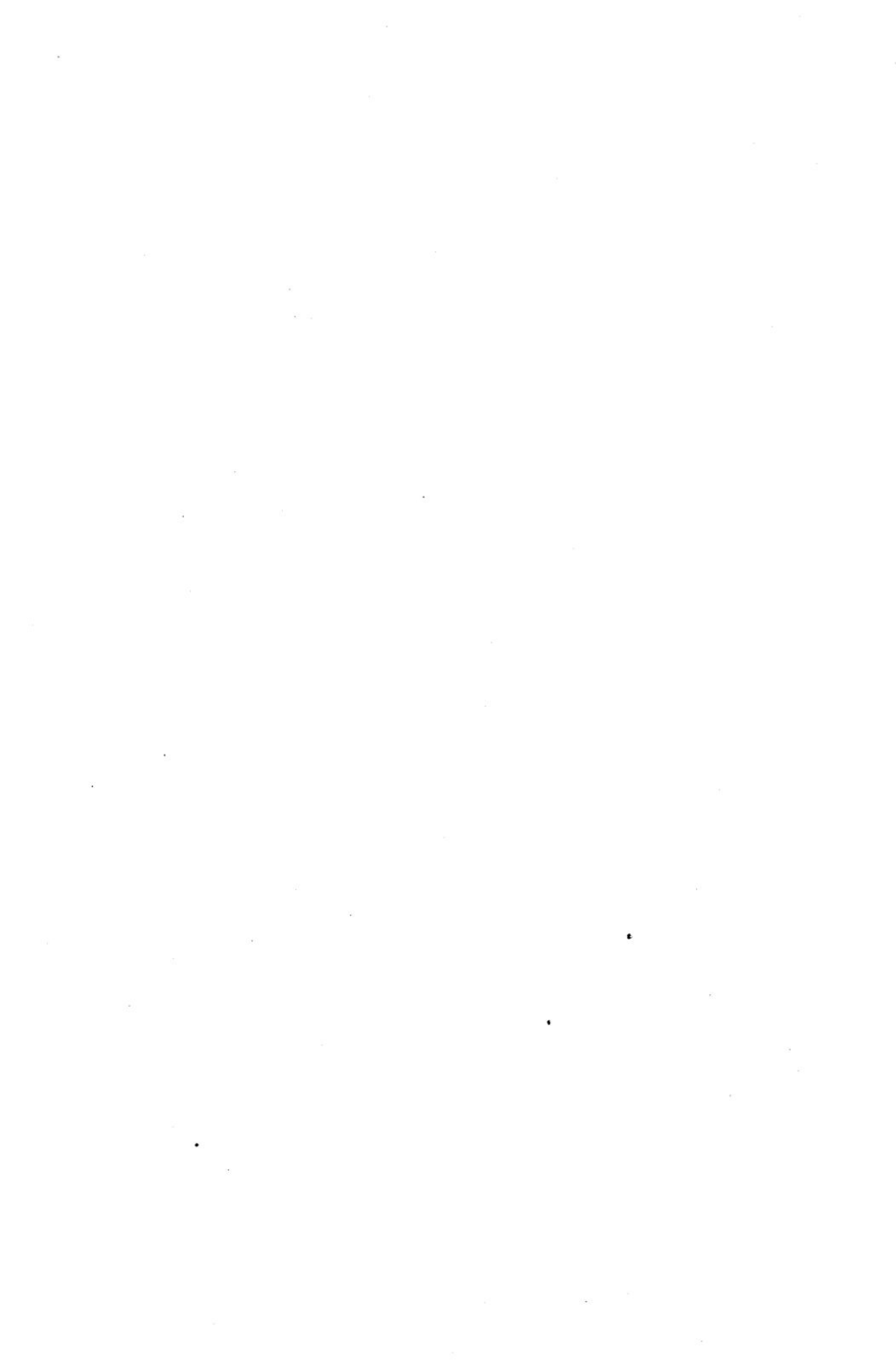
Gentemot det skarpa tadel, för hvilket Wargentins mortalitetstabell varit utsatt, bör det framhållas, att ordalagen i hans afhandling dock otvetydigt gifva vid handen, att han icke utan vidare blindvis betraktat den stationära befolkningen såsom identisk med den faktiska. Det förtjenar ock påpekas, att Wargentins, då han år 1766, med siffermaterial för triennierna 1755—57, 1758—60 och 1761—63, publicerade sin redan nämnda afhandling om mortaliteten i Sverige, der icke vidare meddelade någon mortalitetstabell i stil med ofvan anförda, utan nöjde sig med en enkel uträkning af de afidnes relativa antal inom skilda åldersklasser. Se ock hans yttrande om den vexlande nativitetens och mortalitetens samt flyttningsrörelsens inverkan på »folkpyramiden» (Vetenskapsakademins Handlingar 1766, sid. 15 o. 16).

stiska vetande. Den »stationära befolkningen», — förutsättningen för identifierandet af angifna olika åldersfördelningar, — beherrskade sedan under ett helt sekel den statistiska metoden, till väsendtligt men för dess vidare utbildning.

Erhöll än sålunda tabellverket icke det epokgörande, omgestaltande inflytande på den befolkningsstatistiska teorin, hvilket det kunnat hafva och vid en mer djupgående vetenskaplig bearbetning förvisso skulle haft, har det emellertid obestriddigen gjort densamma stora tjenster. De observationsserier angående en hel nations eller rättare tvenne nationers demografiska utveckling, hvilka tabellverket grundlade och som sedan under den vida tidrymden af halftannat sekel oafbrutet fortsatts, hafva af den internationela befolkningsstatistiska forskningen erkänts och begagnats såsom ett enastående, oskattbart studiematerial.

Det är dessutom höjdt öfver hvarje tvifvel, att ymniga efterskördar ännu stode att hemta vid en ingående, kritisk behandling af de rika sifferskatter tabellverket inhöstat för studium af det svenska och det finska folkets lifsföreteelser sedan medlet af 1700-talet och dermed för den allmänna befolkningsstatistiska forskningen öfverhufvud.

BILAGOR.

I.

Sundhetskommisionens „generallista“ för år 1737 (1738).

Antalet af dem, som här i Riket för förledit åhr 1737,
och underskrefne Höfdingedömen blifve födde
och döde.

	Födde.	Döde.
Stockholms Stad	1,591	3,802
Stockholms län för Södertörn allena	329	648
Skaraborgs län	3,318	3,080
Cronobergs län	2,191	1,679
Jönkiöpings län	2,519	2,458
Wessmanland	3,864	5,334
Östergjöhland	2,930	5,388
Södermanland	1,500	2,336
Nyland och Tafwastehus län	4,238	3,537
Elfsborgs län	3,590	3,779
Calmare län	2,794	2,681
Kopparbergs län	2,910	3,062
Nerike och Wermelands län	3,591	3,774
Westernorrland	2,894	1,606
Österbottn	3,613	2,686
Gottland	759	652
Christianstads län	3,121	2,581
Blekingen	998	795
Halland	1,863	1,801
Giötheborg och Bohus län	2,611	2,983
	Summa	51,224
		54,662

Döde flere än födde 3,438

Af en ifrån Upsala Consistorio afgifven förteckning, som
ej utvisar huru många blifvit födde och döde, utan
allenast brist och öfverskott, ses det där i stiftet blif-
vit döde flere än födde 1,296

Döde flere än födde 4,734

II.

Svenska Vetenskapsakademins betänkande angående folkmängden i Sverige och Finland (1746).

Til Riksens höglofliga Ständers Secrete Utskått, angående menighetens Talrikhet i Sveriges Rike, ingifvit af Wetenskaps Academien under Riksdagen 1746.

Man har uti de folkrikaste Städerna och orterna uti Europa, ifrån någon tid tillbaka, börjat at utgifva Förteckningar öfver antalet af de der årligen födde och döde, til at derigenom dels som en inbördes täflan jämföra hvars andras styrka i en tahlrik menighet, dels ock at hugna sig af en tilväxt uti Inbyggarens antahl, som utvidgade Näringsfång tid ifrån annan tillåtit.

Academien har nu också likaledes giordt en början, at insamla dylika förteckningar här i Riket, ej allenast för de nu framflytande åren, utan så långt tillbaka som våra kyrkoböcker tillåtit. Hon har likväl ej giordt det i någon sådan förmodan, ehuru behagelig den hade varit, som skulle våra Städers och Landsorters Inbyggare til antalet kunna jämföras med sådana, hvars långlige tiders handel och handaslögder samt upbrukade land redan hunnit giöra [dem] ej mindre tahlrika än förmögna. Hon har mycket väl kunnat föreställa sig, det våra få och magra Näringsfång å den ena sidan och våre långvarige krig å den andra, hvarken kunnat medgifva et emot rikets vidd svarande antal af Inbyggare, eller någon ständig och jämn tilväxt deruti, som kunnat beboda en dylik Folkrikhet i längden. Men Academiens afsikt har här vid ej någon annan varit, än at undersöka och inhämta hvad naturlig art och fallenhet månne vara hos Nationen til en sådan förkofring.

De undersökningar, som således blifvit gjorde i detta ämnet, har Academien haft betänkande vid at utgifva ibland des andre handlingar; vidare än sielfve undersökningssätten eller Methoderne. Hon har hållit dem före vara af sådan beskaffenhet, at de borde vara Regeringen allena förbehållne, och i sådant afseende är det

som Academien understår sig at härigenom öfverlämna til Rikens höglofflige Ständers Secrete Utskått det angelägnaste deraf.

I.

Af de förteckningar, som blifvit gjorde öfver de årligen föddas antal i hvart och et Län, och nu i desse senare åren af Herrar Landshöfdingarne blifvit insände til hans Kongl. Maj:tt, hafver Academien låtit giöra utdrag. Och som det ena året kunnat vara fruktsammare än det andra, så har man härutinnan tagit et medelmåttigt antal, och äro i

<i>Svea Rike</i> årligen	Födde:	<i>Götha Rike.</i>
Upsala stift med		Scaraborgs län . . . 3,100
Stockholms stad . . . 7,100		Elfsborgs 3,000
Södermanland . . . 1,700		Götheborgs 2,500
Wesmanland 1,900		Nerike och Wermeland 7,000
Dalarne 2,200		Halland 1,800
Vester Norland . . . 1,500		Christianstads län . . . 2,900
Westerbottn <u>1,000</u>	15,400	Malmö län 3,500
<i>Finland.</i>		Blekinge 1,000
Åbo län 4,500		Calmare län 2,900
Wiborgs län 4,300		Cronobergs 2,000
Nyland 5,000		Jönkiöpings 2,000
Österbottn <u>3,300</u>	17,100	Östergötland 4,200
	32,500	Gottland <u>700</u>
		36,600

Hvaraf man altså finner, det Götha Rike måste vara manstarkare än både Svea och Finland tilsammans, och at Finland äger mera folk än Svea Riket, samt at antalet af Barnen, som årligen födas öfver hela Riket, är 69,100 eller 70,000 i jämt tahl.

2.

Ehuruväl uti desse Förteckningar ingen skilnad är giord på Könen, som kunnat visa huru stort antal som varit af hvart och et, så kan man likväl räkna det ena ungefär lika tahlrikt som

det andra, och således 35,000 af hvardera, och det i anledning af tvänne förteckningar, hvaruti denna skilnad är giord, den ena öfver de uti Upsala stad under desse sidst förflutne 50 åren födde Barn, och den andra under samma tid uti Fahlun. I den förra äro af 4,924 barn, som under den tiden blifvit födde, ej större skilnad funnen, än et öfverskått af 29 piltbarn, och i den andra et af 136 af samma kön, varandes der 11,528 barn födde under dessa 50 åren.

At det gärna vil vara et öfverskått på mans sidan, bekräfta äfven förteckningar, som på utrikes orter äro giorda, som sätta en sådan proportion, at emot 18 Gossar födas allenast 17 Flickor. Denna lilla skilnad tykes således vilja förekomma den brist, som krigen eljest skulle förorsaka hos mankönet.

3.

Hvad afgangen igenom krig vidkommer, så finner man också klarligen af förenämde 50 års förteckningar ifrån Upsala stad, huru det långvariga 20 åra Kriget förminskade Stadsens Invånare. Ty ifrån 1700 til 1720 äro allenast 1,387 Barn födde, der likväl et antal af 2,244 barn under de derpå följande 20 åren äro tilkomne, som gifver tilkänna at en proportionerad afsaknad har måst äfven varit uti sielfve invånarens antal. Dock har pesten, som åren 1709 och 1710 var der i Staden gångbar, så väl som annorstädes i Riket, äfven haft någon del i denna förlust. Deremot finner man ej någon sådan skilnad uti Fahlun stads förteckningar för samme tider, hafvandes denna Stad af den förra olägenheten haft mycket liten känning, men af den senare aldeles ingen. Således äro på desse första 20 åren 4,670 Barn födde och på de senare 4,650.

4.

När man har betraktat de årligen födde uti Upsala på desse sista 20 åren ifrån 1720 til 1740, röner man också en tämlig utmärkt tillväxt, sådan at när uppå 5 första af desse 20 åren äro vordne födde 504 barn, så äro på de andre, tredie och fierde fem-

år födde 530, 580 och 606 Barn.¹⁾ Således tyckes Naturen vara benägen för någon tilväxt, ehuru at det efter någon tid samkade öfverskättet, sedan efter hand förskingras i brist af tilräkeligit närings utrymme, och det när eij Krig eller gångbara Siukdomar varit för handen, igenom den näringslösa ungdomens utflyttande utur Riket, beståendes dels uti handtvärks Läringar, och dels uti Siöfolk, som ibland hopetals kunna gå ut ifrån våra Siökanter, at toga i fremmande Herrskapers tjenst.

5.

Man hade gärna jämfört de dödas antal med de föddas öfver hela Riket, at deraf inhämta, huruvida en sådan tilväxt deruti kunde skönjas, men man har funnit, at desse ifrån orterne insände förteckningar hafva varit alt för ofulkomlige uti anförandet af de årligen dödas antal. Ibland de få förteckningar, hvar af man likväl någon underrättelse härutinnan kunnat hämta, äro de öfver Malmö, Christianstads, Blekinge, Hallands och Götheborgs Läner, under åren 1742, 1743 och 1744. Vid jämförandet fördenskul af de uti desse Län föddas och dödas årliga antal, har äfven en liten skilnad yppat sig, som styrkt föregående sats om Invånarens tilväxt. Ty de föddas antal uti samma Län under desse trenne åren är 32,310 och de dödas 31,521, som gifver et öfverskätt af 889 personer²⁾. Så stor lärer väl tilväxten eij varit, utan lärer förmodeligen det utgångna Siöfolket, i synnerhet från Blekinge, Halland och Bohus Län, giöra en god del uti denna skilnad.

Förteckningen ifrån Fahlun hafver väl, hvad äfven de dödas antal vidkommer, varit så fulkomlig och tilräklig, som den kunnat åstundas, men det har så mycket mindre varit förmodeligit, at den skulle styrka denne Sats, om Menniskosläktets naturliga tilväxt, som den redan visat, at de årligen föddas antal snarare blifvit förminskat än haft någon tilväxt. Den gifver också vär-

1) Anförda siffror öfverensstämma ej med de uppgifter Elvius anført i sin »Förteckning uppå Barnens årliga antal, som äro födde i U Stad etc.» Vetenskapsakad. Handl. 1744, sid. 293 ff.)

2) Skilnaden, såsom synes, rätteligen 789.

keligen et antal af 11,568 döda personer, och således en liten mon större än de föddas, som anfördes vara 11,528.

6.

De dödas antal uti desse Förteckningar är indelat uti vissa Classer efter åldrarna, och til at så mycket bequämare kunna jämföra, efter dessa Classer, de dödas antal uti förenämde Södre Län med deras i Fahlun, så har man antagit at lika många barn dö under 10 års ålder på det ena stället som [på] det andra, då man funnit, huruvida de dödas antal i de öfrige åldrarne är skiljaktigt, således är de dödas antal

	I de södre orterne	I Fahlun	Skilnad.
under 10 års full ålder . . .	4,190	4,190	—
öfver 10 under 20	340	460	+ 120
— 20 — 30	430	910	+ 480
— 30 — 40	860	1,210	+ 350
— 40 — 50	1,160	1,250	+ 90
— 50 — 60	1,300	1,260	— 40
— 60 — 70	1,110	1,020	— 90
— 70 — 80	510	470	— 40
— 80 — —	100	90	— 10
	10,000	10,860	+ 860

Denna jämförelse visar således, at emellan 10 och 20 års åldrar är större afgang på Folk i Fahlun, än i de södre orterne, och ännu mera emellan 20 och 30 samt 30 och 40 år, äfven emellan 40 och 50, men ej så stark, som uti de förre åldrarna. Deremot är en sådan afgang sparsammare uti Fahlun vid de högre åldrarna, hvilket alt nogsamt gifver tilkänna, at en sådan skilnad bör tilskrifvas Grufarbetningen, hvarvid de vid dessa åldrar mäst pläga omkomma, emedan de gifva de mäste och vågsammaste Grufarbetarne.

7.

Tager man nu til grund at öfver hela Riket 70,000 personer årligen afgå, utaf alla åldrar, det är äfven så många som årligen

födast, hvilket man har orsak at göra, så vida ingen märkelig tilväxt kan förmodas, och man ännu ej erhållit någre tillräckliga rön, det icke Folket naturligen ernår samma ålder på den ena orten som på den andra, så framt inga utvärtes orsaker förkorta deras lifstider, sådana som Grufarbetningen i Fahlun, Fördenskul i anledning af denne föregående observation, som man gjort i de södra länderna, böra antalen af de i desse åldrar öfver hela Riket afgående personer vara sådana:

Under 10 års ålder dö årligen . . .	29,300
öfver 10 men under 20	2,400
— 20 — 30	3,000
— 30 — 40	6,100
— 40 — 50	8,100
— 50 — 60	9,100
— 60 — 70	7,800
— 70 — 80	3,500
— 80 — —	700
	70,000
	S:a 70,000

Igenom en vidare delning, så at desse antal blifvit [fördelte] uti flere slags åldrar, har man funnit, at Barn, som dö under trenne års ålder, göra hälften af allesammans de öfrige, eller at tredje delen af Barnen, som komma med lif til Verlden, dö i en sådan späd ålder, hälften af de öfriga dö under 47 års ålder, och den andra hälften fördenskul deröfver. Och det således, at när de igenomgått desse klenaste Barndoms åren, äro de minst underkastade dödsfall vid 20 års ålder, således, at de som dö emellan 15 och 20 års ålder, knapt kan räknas til $\frac{1}{30}$ af alle de öfrige. Deremot gifver åldren emellan 50 och 60 år de mäste dödsfallen, den spädaste Barndoms åldern undantagen, hvars antal gör $\frac{1}{8}$ af alla som dö.

8.

Uppå denna grund är nu antalet af hela Rikets menighet uträknad, efter en särdeles Method, som Academien framdeles

lärer göra allmän ibland des Handlingar, som tillika gifvit detta antal i följande Classer efter åldrarna.

Under 10 års ålder	491,000
öfver 10 under 20	392,000
» 20 — 30	365,000
» 30 — 40	322,000
» 40 — 50	252,000
» 50 — 60	166,000
» 60 — 70	82,000
» 70 — 80	24,000
» 80 — —	<u>3,000</u>
	2,097,000

Således kan Rikets menighet med Qvinnor och Barn föga räknas öfver Två Millioner, och således En Million af hvardera könet. Af barn och ungt folk, under 15 år, sådane, som ej föras i Mantalslängden, göra nästan ett antal af 700,000 personer, och gammalt folk öfver 60 år, som också pläga befrias ifrån mantals-skrifning, stiga något öfver 100,000 personer. Således kan antalet af det föra Folket räknas til 1,300,000 personer, och af hvardera könet til 650,000.

Här vid är också at märka, det Barn som ej fyllt 11 år, ungt folk emellan 11 och 25 år, medelåldrigt emellan 25 och 50 samt gammalt folk öfver 50 år, äro ungefär af lika stort antal nemligen här i Riket öfver 500,000 i hvardera af desse åldrar.¹⁾

9.

När man jämförer antalet af dem, som årligen födas eller dö, med hela menighetens antal, sådant som det nu blifvit utsatt, finner man, at det förra talet är en trettionde del af det senare. Således kan, i anledning af den gifna Förteckningen uppå de fød-

¹⁾ Enligt hvad de af Elvius anförda siffrorna gifva vid handen, skulle endast 275,000 personer hafva hört till åldersklasserna öfver 50 år.

das antal uti hvar och et Län, hela menighetens antal i samma Län utsättas således at i

<i>Svea Rike.</i>		<i>Götha Rike.</i>	
Upsala Stift med		Scaraborgs Län . . .	93,000
Stockholms stad 213,000		Elfsborgs	90,000
Södermanland . . .	51,000	Götheborgs	75,000
Wesmanland.	57,000	Nerike och Wermeland	210,000
Dahlarna	66,000	Halland	54,000
Vester Norland. . . .	45,000	Christianstad.	87,000
Westerbottn	<u>30,000</u>	Malmö	105,000
	462,000	Blekinge	30,000
<i>Finland.</i>		Calmare Län	87,000
Åbo Län	135,000	Cronobergs	60,000
Wiborgs Län	129,000	Jönkiöpings	60,000
Nyland.	150,000	Öster Götland	126,000
Österbottn	<u>99,000</u>	Gottland	<u>21,000</u>
	513,000		1,098,000
	975,000		

Fast det ej kan lofvas, det denna Uträkning skall gifva antalet af Rikets menighet så noga, som en verkelig Mantals-skrifning öfver hela Riket det skulle förmå, hvilken också deremot kostade oförlikneligen mera möda och arbete, så lærer den likväl förmodeligen vara af en tillräklig noghet för Regeringen uti hvarje-handa förslagers uprättande som på något sätt fordra Invånarnes antal til grund. Och i hvad mål som desse uträkningar ännu kunna förbättras igenom en Samling af fullkomligare och flere års Förtekningar öfver de i Riket födda och döda, hvaruppå de böra grundas, deruppå lærer Academien ej underlåta at använda sin flit, enär tid och tilfälle det medgifva.

Uppå Kongl. Vetenskaps Academiens
befallning uppsatt af

Pehr Elvius,

Dess ständige Secreterare.

III.

J. A. von Lantingshausens memorial angående „Nödvändigheten af närmare underrättelsers inhemtande om Rikets styrka i anseende till dess Inbyggares antal, tillväxt och afgång med mera“ (1746).

Som jag har den ähran at wara ledamot af Rikzens Högl. Ständers Cammar, Oeconomie och Commerce Deputation; Så har jag ock haft tillfälle, at åhöra Samtel. Herrar Landzhöfdingarnas underdåniga Riksdags-Berättelser; men har så wäl som åtskillige mine medbröder i bem:te Deputation måst erfara, at desse riksdags-berättelser aldeles icke stämma öfwerens i et wisst sätt, til en säker uträkning, huru mycket folket i deras lähn förökas eller minskas. Mig är obekant, om Herrar Landshöfdingarne hafwa i detta mål någon wiss föreskrifwen ordning at följa, eller om det är lämnadt i deras fria behag, at förtiga eller angifwa förändringarne i folkets antal: men mig synes dock som de herutinnan ej wore bundne til enahanda regler; emedan den ene beropar sig på den underrättelse, som Consistorium bör derom lämna: den andre upgifwer i et för alt huru många, som i lähnet äro födde och döde sedan sidsta riksdag; en annan antecknar dem för hwart år och en annan talar derom aldeles intet; men ingendera går in i en rätt uträkning, hwaraf Hans M:t och Rikzens Ständer kunna hafwa den påsyftade nyttan och alltid wara i stånd, sedan dylik tillförlitelig förteckning en gång skiedt, at weta alla Rikzens Inwånares rätta antal och döma af deras förökning om hwar och en landzorts wälstånd och styrka, så wäl som ock af deras händelsewis infallande förminskningar om de fel i anstalterne och Styrelsen, som oundgängeligen böra rättas.

Wöre kunskapen om folkets antal ej annat, än en nyfikenhet, så skulle den wara likså straffbar som onyttig och wår dierfhet torde då ej blifwa onäpst; men som underrättelsen om et Landz Inbyggares tiltagande och aftagande är grundwalen til de mått, som en regering bör taga til deras Sällhet, så är ingenting angelägnare, än at föreskrifwa ju förr ju hellre en ren ord-

ning, hwareffter berättelserne til konungen i detta mål måga inrättas.

Jag antager således för en grundsatz, at en ren och noga kunskap om undersåtarnes antal är omistelig för en Lagstiftande makt, så wäl til at känna sina kraffter i anseende til åkerbruk, handel och förswarswärk, som til at rätta dereffter sina steg och afsikter. En regering äger ock intet annat medel til at winna en så högstangelägen sak, som at känna sig sielf och sin styrka, än genom uträkningen på sine undersåtare. Den kan skie på Trehanda sätt:

först då man allenast i almänhet uptecknar antalet af hwart och et Län.

2:o genom wissa flocker och afdelningar i åldren från fem til fem år, hwarwid äfven antalet af båda könen anmärkes.

3:o genom wissa indelningar af alla Landzens Jnwånare i sina hwarjehanda stånd och wilkor: til exempel

i hionelag,
änklingar,
änkor,
ogiffte, ungdom och Barn,
husfolk,
främlingar.

Det första sättet tienar allenast til at få weta folkets antal i almänhet: det andra lägger ännu dertil den förmån at wj blifwe underrättade om menniskians lifslängd i den climaten wj bo, och det tredie, som effter mit tycke är det fullkomligaste, kan endast uplysa oss angående wår styrka i hwarjehanda oundgängelige hushålls-författningar.

Af hwilketdera man nu hittils hos oss betient sig, är mig okunnigt; men at döma af dess wärkan, så syns som man ej hafft annat upsåt med Folkets räknande, än at få weta antalet i almänhet, hwaraf dock nyttan är ganska måttelig emot den man af de twenne andra sätten kan hämta.

Betraktom ge angelägnaste fördelar, som tilflyta en regering af denna sak, så framt Herrar Landzhöfdingarne få befallning, at

alla åhr insända fullkomlige förteckningar på alla de menniskior, som i deras lähn födas och dö.

Först will jag tala om födelserne och uttyda det Sätt, hwarpå jag skulle önska, at förteckningen från hwart och et lähn inkomme, neml.:

1. gifftermålens antal,
2. gossars och flickors antal, hwart i sit kön, som kommit af bemälte gifftermål.

Den förra puncten syns i början fäfang; men i wärket är han angelägen och gagnar både seder och hushållning i et wäl inrättadt rike, der alla de uplysningar, som en lagstiftare får, böra lända til undersåtarnes bästa; ty som man af almän förteckning kan döma om rikets närwarande kraffter; så kan en god uträkning af de nuvarande gifftermåls afföda hafwa för framtiden sin stora nytta. Som alting är uträkning underkastadt; så kunna naturens alster ej derifrån undantagas: Han går sin jämna wäg i alla sina wärkningar och hans Följder swara så matematiskt emot hans Physiska orsaker, hwarifrån de herröra, at man med temmelig wisshet kan uträkna hans bekanta wärkan, utan fruktan at mycket bedraga sig och utan at det lönar mödan, at hålla räkning öfwer skiljemonen; Ty hwem skulle tro, om saken icke blifwit erkänd och bewjst genom goda förteckningar på landzbygden i Holland och Engeland, at 100 gifftermål af all slags ålder der ej frambringa åhrligen mer än 15 til 16 barn, och at ej flere barn komma af 108 gifftermål i de stora handelsstäder, som London, Amsterdam och flera. Om desse för sin handel och hushållning så berömde Folk hafwa funnit denna kunskap om Jnwånarnes antal oundgängelig för sina mått och steg til sit stora ändemål; hwarföre skulle icke wij bruka samma upmärksamhet så länge wij föresättia oss samma ögnemärke genom wår flit och alla de påbegynte inrättningar, hwilkas fullkomlighet är oss om hjärtat.

Desse folkeslag hafwa welat känna de lagar, hwareffter Skaparen behagar gifwa deras länder jnwånare: de hafwa wunnit sit syfftemål och weta det wjsligen nyttia, hwaremot wij ännu lefwa

i okunnighet huruvida den wälgiörande naturen gynnat oss i detta mål och antingen wj äge större eller mindre förmåner; ty ingen kan twifla, at ju oss emellan är någon åtskillnad i anseende til Seder, inrättningar; föda, mat, lufft och himmel; om hwilket alt wj behöfwe uplysning.

Nyttan, som wj hämte af andra puncter angående förteckning på huru många barn, som födas af hwardera könet, är den at wj finne hwad öde naturen undt oss emot Holländare och Engländare, bland hvilka Swenbarnens antal är åhrligen så mycket mindre¹⁾ än flickornas som 17 är mindre än 18. Törhända, at hos oss är mindre skilnad, törhända större, törhända aldeles ingen. At uplösa denna knut lönar sannerligen mödan, och det är så mycket lättare, som det ej kostar mer än et ögnkast, när desse förteckningar komma i sin ordning.

Sedan jag nu förmodeligen tilfyllest wjst hwad lius förteckningen på alla Barns födzel i riket kan gifwa; så återstår ej mer, än at märka hwad man kan winna genom riktiga listor på alla dem, som dö: och fastän nyttan af det förra är så anseelig, at man ju förr ju hellre skulle önska dess wärkställighet; så wägar jag dock säija, at förmånerne af det senare är långt större, tienandes ej allenast hwar och en i synnerhet utan hela Samfundet til wälfärd och bibehållande.

At blott weta huru många, som åhrligen dö, är för regeringen en onyttig kunskap och förnöjer ej annat, än en barnslig nyfikenhet; men helt annat är det om förteckningen indelas i wissa åldrar genom alla 5 år, til ex. 5. 10. 15. 20 etc. och så mycket bättre om alt skier med en riktig skilnad af könen; ty wj skulle deraf lära, åt hwilketdera den gudomliga Försynen unnar längsta lifstiden: kan hända, at wj skulle finna en förunderlig delning emellan begge könen, så at om försynen til sina ändemåls fullbordan låter flera mans-barn födas, Han deremot gynnar det wackra könet med flera lifsdagar. Denna senare Satz är wäl en blott gissning, den man kan förbigå, om man så tycker; men jag

¹⁾ Denna oriktiga uppgift får måhända skrivas på öfversättningens räkning. Jfr. uttalandet i sista stycket å denna sida om de födda gossebarnens öfvertalighet.

afsäjjer mig icke med lika läraktighet den förra angående förteckning på de döda genom wissa åldrar: dess nytta är altför mycket utrönt af kloka rikshushållare i Engeland, Frankrike, Holland och annorstädes, som deruti på mer än hundra år tillbaka funnit en outöselig brunn til ny styrka för deras Öfverhet genom wäl inrättade lifräntor, fruktbarande Jnsättningar och wäl förwaltade besparingscassor, hwilka alla hafwa sin grund i en riktig under rättelse om landzens Jnwånares antal och lägga nog å daga en sådan Jnrättnings nytta.

Wj äro dageligen i bekymmer om nödiga medels utfinnande til åtskillige inrättningsars antingen anläggande eller fullkomnande så wäl i vår inwärtas hushållning som i vår handel och våra försvarswärk; men i medlertid försumme wj, at följa andra fria folks efterdömen och uphielpa vårt almäna genom så säkra och lagliga förråd, som i ofwannämnde lifräntor och dylika författningar finnas: wj kunne ej heller göra oss deraf fullkomlig nytta så länge wj ej med någorlunda wisshet weta menniskiornas ålder i vår climat.

Ännu en stor förmån finner jag heraf, på hwilken jag fruktar at wj lika så litet användt vår upmärksamhet som på de förra: om dödzförteckningarne blefwo stälte på det sätt, som föreslagit är, skulle Hans Maj:st få tilräckeliga tilfällen, at låta lysa sin ömhet om sina undersåtare genom faderlige och kloka anstalter emot alt det, som kan förorsaka deras förtidiga afgang. Man märker wäl heraf, at min mening är, det Herrar Landshöfdingarnes Berättelser borde äfwen innehålla de hwarjehanda slags Siukdomar, som mäst upfylla dödzlistorne; ty man kan ej neka, at ju brist på läkedom, illa lämpade hus-medel, elak föda, hunger och fattigdom göra på landsbygderne stort elände och ofta förorsaka Smittosamma Siukdomar, som föröda mycket folk. En försiktig regering, som är mohn om undersåtarnas wältrefnad, biuder til på alt möjiligt wjs, at afböija sådane almäna olyckor: det har ofta lyckats, då han inhämtat råd af uplyste och förfarne naturkunighetens Jdkare, som utan twifwel snarare finnas i hufwudstäder, än i Små-städer och på landet: om då konungen i sådant fall är

så nådig och låter kungiöra deras påminnelser och hielpemedel med befallning til Herrar Landshöfdingarne, at låta noga försöka hwad dermed kan uträttas och gifwa sådant strax tilkänna; så har han det nöijet, at offta hindra det onda, som plågar hans folk och ådrager sig dermed nya wälsignelser.

At bewaka undersåtarnes wälfärd på sådant sätt, är alt det samma som at föröka deras antal, liksom en Konung med segerande hand intager nya länder, när han låter uptaga obrukade fält och giöra dem fruktbara. Wj förmere wår egendom, när wj den rätt anwände och menniskian föröker sig, när hon wet förwara sig från fahrligheter.

Hwad jag här anført til at wisa nyttan af desse almäna och enskijlta förteckningar, som innehålla hela Swenska Folkets antal, des tiltagande och minskning, är skiedt af en så ren och oweldug nit för det almäna Bästa, at jag förmodar det Rikzens Högl. Ständer enhälligt täckas anhålla i underdånighet hos Hans Kl. M:t om en så angelägen saks wärkställighet: Hans Majjt lär då i nåder anbefalla sina landshöfdingar, at åhrligen insända sådane Förteckningar effter det sätt, som finnes gagneligast och bäst swara så wäl emot deras syfftemål som emot Konungens oföränderliga Upsåt, at giöra sine undersåtare lyckelige.

Förslag till befolkningsstatistiska tabeller.

Projet d'un Etat des Naissances.									
1746.	Etat des Naissances provenues de deux cent cinquante mariage qui se trouvent dans la Paroisse de N. N. pendant l'année de 1746, ainsi que le nombre des batars nés dans la dite paroisse pendant la même année.								
Mois de l'année.	Naissances légitimes.		Naissances de jumeaux		Naissances illégitimes.	Jumeaux batards.	Totaux des naissances par mois.	Observations.	
	Garçons	Filles.	Garçons	Filles.	Garçons	Filles.	Garçons		Filles.
Janvier . .	1	2			1	.	1	3	Combien de nouveaux mariage il se sont faits dans le Cour de l'année dans l'intérieure de la paroisse. NB pour éviter l'équivoque dans la colonne des naissances de Jumeaux et du nombre d'enfants, il serait bon que le Curé specifiat le nombre des femmes qui auraient fait deux, trois ou plus d'enfants à la fois. Cette remarque seroit placée parmi les observations.
Fevrier . .			2				2		
Mars . . .	2	1					2	1	
Avril . . .	3	1					3	1	
May . . .	2	2			1		3	2	
Juin									
Juillet . . .									
Aout									
7 bre									
8 bre									
9 bre									
X bre									
Totaux	8	6	2	—	1	1	11 7		
						Total des totaux . .	18		

Extrait des Registres mortuaires de la Paroisse de N. N. pour l'année 1746.

Mois de l'année.	Morts dans l'année de leur naissance.		Morts entre 1 et 5 ans		Morts entre 5 et 10 ans		Morts entre 10 et 15 ans		Morts entre 15 et 20 ans		Morts entre 20 et 25 ans		Morts entre 25 et 30 ans		Morts entre 30 et etc.		Totaux de la fatalité spécifique chaque mois			
	mals	femelles.	m.	f.	m.	f.	m.	f.	m.	f.	m.	f.	m.	f.	m.	f.	m.	f.		
Janvier ..	7	6	3	3	—	1	—	—	2	—	1	—	1	1	—	—	—	—	14	11
Fevrier ..	2	2	1	—	—	1	—	1	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	5	5
Mars ..	—	1	—	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	4
Avril ..																				
May ..																				
Juin ..																				
Jouillet ..																				
Aout ..																				
7 bre ..																				
8 bre ..																				
9 bre ..																				
X bre ..																				
Totaux	9	9	4	4	1	2	—	1	3	2	1	—	1	3	2	—	—	—	21	20
Total des totaux																		41		

Observations.

1. Les noms des maladies croniques qui ont le plus enflé l'extrait des Registres mortuaires.

2. L'âge spécifiée des personnes décédées au dessus de celui de 90 ans.

3. Le nombre des criminels executés par la justice et pour quels crimes.

NB. Les enfants venus morts au monde doivent être placés dans la colonne de ceux qui sont morts dans l'année de leur naissance.

NB. Les gens qui meurent à la campagne hors de leur Paroisse doivent être compris dans l'Extrait de la paroissee ou ils sont enterrés pour éviter double emploi.

1747. Projet d'une Formule de Denombrement Général du
Peuple, par classes d'âge.

Denombrement general par classes d'âge des habitants de la Paroisse de N. N. au Gouvernement de N. N. fait par ordre du Roy en 1747.

Les classes d'âge	Nombre des habitants de la Paroisse.		Observations.
	Males.	Femelles.	
Enfants de moins d'un an	18	17	L'âge des personnes au dessus de 90 ans doit être spécifiée ici. Combien d'impotants hors d'état de gagner leur pain compris dans le denombrement se trouvent dans la paroisse.
De 1 à 5 ans inclusivement	112	105	
5—10	96	98	
10—15	90	79	
15—20	100	90	
20—25	98	95	
25—30	86	87	
etc.			
Totaux	600	571	
Total des totaux	1171		

Projet d'un Etat de denombrement g[én]éral du Peuple.

Etat du denombrement du Peuple de la Paroisse de N. N. fait par ordre du Roy en 1747.

R e s u l t a t.

Gens mariés	420
Veufs	40
Veuves	160
Gens non mariés, jeunesse et enfants	700
Domestiques	210
Etrangers domiciliés, Voyageurs et <u>Vagabonds</u>	25
Total	1,555.

IV.

Sekreta utskottets förslag om tabellverkets upprättande (1747).

Stormächtigste, Allernådigste Konung!

Wid thet Secrete utskottet, med besynnerlig fågnad, ärfarit den nytta och förmån, som, medelst Eders Kongl. Maj:sts allernådigste befrämjande af Wettenskaps Academiens opkomst och tillväxt, Riket i mångfaldig måtto tillflutit, har Secrete Utskottet trodt sin underdånige skyldighet likmätigt at hoos Eders Kongl. Maj:st i underdånighet böra aflägga, såsom ett wädermåle bemelte Eders Kongl. Maj:sts Wettenskaps Academies, under warande Riksdag, till Secrete Utskottet, öfwerlämnade uträkning, angående menighetens talrikhet uti hela Riket.

Secrete Utskottet bör ej underlåta at för Eders Kongl. Maj:st betyga sitt besynnerliga nöje öfwer den ömma sorgfällighet, och åhåga, hwarmedelst Wettenskaps Academien ett för Regeringen så högst nödigt och nyttigt rön och försök, för första gången, uti vårt kära Fädernes Land, optäckt och utarbetadt: Såsom ock bemelte Eders Kongl. Maj:sts Wettenskaps Academie dymedelst förtjent allt godt beröm, at den i Liuset sökt at frambringa en så nödig Kundskap, blott igenom uträkningar, utan at thärtill haft annan tillgång på hjelpemedel, än the ifrån Landshöfdinge Embeten öfwer hela Riket årligen insände förteckningar öfwer födde och döde, som dock warit alldeles otillräckelige, hälst the ej efter någon fastställd och i nåder anbefald samt wedertagen lika methode öfwer hela Landet härtills blifwit uprättade.

I anledning häraf, har Secrete Utskottet tagit et Rikets wälfärd så nära rörande mål uti ett ömsindt öfwerwägande, och såwäl i anseende till hwad Wettenskaps Academien redan tillgjordt, som ett af en Ledamot uti Riksens Ständers Kammar och Oeconomie Deputation, till Secrete utskottet ingifwit memorial, igenom wisse thess Ledamöter ¹⁾ låtit tillse, på hwad sätt sådane Förteck-

¹⁾ I konceptet står: Statsdeputationen.

ningar öfwer födde och döde uti en nyttig och redig ordning, efter en öfwer hela Riket hädan efter brukelig och faststald Methode, till ett för Riket så oumgängeligt ändamåls ärnående, måtte kunna uprättas, såsom uti andre Länder och wälbestäldte Regeringar långt öfwer 100 år tillbakars warit, och än i denna dag är wedertagit.

Secrete Utskottet kan, efter noga omhugsan icke undgå at i underdånighet styrka ¹⁾ Eders Kongl. Maj:st till en öfwer hela Riket enligt Methodes uprättande, hwilken ej allenast har den nyttan, at den genom owedersäijelige och af store Theologis samt wittre män, nogsamst bewiste grundsanningar, uti ett tydeligit begrep och sammanhang, föreställer och öfwertygar, äfwen then gudlösaste, om then allwisa Gudens faderliga försorg och förunderliga samt härliga Regering, uti en alltid och allestädes lika befunnen och oförändrad, samt oförnekelig Ordning, uti Menniskio Slägtets tillkomst, wid mackt hållande och afgång, så i anseende till Kjön, som särskildte Lefnads ålldrar: utan finner ock Secrete Utskottet samma enliga Methodiska Förteckningar wara så mycket oumgängeligare, som alldrig någre fast grundade Beslut och uträkningar, till Lif-Räntors, Tontiners eller wisse Cassors nödige inrättningar hos oss, såsom alle andre Nationer, hwilket äfwen i år uti Frank-Rike, Danmark och Holland med hastig framgång tillskyndadt Publico ansenlige förleger, kunna med någon tillförlitelig säkerhet, inrättas eller antagas, hwarken af Öfwerhet eller undersåtare, med mindre Regeringen förut, genom åtskillige års öfwer hela Riket, efter enahanda Methode, samlade Förteckningar öfwer the thärstädes födde och döde, undersökt och inhämtadt, hwad naturlig art och fallenhet månne wara hoos wår Nation särskildt, så wäl som hoos alla andra, till en kårtare eller längre Lifs Längd uti wisse år, af hwarjehanda wår menneskelige och kårta Lefnads-ålldrar, med mera, hwar efter insättnings Summorne, och sedermera sielfwa Lijf-Räntorne, böra komma at proportioneras.

¹⁾ I konceptet står: Häröfwer har Statsdeputationen inkommit med dess Betänkande, som styrker — — —.

De stora förmåner, som genom så hällsamma och wid högsta nöden mäst tillförlitlige uträkningar och tillgångar af en hastig och säker Fond för Kronan, som the mäktigaste Riken i Europa wisligen och dageligen nyttja, och här med lika säkerhet stå at förwäntas, sedan Eders Kongl. Majj:st i nåder behagadt minska the öfwer handen tagande Lätterierne i Riket, hafwa uppmuntradt Secrete Utskottet till at spara ingen möda at undersöka the säkraste anledningar, som kunnat wärkställa hoos andre Folkslag ett så nyttigt ändamål, Ock har sålunda ej räknadt then tiden förlorad, som ¹⁾ kunnat användas till genomläsande och tillämpningar till vårt kära Fädernesland af alt, hwad the witraste män uti Engeland, Frankrike, Holland, Preussen och flere Länder, uti widlyftige skrifter och ibland the Lärdas handlingar, i så måtto, till en lika, fast senare skiörd, för vårt Rike, kunna uptäcka och utröna: Första frukten thäraf äro hoosgående Tabeller som Secrete Utskottet till en sådan likformig Methodes ärhållande öfwer hela Riket, hoos Eders Kongl. Majj:st härmedelst i underdånighet afgifwer, Hwilka, ehuruwål Secrete Utskottet har skiälig anledning at tro at the både äro the kårtaste och tillika fullkomligaste, samt till theas upfinnande och Methode, the första af thet slaget, som hittills uti redighet och Systematisk ordning, i något Rike framkommit; Så kan thet dock thärjämte i underdånighet försäkra, at the med flit äro gjorde så enfalldige och lätte at the till alle delar kunna åstadkomma hoos alle wederbörande, som them böra bruka, en så önskelig som lätt wärkställighet.

Secrete Utskottet har för thesse och flere omständigheter skull, funnit sig föranlåtit, at i underdånighet tillstyrka Eders Kongl. Majj:st at i Nåder anbefalla des Stats Contoir om nödige medels anordnande till sådane Tabellers allmänna utgifwande nemligen 25 för hwarje Kyrka i Riket, på Franskt-Median-skrifpapper, 50 d:o för hwart Probsteri, på Median papper, utom sielfwa Profarken för Kyrkor och Probsterierne, samt 50 dito på real

1) Ur konceptet bortstruket: »wid lediga stunder.»

papper, för hwart Consistorium och Landshöfdinge Embete, jäm- wäl för hwar och en af the öfrige Riksens Embätsmän, som häraf sedermera komma at hoos Eders Kongl. Maj:st afgifwa sine underdånige utdrag och samlingar: Kunnandes Secrete Utskottet ej styrka till mindre antal af Tabeller, än, som ofwan förmäldt är, [om de] wilja blifwa tillräckelige för fiärdedelen af ett Secu- lum, så framt ett så nyttigt wärk, som thetta, hoos oss, så wäl som andre Nationer skall hinna till någon stadga, redighet och wärkelig nytta. Secrete Utskottet har och funnit utwäg till desse Tabellers undfående för lindrigaste omkostnad; Ock ärfordras för 3420 exemplar af thetta slags Tabeller, till hela Riket, à 26 ark exemplaret, på fint Franskt Median- och Real-papper 5,126 Dr Smt, hwilka af extra utgifts medlen nu straxt komma at anord- nas, på thet med Papper-Sorternes införskrifwande och uphand- lande, samt tjenlige Stylars och Tryck-Machiners förfärdigande, med mera tillbehör, nu genast måtte giöras en början, och wär- ket sedan med all möjlig drift och skyndsamhet fortsättjas: så at, om giörligit är, wärkställigheten häraf kunde öfwer hela Riket med instundande år 1748, taga sin begynnelse. ¹⁾

Förthenskull ock Secrete Utskottet i underdånighet anhåller, at thesse medel måtte anordnas på Boktryckaren Salvius, såsom then tjenligaste och påliteligaste och hwilken är anmodad, för then noga grannlagenhet skull, som härwid är nödig, at om tryck- ningen beställa.

Eders Kongl. Maj:st täcktes äfwen allernådigst befalla, at, så snart Eders Kongl. Maj:sts Stats Contoir inkommer med sin underdånige berättelse, thet Prof Tabellen häraf och en dito bru-

¹⁾ Sekreta utskottets betänkande finnes bilagd en den 9 december 1747 date- rad af boktryckaren Lars Salvius, uppgjord och undertecknad specificerad »Uträk- ning på et projecterat Tabellarbete för alla Kyrkor, Consistorier, Landshöfdinge Ämbeten i Riket, til 3,420 Exemplar på bästa Franskt Median Skrifpapper, Median och Realpapper, med många linier, sifror och differante nye stilar, som närmast träffa in med gravering i Koppar, efter görligaste bästa pris, när hela summan be- talas förut.» Denna uträkning slutar på 6,626 daler 8 öre och synes sålunda Sal- vius senare hafva sänkt sina anspråk.

kelig Tabell får år 1748, kunnat hinna at blifwa aftryckta för alle Kyrkorne i Riket, thet jämwäl med thet gjörligaste som ske kan, måge öfwersändas med påsten till alle wederbörande Consistorier, at till Kyrkorne aflevereras, jämte allernådigste befallning at ställa sig then på samma Tabell utsatta Methoden till underdånigst efterlefnad: Såsom ock, tå hela thetta Tabell-arbetet blifwit färdigt, och Stats Contoiret gifwit Eders Kongl. Majj:st i underdånighet wid handen, at thet är i stånd, på tjenligt sätt om thess öfwerstyrande till wederbörande General-Gouverneurer, Landshöfdingar ock Consistorier at draga behörig försorg, Eders Kongl. Majj:st äfwen en lika nådig befallning, till alle wederbörande Embetsmän, täcktes låta afgå.

Secrete Utskottet har jämwäl bordt gifwa Eders Kongl. Majj:st i underdånighet wid handen, at thet, i anledning af Secrete Manufactur- och Handels Deputationens af Riksens Högl. Ständer faststälde betänkande, under den 31 sistledne Januari, äfwen sträckt sin omtanka thärhän, at fullgjöra Riksens Ständers önskan, medelst en lätt och otvungen Methodes inrättning till en nödwändig kundskaps inhämtande, om Riksens undersåtares talrikhet samt årlige tillväxt eller aftagande hwarmedelst så wäl andre näringsfång, som i synnerhet tillwätkningarne wid Fabriquerne, genom säkrare rön, än härtills skedt är, måtte kunna lämpas efter Landets consumption, med flere, och särdeles Stats wärket, häraf tillflytande förmåner och nödige underrättelser.

Secrete Utskottet har fördenskull låtit ¹⁾ utarbetadt en jämn samt lätt och redig Methode, efter wiss fördelning af Rikets samtelige Jinwånares Ålder, Kön, samt Stånd och flere omständigheter: Hwilken härjämte hoos Eders Kongl. Majj:st i underdånighet warder ingifwen; Då äfwen Secrete Utskottet i underdånighet anhåller, thet Eders Kongl. Majj:st, the till bemelte Methodes tryckande och i wärket ställande ärforderlige medel, till samma antal af exemplar och Tabeller som the förre, samt lika Summa af Fem Tusende Ett Hundrade Tiugu Sex Daler Silfvermynt, i nåder täcktes anordna låta på före omrörde Boktryckare, at äf-

1) Ordet »låtit» saknas i konceptet och har efteråt tillagts.

wen härom, på sätt och med willkor, som tillförene i underdånighet är anmäldt, wederbörligen besörja; Kunnandes Secrete Utskottet i all underdånighet försäkra, thet nyttan af en sådan nu förut stadgad oumgängeligg inrättning wida öfwergår then ringa omkostnad, som härwid nödwändigt måste användas; I synnerhet som Secrete Utskottet noggsamt ärfarit at Riksens Ständer wid hwarjehanda tillfällen och uträkningar, som fordra Jinwånarens antal till grund, aldrig för thetta haft någon säkerhet, såsom andre Nationer, hwarpå the kunnat bygga sine författningar: Såsom ock, härmedelst kan, utom annan nytta ¹⁾, ärhållas, för Sundhets Commissionen och Collegium Medicum en tillräckelig kundskap, om hwarjehanda i Landsorterne gängse skadelige Siukdomar, samt anledning gifwas, at i tid skaffa Bote Medel för the öfwerhanden tagande Epidemiske Krankheter.

Secrete Utskottet finner jämwäl nödigt at i underdånighet tillstyrka Eders Kongl. Majj:st at så wäl hafwa thenna Eders Kongl. Majj:sts Wettenskaps Academies här i underdånighet bifogade uträkning, såsom ock then omrörde senare, på Folkets befintelige talrikhet i Landet, tå then årligen ifrån Höfdingedömen inkommer, Eders Kongl. Majj:st och Regeringen ensamt förbehållen, såsom en stor hemlighet: The wisse Articlarne undantagne, af hwilka Kongl. Collegierne, och Manufactur Contoiret, wid angelagne tillfällen, kunna finna nödigt at i underdånighet begiära utdrag; dock finner Secrete Utskottet rådeligit, at Kongl. Stats Contoiret thäraf undfår en fullkommelig afskrift: Såsom ock Eders Kongl. Majj:st i nåder täcktes anbefalla Presidenterne uti Eders Kongl. Majj:sts och Riksens Cantzlie Collegio och Stats Contoir, General Gouverneurerne, Öfwer Ståthållaren, Landshöfdingar- och Biskoparne, at thet hoos them qwarblifwande Exemplaret, af bemelte Summariske Tabell på Folkets talrikhet må lämnas af them förseglad, till sine Cantzlier och Consistorier, på thet ingen afskrift thäraf måtte kunna tagas, åt hwem thet ock wara må; Men af Tabellerne öfwer the årligen födde och döde tror Secrete Utskot-

1) I konceptet: »en säker kontroll emot Mantalslängderna.»

tet sig böra i underdånighet anhålla, thet Eders Kongl. Maj:st tackes gifwa Eders Kongl. Maj:sts Wettenskaps Academie och Collegio Medico nådig del, för then margfalliga nytto skull, som för thet allmänna härigenom förmodeligen står at förwäntas.

Secrete Utskottet har ock warit omtänckt, huru, i den händelsen desse Twenne Tabeller, utan någors förwällande, för en eller annan skulle förkomma, sådane måtte wara at tillgå: och förthenskull, funnit rådeligit at styrka Eders Kongl. Maj:st till at låta aftrycka 200 exemplar, å 26 ark, af Tabellen öfwer födde och döde, nemligen 140 exemplar häraf för Kyrkiorne i Riket, 25 dito för Probsterierne, 15 dito för Consistorierne och 10 dito för Landshöfdinge Embeten, 4 för General-Gouverneurerne, 2:ne för Öfwer Ståthållaren och 4 för Eders Kongl. Maj:sts Cantzlie Collegium, prof arken för Kyrkior och Probsterierne inberäknade: Jämwäl 200 Exemplar af den senare Tabellen öfwer folkets talrikhet, på lika sätt fördelade imellan Kyrkor, Probsterier, Consistorier och the öfrige Eders Kongl. Maj:sts höga Embeten: Hwilka 400 exemplar utgiöra en Summa af 598 D:r 14./ Smt, them Secrete utskottet äfwen i underdånighet anhåller, at Eders Kongl. Maj:st i nåder tacktes på Boktryckaren Salvius låta anordna: ock komma desse 400 Exemplar uti Archivo at förwaras, thär wederbörande, wid ofwannemde händelse, hafwa sig om theras utbekommande at anmäla. ¹⁾

Ock på thet thesse Tabeller måtte utkomma med all ärfordrig granlagenhet, har Secrete Utskottet anmodadt Domb Prosten Doktor Filenius, hwars mogna insickt i the till thetta ändamål hörande stycken Secrete Utskottet haft ymnögt tillfälle at ärfara, at åtaga sig inseendet öfwer Tryckningen och Tabellernes accurate inrättande efter Methoden, samt at besörja om correcturet. Hwilket alt han och, uppå Secrete Utskottets åstundan, låf-

¹⁾ Af välmotiverad försiktighet tillades detta stycke kort före betänkandets edition.

wadt sig åtaga och thärwid sin wanlige berömmelige flit å daga lägga, utan förwäntan af någon belöning.

Secrete Utskottet framhärdar

Stormächtigste allernådigste Konung,

Eders Kongl. Maj:sts

Aldraunderdånigste och Tropligtigste

tenare och Undersåtar

Uppå Ridderskapets och Adelns wägn. Uppå Präste Ståndets wägn.

M. A. von Ungern Sternberg.

C. Kiörning.

H. I. Landtmarskalk.

På Bårgare Ståndets wägnar

P. Huldvill.

Talman.

Stockholm den 12 December år 1747.

V.

Kongl. Majestäts skrifvelse till domkapitlen angående tabellverkets upprättande (1748).

Till samtelige Consistorierne undantagande Stockholms stads och Håf Consistorium angående författade tabeller öfwer födde och döde samt folkets talrikhet.

Friedrich etc. etc. Aldenstund af de ifrån Wåra Landshöfdingar öfwer hela Riket åhrligen insände förteckningar öfwer födde och döde, et så nyttigt ändamål som påsyfftat warit, ej kunnat winnas, förmedelst det, at de samma ej blifwit efter någon wedertagen lika methode öfwer hela Landet uprättade; ty hafwe Wij warit omtänkte på hwad sätt sådane förteckningar öfwer födde och döde uti en nyttig ock redig ordning hädan effter måtte kunna inrättas. Till den endan äro behörige tabeller wordne författade, hwaraf igenom Wårt Stats Contoirs försorg nödige exemplarer med extra påst skola til Eder öfwersändas, så wäl för Kyrkioherdarne och Prostarne som Eder sielfwe, och det utan at

Kyrkiorna eller Prästerskapet med någon afgiffit derföre warde betungade. Som nu denna inrättning med näst instundande åhr 1749 kommer at taga sin början, så blifwer i anseende thertill, at hela tabellarbetet för 25 åhr ej så snart kan blifwa färdigt tryckt, allenast ett rent ark, jemte prof Tabellen för hwar Kyrkia, samt 2 rena ark af profarket för hwar häradsprost, jemwäl 2 rena ark för Eder, nu innan detta års slut öfwerskickade at nyttias för åhr 1749; och attenderas ej at uppå Prof Tabellens summariske Tabell innewarande åhr 1748 är infördt, emedan samma tabell allenast tienar wederbörande till rättelse och efftersyn, huru sumorne årligen böra rätteligen formeras och införas; Wi wele Eder således härmed i nåder hafwa anbefalt, at så snart ofwannämde tabeller till Eder ankomma I dem, som Kyrkioherdarne och Prostarne i Edert stiftt böra tillställas, genast afsänden och därhos antyden Prästerskapat at hålla sig den på tabellen utsatta methoden till underdånig effterlefnad, äfwen som I ock låten den för Consistorierne utfärdade tabellen lända Eder sielfwe till effterrättelse, wiljande Wij likwäl, hwad terminen till tabellernes inlewererande angår, om hwilken uti en af anmärkningarne uppå tabellen förmåles, den samma hafwa prolongerat till en månad längre fram på nya åhret, så att Pastores ingifwa sine tabeller till Prosten in medio Februarii, och i följe häraf alla andre embetsmän äfwen få en månads längre prolongation till detta wärks insändande.

Som Wij jämwäl warit omtänkte på hwad sätt en lätt och otwungen methode måtte kunna inrättas till en nödwändig kunskaps inhämtande om Riksens undersåtares talrikhet samt åhrliga tilwäxt eller aftagande; Så hafwe Wij en slik methode låtit utarbete effter wiss fördelning af Rikets samtelige innewånares ålder, kiön samt stånd och flere omständigheter, af hwilken Wårt Stats Contoir på lika sätt som med tabellen öfwer födde och döde skier, nödige exemplar warder Eder tilsendandes, at likaledes för nästkommande åhr taga sin början; dock hinna ej för tidsens korthet skull flere exemplarer i detta åhr at öfwersendas, än et för hwar Kyrkioherde jemte et profark, som tienar dem till under-

rättelse. Till att nu facilitera detta arbete åligger Eder påminna Prästerskapet, at enligt 2 Cap. 10 § Kyrkiolagen noga tilsee, det de wid Husförhören holla riktiga längder öfwer alla sina åhörare i församlingen, och jämwäl där uptekna barnen så wäl som de äldre, samt lämna en column i sin husförhörs längd, däräst åhörarenes ålder utsätties så de yngres som äldres, samt när barn döpas, införa dem straxt i sin längd, jemwäl, där någon dör, blifwer giffit eller flyttar bort, at det äfwen riktigt annoteras uti längden, warandes denna påminnelse för prästerskapet så mycket nödigare, som annars torde hända at husförhören redan förut woro håldne innan denne sista tabellen kunde ankomma; men om detta går förut, är Pastor i stånd, at när som befallas, på några timmar upprätta tabellen öfwer folkets talrikhet.

För öfrigt hafwen I at antyda Prästerskapet, det de exemplaren både af den förra och senare tabellen, som nu i åhr öfwersändes, wäl förwaras, på det at de med de öfrige exemplaren af bägge tabellarbeten, som så snart de blifwa tryckte, skola härhärifrån afsändas, måge alle uti ett band kunna inhäftas såsom andre Cartor.

Sluteligen lären I af ofwannämde methodique tabellarbeten nogsamnt kunna finna, huru Wårt ändamål är at igenom kundskapens inhämtande om undersåtarnes talrikhet, kunna, wid infallande misswäxt åhr, äga en säker grund till de nödiga författningar, som böra tagas, at menigheten med nödtorftig brödföda warder understödd; Såsom ock at igenom en tilräckelig kundskaps erhållande om hwarjehanda i Landsorterne gängse skadeliga sjukdommar, Wårt Collegio Medico må gifwas anledning, at i tid skaffa botemedel för de öfwer handen tagande Epidemiske krankheter. Och Wij etc. etc.

Stockholm i Råd Cammaren d. 10 Nov. 1748.

Under Hans Kongl. Maj:ts opasslighet.

Adolph Friedrich.

G. Boneauschöld.

VI.

Kongl. Majestäts skrifvelse till statskontoret angående Tabellverket (1748).

Till Stats Contoiret, angående författade Tabeller, till observerande öfwer hela Riket så wäl af åhrligen födde och döde, som undersåtarenas talrikhet, med mera.

Friedrich etc. etc. Wij hafwe erhållit Edert underdåniga swar af d. 12 sistledne September, hwarutinnan I gifwen Oss wid handen huru wida det avancerat med de tabellers tryckande, hwilka enligit Wår under d. 3 Febr. innewarande åhr till Eder aflåtne Nådiga skrifvelse skola tiena till en öfwer hela Riket likformig methode wid observerandet så wäl af åhrligen födde och döde, som ock öfwer undersåtarnas talrikhet samt åhrliga tillwäxt eller aftagande, med mera; Hwarjemte I bland annat underdånigst hemställen, huruvida i betraktande därpå, att detta arbete ogiörligen kunnat hinna wid detta åhrs början utkomma och det således så långt efteråt lærer falla swårt at ifrån början af åhret i orterne wärkställas, någon annan termin wederbörande nu mera må blifwa föreskrefwen, hwarifrån samma arbete öfwer alt må taga sin begynnelse. Hwad nu detta widkommer, så wele Wi hafwa lemnat Eder till nådigt swar, at ehuru wäl den tryckte summariske proftabellen öfwer födde och döde är börjad med 1748, må likwäl detta tabellarbete ej nyttias för än nästkommande åhr 1749, warandes derföre nödigt att på den rena summariska tabellen för Kyrkioherdar och Prostar, som bör aftryckas på det rena sista arket, och för sista åhret eller 1773, aldraförst utsättia 1749 och sluta med åhr 1773.

Som nu hela tabell-arbetet för 25 åhr ej så snart kan blifwa färdigt tryckt, så komma af tabellerne öfwer födde och döde allenast för 1749 ett rent ark jemte Proftabellen för hwar Kyrkia, samt 2:ne rena ark och profarket för hwar Härads Prost, jemwäl 2:ne rena ark för hwart Consistorium, Landshöfdinge embete och flere wederbörande Embetsmän nu i åhr at afsändas, och hwad tabellerna öfwer folkets talrikhet beträffar; Så emedan Wij finne Secrete utskottets åstundan hafwa warit, att bägge Tabell arbeten

på en gång skulle komma at brukas, ty hafwen I att anbefalla Boktryckaren Salvius at, så wida för honom giörligit är, skynda med et arks aftryckande af den senare tabellen, hwilken I äfwen hafwen at afsända til att nyttias af Kyrkioherdarne för år 1749 jemte et profark, som tienar dem till underrättelse; till faciliterande hwaraf Wi funnit nödigt at tillåta hos följande ändring uti samma tabell för Kyrkioherdarne, såsom den där ej giör någon rubning i sielfwa ställningen, men har den wärkelige nyttan, at ej allenast någre 1000 mindre stifter behöfwas och tiden sålunda winnes för Boktryckaren, utan ock sielfwe praxis för Prästerskapet derigenom blifwer lättare.

Ofwannämde exemplarer af begge tabellerne hafwen I med giörligaste skyndsamhet nu i år med extra påster at afsända; men till undwikande af exemplarens skingrande på något sätt eller ställe i Landsorterne för än de blifwit där af wederbörande inbundne komma de återstående 24 ark öfwer födde och döde för hwar Kyrkia i Riket då först at afskickas, när äfwen så många ark af den andra tabellen öfwer folkets talrikhet blifwa aftryckte, hwarigenom äfwen dubbel omkostnad besparas med expressers twenne gånger afsändande; Kunnandes alt hwad som upgår så uti frakt till Finland, som ock i skiuts för de öfrige exemplarer, hwilka Landwägen afsände warda, af extra utgifts medlen förnöjas. För öfrigt och där Auctorn af tabell arbetet skulle wilja med ett eller annat ord förbättra i tabell wärket hwad han i synnerhet finner wara nyttigt och med sielfwa Hufwudwäret öfwerensstämmande, sådant wele Wi i nåder hafwa tillåtit. Och på det I mågen blifwa underrättade om en eller annan omständighet, som i anledning af ofwannämde auctors hos Oss ingifne underdånige påminnelser Wi funnit nödigt at tillägga, uti Wåre till Consistorierne om detta tabellarbetes bruk nu afgående Circulaire bref, wele Wi en afskrift af detsamma Eder härhos i nåder hafwa till handa sändt. Wi befalla etc.

Stockholm i Råd Cammaren d. 10 Novemb. 1748.

Under Hans Kongl. Maj:ts opasslighet

Adolph Friedrich.

Ink. d. 23 Jan. 1756.

Upl. d. 3 Febr. 1756.

VII.

Kanzlikollegii skrifvelse med kommitterades för tabellverket betänkande för år 1749 (1756).

Stormächtigste Allernädigste Konung.

Sedan ibland de flera författningar, som uppå Rikens Ständers underdåniga tillstyrkande äro tagne med Tabell wärket öfwer detta Rikets Inwånare samt deras antal och årliga tillwäxt, Eder Kongl. Maj:ts och Rikens Cantzlie Collegio blifwit anbefallt, att utur alla ifrån Lähnen inkommande special Tabeller för hwart år sammanfatta General Tabeller öfwer hela Riket och de samma sedermera till Eder Kongl. Maj:it insända, har Collegium updragit mig Carleson detta arbete, hwartil uppå Collegii anmodan, samt efter den anledning, Kongl. Maj:ts bref af d. 29 Maj 1750 dertill gifwer, sig adjungerat Kongl. Wettenskaps Academiens Ledamöter, Assessor Rudenschiöld, Öfwer Directeuren Faggot och Academiens Secreterare Wargentin.

Efter denna inrättning och sedan till wederbörande Landshöfdingar skedt så trägna påminnelser om Special Tabellernes tidiga insändande, hade wäl Collegium förmodat, att wid detta tillfälle kunna afgifwa General Tabeller för alla, sedan inrättningens början, förflutna åren; Men ehuru nu änteligen special Tabellerne ifrån Lähnen äro inkomne, har likwäl sådant skedt så sent, att flere för denna gången icke kunnat redigeras i General Tabeller, än för det första året eller 1749, och är det för nyssnämde år, som närgående Tabeller äro författade, hwilka Collegium härmed har den nåden i underdånighet att öfwerlämna, tillika med Committerades deröfwer afgifne betänkande; warandes i öfrigit Committerade nu i begrep, att äfwen öfwer de följande åren dylika General Tabeller uprätta.

Det ena och det andra har Collegium med behörig upmärksamhet igenomgådt, och ehuru det icke är Collegii giöromål att pröfwa Committerades betänkande, eller de inrättningar, som derutinnan äro föreslagne, dels till förekommande af Folkbristen, dels

till den allmänna hushållningens uphielpande; har dock Collegium funnit sin underdåniga pligt fordra, att derwid följande omständigheter anmärka, neml.:

1:o Att som desse Tabeller och det derwid fogade Betänkande så tydeligen ådagalägger hwad mångfaldig nytta och uplysning utaf Tabellwärket hämtas kan i fall det efter Riksens Ständers afsigt behörigen fortsatt warder; hwilket ock Kongl. Wettenskaps Academien uti dess handlingar än yttermehra bestyrker, så synes ingenting angelägnare, än att alfvarsam hand der öfwer hålles, att wederbörande, som med special Tabellerne hafwa att syssla, dem i rättan tid insända, samt wid deras författande noga iagttaga hwad sielfwa inrättningen föreskrifwer. Sådant tyckes hädanefter böra dem så mycket lättare falla, som förmodeligen de hinder, hwilka owahnan och en mindre färdig öfning härtills i wägen lagt, nu mehra torde wara öfwerwundne.

2:e Att i anseende till undersåtarnes afwikande ur Riket, och den deraf existerande Folckbrist, som Committerade p. 6 öfwerklauga Collegium redan uti flera dess underdåniga betänkande, såsom af d. 16 Octobr. och 17 Dec. 1753 och jemwäl uti ett betänkande af d. 13 Martii 1752 till Riksens Ständers mindre Secreta Deputation wiß sistledne Riksdag, sig omständeligen yttrat angående hwad i denna delen kan äga relation till de närmast intill Sverige gräntzande magter. Uti det sista betänkande har ock Collegium föreslagit åtskilliga medel rörande den inwärtens hushållningen, till förekommande af ett sådant undersåtarnes afwikande; Men hwad Collegium för sin del i gemen i denna afsigt skulle hålla nödigt, wore, att det ringare Folckets willkor, som med tjenande nödgas söka sig födan, warda så mycket giörligt är, lättade och jemngode gjorde med dem, de tro sig kunna förwänta utomlands, och i synnerhet, att derwid icke något finner rum, som någon art af twång, eller eljest någon owanlig förbindelse innebär.

3:o Att hwad committerade pag. 6 och de följande andragit om Barna sjukdomar, deras botande och förekommande: om tillsättjande af flera Provincial Medici, om Läkare konstens stu-

derande af dem som ärna begifwa sig i Präste Ståndet, sådant alt äro omständigheter, som synas kräfwa en så krafftig som skyndesam åtgärd, och hafwa jemwäl de twenne sistnemde puncter redan för sistledne Riksdag warit hos Eder Kongl. Majjt i öfwerwägande, ehuru de då föreslagne utwägar icke kunde komma till wärkställighet. I öfrigit har Collegium wid Committerades yttrande i detta ämne eij något för sin del i underdånighet att tillägga: ägandes utom dess Collegium af mig von Stenhagen den underrättelsen, att Kongl. Sundhetskommisionen nyligen skall hos Eder Kongl. Majjt inkommit med ett omständeligt underdånigt Betänkande angående så wäl de föregående, som de flera till Medicinalwäret här i Riket hörande ärender.

4:o Angående hwad Committerade p. 14 anført om Hospitaler och Fattighusen här i Riket, deras inrättning till arbetshus samt det ringa antal fattige, som därstädes äro intagne, emot dem som icke fådt inrymme, derom håller Collegium så mycket mindre nödigt något i underdånighet att anmärka, som Collegium all anledning äger att förmoda, det i fall wid dessa inrättningar ännu någon ofullkomlighet låda skulle, den samma lærer alt mehr och mehr förswinna, sedan samma inrättningar kommit under det höga Seraphimer Capitlets inseende, hwars öma nit och sorgfällighet jemwäl i synnerhet bör tillskrifwas det förbättrade tillstånd, hwaruti Hospitaler och Fattighusen i Riket nu emot förra tider sig befinna.

Sist bör ock Collegium med ett wälförtjent witnesbörd ihugkomma Committerade, som wid detta wärk en så berömlig möda ådaga lagt. Den grundeliga tillämpning till Rikets styrka och inrikes hushållning, samt de mångfalldiga andra nyttiga fölgher de deraf dragit, intyga nogsam om den insigt och erfarenhet de i detta ämne sig förwärfwat, och i det afseende lærer Eder Kongl. Majjt med nådigst wälbehag anse, att detsamma äfwen hädanefter under Collegii uppsigt till deras utarbetande lämnat warder. Uppå samma grund har ock Collegium till Eder Kongl. Majjts nådiga ompröfwande skolat i underdånighet underställa, huruvida icke Öfwer Directeuren Faggots Son, som uti Landtmäteri-Con-

toiret är antagen och af .Committerade blifwit brukad till Expeditionens förande, kunde genom något tjenligit arfwode uppmuntras, att derwid qwarblifwa, såsom den där i detta giöromål redan behörig färdighet och öfning äger.

Detta med alt det öfriga underställer Eder Kongl. Majj:ts Egit vidare högt uplyste ompröfwande Collegium i underdånighet och framhärddar med djupaste wördnad

Stormächtigste Allernådigste Konung
Eder Kongl. Majj:ts

Allerunderdånigste Tropichtigste
tienare och undersåtare

A. J. v. Höpken.

Clas Ekeblad.

L. Klinckowström.

C. Rudenschöld.

F. v. Stenhagen.

M. Benzelstierna.

Stockholm d. 7 Jan. 1756.

Sten Rabbe.

Till Kongl. Majj:it med General Tabellerne för år 1749.

Der Verf. giebt auf Grund von Archivforschungen eine Darstellung der Anfänge der Bevölkerungsstatistik in Schweden und Finland, sowie der Organisation derselben in dem berühmten s. g. Tabellenwerke, der Wirksamkeit der Tabellen-Kommission und der von ihr erzielten Resultate.

Zu fiskalischen Zwecken wurden in Schweden schon im Anfange der Neuzeit Steuerrollen angefertigt sowohl gelegentlich ausserordentlicher Abgaben, — wie die »Silbersteuer« vom Jahre 1571, — als für dauernde Steuern. Erwähnenswerth sind unter diesen besonders die seit dem Jahre 1635 jährlich aufgestellten nominativen Verzeichnisse der Kopfsteuer-pflichtigen, wozu nur Personen im Alter von 15—63 Jahren gehörten. Wegen des Ausschlusses der jüngeren und der älteren Jahresklassen, der zahlreichen legalen Steuerbefreiungsgründe und der häufigen Defraudationen sind jedoch diese Personenverzeichnisse, um so mehr die sonstigen administrativen Bevölkerungslisten, nur mit grösster Vorsicht bei Berechnungen der Bevölkerungszahl zu verwenden.

Man hätte erwarten sollen, dass die Kirche ihrerseits früh das Bedürfniss empfunden hätte die Mitglieder der Gemeinden zu verzeichnen. Es kommen aber Verzeichnisse über getraute Paare, Geborene und Gestorbene in Schweden erst im 17:ten Jahrhunderte und zwar nur vereinzelt in einigen Bisthümern vor, auf Grund von Vorschriften der betreffenden Bischöfe. Erst das Kirchengesetz vom Jahre 1686 legte den Pfarrern die Pflicht auf nominative Kirchenbücher zu führen. Es sollten sämtliche Mitglieder der Gemeinden, sowie Geburten, Todesfälle, Trauungen, Umzüge etc. vorschriftsmässig verzeichnet werden.

Das reiche bevölkerungsstatistische Material, das somit vom Ende des 17:ten Jahrhunderts an im ganzen Gebiete des schwedischen Reiches in den Kirchenbüchern aufgesammelt wurde, war unmittelbar geeignet als Grundlage einer allgemeinen Bevölkerungsstatistik zu dienen. Als die Schreckenszeiten des »Grossen nordischen Krieges« (1701—1721) endlich vorüber waren, reifte der Gedanke einer solchen Anwendung der in den Kirchenbüchern enthaltenen Daten. Nachdem die Regierung einen diesbezüglichen Vorschlag i. J. 1728 abgelehnt hatte, machte das Kammercollegium i. J. 1736 den Antrag, dass die Pfarrer verpflichtet werden sollten für jedes der Jahre 1721—1735 die Anzahl der Geborenen und der Gestorbenen durch die Vermittelung der Consistorien der Regierung mitzuthemen und auch künftig alljährlich damit fortzufahren. Die Regierung willigte hierauf ein. Die vorgeschriebenen statistischen Daten wurden aber leider, in Ermangelung gedruckter Formulare und der nöthigen Kontrolle, in sehr unvollständiger Art eingeliefert und nach kurzer Zeit scheint damit ganz aufgehört worden zu sein. Die i. J. 1737 errichtete Gesundheits-Kommission versuchte einige Jahre diese Statistik in Ordnung zu bringen und zusammenzustellen, aber ohne einen wirklichen Erfolg zu erreichen.

Die königl. schwedische Akademie der Wissenschaften, gegründet i. J. 1739, wandte unter besonderer Anregung ihres hochbegabten Sekretärs, des Matematikers Pehr Elvius früh ihre Aufmerksamkeit der Bevölkerungsstatistik und zwar speziell den Bevölkerungsverhältnissen Schwedens. Elvius sammelte Auszüge aus den Kirchenbüchern und den Berichten der Provinz-Verwaltungen und veröffentlichte i. J. 1744 die erste bevölkerungsstatistische Untersuchung in schwedischer Sprache, eine Abhandlung über die Anzahl der in Upsala in den Jahren 1694—1743 geborenen Kinder. Er konstatarie das Überwiegen der männlichen Geburten und die absolute Zunahme der Geburten und berechnete auf Grund der Geburtenziffern und nach demselben Verhältniss, eine Geburt auf 23.4 Personen, welches Maitland für London festgestellt hatte, die Einwohnerzahl der Stadt. An das Publikum

richtete er die Aufforderung bevölkerungsstatistisches Material der Akademie zuzusenden. Zwei Jahre später schrieb er ein sehr bemerkenswerthes »Memorial über die Stärke der Bevölkerung im Schwedischen Reiche.« Die Gesamtzahl der Geborenen hatte er auf jährlich 70,000 berechnet und, da eine Zunahme der Bevölkerung nicht bemerkt worden war, nahm E. eine gleich starke Mortalität an. Auf Grund detaillirter Daten über das Alter der Gestorbenen in der Stadt Fahlun und allgemeiner Altersangaben aus fünf Provinzen, machte E. den Versuch die Altersvertheilung der Gestorbenen im ganzen Reiche zu berechnen. »Nach einer besonderen Methode«, über die er keine Auskunft giebt, die aber wahrscheinlich eine Modifikation der von Kerseboom zum ersten Mal benutzten war, berechnete er die Bevölkerung zu 2,097,000 Personen und versuchte zugleich den Altersaufbau derselben zu ermitteln. Trotz der Mängel des Ziffernmaterials und der Unsicherheit der Berechnungen, — deren E. sich wohl bewusst war, — gelang es ihm auf diesem völlig unerforschten Gebiete zu auffallend richtigen Schlüssen zu kommen. — Durch die erwähnten Arbeiten hat E., der ganz jung starb i. J. 1749, das Recht erworben als der Bahnbrecher der schwedischen Bevölkerungsstatistik anerkannt zu werden.

Die oben erwähnte Denkschrift wurde im Namen der Akademie i. J. 1746 dem Reichstage eingereicht. Gleichzeitig legte der Brigadier von Lantingshausen, ein hochgebildeter Offizier, der kurz vorher nach mehrjährigem Dienste im Auslande nach Schweden zurückgekehrt war, im Reichstage ein Memorial vor, worin der mannigfache Nutzen einer zuverlässigen Bevölkerungsstatistik mit Beispielen vom Auslande hervorgehoben und zugleich der Entwurf einer spezificirten Bevölkerungsstatistik für Schweden, nebst Formularen, enthalten war.

In einem Ausschusse der s. g. »Geheimen Kommission« des Reichstages wurde nun der so angeregte Gedanke einer Neugestaltung der schwedischen Bevölkerungsstatistik einer gründlichen Prüfung unterzogen, wobei auch die einschlägige ausländische Literatur berücksichtigt wurde. Es scheint, dass auch seitens der

Akademie der Wissenschaften an den Arbeiten des Ausschusses theilgenommen wurde. Am 12. Dezember 1747 hatte der Ausschuss sein Gutachten, worin die Errichtung des Tabellenwerkes vorgeschlagen wurde, abgefasst. Mittels dreier Tabellen sollte jeder Pfarrer für seine Gemeinde alljährlich die Ziffern der Geborenen (nach Geschlecht u. Monaten, ob Mehrgeburten, Eheliche od. Uneheliche u. Todtgeborene), der Getrauten (nach Monaten) und der Gestorbenen (nach Geschlecht, Alter, Monaten u. Todesursachen), sowie den Stand der Bevölkerung (nach Geschlecht, Alter, Civilstand u. Beruf) zusammenstellen. Diese Tabellen läge es den Pfarrern ob im Anfange des folgenden Jahres ihren vorgesetzten Probsten zuzusenden; diese hätten auf Grund derselben Probsteitabellen und aus diesen wieder die Consistorien Stifftabellen zu verfertigen, aus welchen die betreffenden Provinzialverwaltungen Provinztabellen ausarbeiten und der Regierung zusenden sollten. In der königlichen Kanzlei sollten schliesslich, als ein Staatsgeheimniss zu betrachtende, »Generaltabellen« für das ganze Reich ausgefertigt werden.

Dieses Gutachten wurde am 3. Februar 1748, — der also als der Geburtstag des Tabellenwerkes anzusehen ist, — von der Regierung in allen Punkten angenommen. Die Fertigstellung der für einen Zeitraum von 25 Jahren berechneten grossen Tabellenauflagen nahm eine so lange Zeit in Anspruch, dass das Tabellenwerk erst mit dem Jahre 1749 in Wirksamkeit treten konnte.

In der Praxis stellten sich nun verschiedene Mängel und Ungenauigkeiten in der Fassung der Tabellen heraus. Diese sowie die neue ungewohnte Ziffernarbeit bewirkten, dass leider anfänglich nicht unbedeutende Fehler sich in die Tabellen einschlichen. Die Zusammenstellung und Bearbeitung der »Generaltabellen« war anfangs dem Kanzleirath Carleson übertragen; zu seinen Gehülfen wurden i. J. 1750 drei Mitglieder der Akademie der Wissenschaften, u. A. der auch als Astronom bekannte Sekretär derselben, Pehr Wargentin, ernannt. Erst Ende des Jahres 1755 konnte dieser Ausschuss seinen ersten Bericht, nebst Generaltabellen, für das Jahr 1749 der Regierung vorlegen. Der Bericht, worin die landläufige An-

sicht, dass die Bevölkerung in Schweden und Finland sowohl durch eine übermässig hohe Mortalität, als durch eine starke Emigration nicht nur nicht zunahm, sondern sich eher verminderte, vertreten wurde, erregte im Reichstage das grösste Aufsehen und Bewunderung für die neue statistische Einrichtung und veranlasste mehrere administrative Massregeln.

Auf dem Verlangen des Reichstages wurde der Ausschuss am 11. Oktober 1756 in eine permanente Behörde, die Tabellen-Kommission, umgewandelt, erhielt einen besoldeten Schriftführer und konnte sich nunmehr mit grösserem Erfolge ihren Aufgaben widmen. Der erste Bericht der Kommission, die Jahre 1750—1757 umfassend und dem folgenden Reichstage i. J. 1761 vorgelegt, enthielt eine vielseitige Darstellung der Bevölkerungsverhältnisse nebst einer Fülle von Bemerkungen über das Erwerbsleben, die oekonomische Gesetzgebung und die Lebensart der Bevölkerung etc, sowie Vorschläge zur Beseitigung verschiedener Mängel derselben. Der Bericht gab ein vollgültiges Zeugnis davon ab, welch grossen Nutzen das Reich aus seinem Tabellenwerke bei verständnisvoller Bearbeitung desselben ziehen konnte. Die Reichstagsberichte der Tabellen-Kommission wurden streng geheim gehalten.

Das Ziffernmaterial des schwedisch-finländischen Tabellenwerkes, worin sich zum ersten Male die Lebensäusserungen einer ganzen Nation abspiegelten, bot der Bevölkerungsstatistik eine neue Basis von bis dahin unerkannter Solidität und Ausdehnung. Es wurde, besonders von Wargentin und dem Schriftführer der Tabellen-Kommission, Runeberg, theilweise bearbeitet und die Resultate in den Schriften der Akademie der Wissenschaften veröffentlicht. Da diese Schriften, von Professor A. G. Kästner in Göttingen übersetzt, regelmässig in deutscher Sprache erschienen, lenkte sich schon vom Anfang an das Interesse der ausländischen Gelehrten auf das Tabellenwerk. Wargentin erwähnt selbst, dass er vom Auslande mehrere Aufforderungen bekam seine Abhandlungen über die Bevölkerungsverhältnisse Schwedens fortzusetzen. Diese enthielten aber nur Bruchstücke aus dem reichen Materiale. Die-

ses selbst wurde nicht veröffentlicht und somit dem Auslande nicht zugänglich gemacht. Für eine regelmässige wissenschaftliche Durcharbeitung desselben wurde auch nicht genügend gesorgt. Die Mitgliedschaft der Tabellen-Kommission war nur ein unbesoldetes Nebenamt. Und Wargentin, der für die Entwicklung des Tabellenwerkes und die Bekanntmachung dessen Resultate unermüdlich bemüht war, zeigt in seinen Abhandlungen mehr anerkennenswerthen Fleiss und praktischen Verstand als tief eindringenden Scharfsinn und richtigen Blick für die weitere Ausbildung der Bevölkerungsstatistik. Verhängnissvoll wurde besonders seine in einer »Abhandlung über den Nutzen von jährlichen Verzeichnissen der Geborenen und Gestorbenen« (1754—1755) gemachte Gleichstellung der Altersklassen einerseits der einer gewissen Generation angehörigen und andererseits der in einem bestimmten Zeitraum gestorbenen Personen. Diese Begriffsverwechslung, — deren Fehlerhaftigkeit Wargentin doch nicht ganz entgangen zu sein scheint, deren Tragweite er aber nicht überschaute, — wurde von Süssmilch acceptirt und somit für lange Zeiten in die statistische Litteratur eingebürgert.

Die oben erwähnten Umstände erklären es, wesshalb die hochinteressanten, lange in ihrer Art allein da stehenden reichen bevölkerungsstatistischen Daten Schwedens und Finlands leider nicht gleich vom Anfang an als Grundlage einer durchgreifenden Reform der bevölkerungsstatistischen Theorie, speziell der Mortalitätsstatistik benutzt worden sind. Ihre volle wissenschaftliche Würdigung hat die schwedisch-finländische Statistik erst erhalten, nachdem sie schon in ihr zweites Jahrhundert getreten war. Immerhin enthält diese Statistik für eine eingehende kritische Forschung viel werthvolles, noch bei weitem nicht genügend ausgenutztes Material.

Als »Beilagen« werden sieben für die Entwicklungsgeschichte der schwedisch-finländischen Bevölkerungsstatistik interessante Acten mitgetheilt.

Der oben erwähnten Schrift schliesst sich ergänzend an die vom Verfasser (in »Fennia« XVI; auch separat) veröffentlichten beiden ersten, die Jahre 1749—1757 umfassenden Berichte der Tabellen-Kommission (Helsingfors 1899; III + 136 S.).

